

**Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Katedra mezinárodního práva**

Mgr. Pavel Bureš

Lidská práva v mezinárodním trestním řízení

Disertační práce

Školitel:

Prof. JUDr. Pavel Šturma, Dr.Sc.

Praha 2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Lidská práva v mezinárodním trestním řízení“ zpracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly v práci řádně citovány. Prohlašuji zároveň, že tato práce nebyla použita k získání stejného nebo jiného titulu.

V Olomouci 10. dubna 2011

Rád bych velice poděkoval svému školiteli Prof. JUDr. Pavlu Šturmovi, Dr.Sc. za jeho odborné vedení, cenné rady a připomínky a také za trpělivost a čas, které mi věnoval v průběhu doktorského studia.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK A SPOJENÍ	3
ÚVOD	4
I. ČÁST – FENOMÉN LIDSKÝCH PRÁV V MEZINÁRODNÍM PRÁVU TRESTNÍM⁹	
1. LIDSKÁ PRÁVA A MEZINÁRODNÍ PRÁVO TRESTNÍ – ZÁKLADNÍ ÚVAHY	9
2. LIDSKÁ PRÁVA A MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ ŘÍZENÍ	13
3. NÁRODNÍ INSPIRACE PRO MEZINÁRODNÍ TRESTNÍ ŘÍZENÍ – MODEL AKUZAČNÍ A INKVIZIČNÍ	16
II. ČÁST – PRÁVO NA SPRAVEDLIVÝ PROCES A ZÁSADY MEZINÁRODNÍHO TRESTNÍHO ŘÍZENÍ.....	20
1. PRÁVO NA SPRAVEDLIVÝ PROCES	20
2. ZÁSADA PRESUMPCE NEVINY	23
a) <i>Právo každého být pokládán za nevinného jako základní pravidlo zacházení s jednotlivcem</i>	25
b) <i>Břemeno dokazování viny – onus probandi</i>	26
c) <i>Prokázání viny nade vší pochybnost a v souladu s použitelným právem</i>	28
3. ZÁSADA NE BIS IN IDEM	30
4. ZÁSADA NEZÁVISLOSTI A NESTRANNOSTI SOUDU	33
5. ZÁSADA LEGALITY	35
III. ČÁST - LIDSKÁ PRÁVA V PRŮBĚHU VYŠETŘOVÁNÍ.....	39
1. POJEM „OSOBY V PRŮBĚHU VYŠETŘOVÁNÍ“	42
2. PRVNÍ STUPEŇ PRÁV OSOB V PRŮBĚHU VYŠETŘOVÁNÍ.....	44
a) <i>Právo nevyprávět</i>	45
b) <i>Právo nebýt vystaven nátlaku</i>	47
c) <i>Právo na tlumočnicka</i>	48
d) <i>Právo nebýt svévolně zatčen či zbaven osobní svobody</i>	53
3. DRUHÝ STUPEŇ PRÁV OSOB V PRŮBĚHU VYŠETŘOVÁNÍ – PRÁVA OSOBY PODEZŘELÉ.....	56
a) <i>Právo být upozorněn na to, že osoba je osobou podezřelou</i>	57
b) <i>Právo nevyprávět – právo odepřít výpověď</i>	59
c) <i>Právo na právní pomoc</i>	60
IV. ČÁST – LIDSKÁ PRÁVA OSOBY OBVINĚNÉ V PRŮBĚHU HLAVNÍHO LÍČENÍ.....	65
1. PRÁVO NA RYCHLÝ PROCES – PRÁVO BÝT SOUZEN BEZ ZBYTEČNÝCH PRŮTAHŮ	66
2. PRÁVO NA VEŘEJNÉ SLYŠENÍ	68
3. PRÁVO BÝT NEPRODLENĚ VYROZUMĚN O POVAZE OBVINĚNÍ.....	70
4. PRÁVO NA PŘÍPRAVU OBHAJOBY	73
5. PRÁVO BÝT PŘÍTOMEN PŘI HLAVNÍM LÍČENÍ	76
6. PRÁVO NA VÝSLECH SVĚDKŮ A PŘEDKLÁDÁNÍ DŮKAZŮ SLOUŽÍCÍ K OBHAJOBĚ OBVINĚNÉHO	80
7. PRÁVO NA BEZPLATNOU POMOC TLUMOČNÍKA.....	84
8. PRÁVO NEBÝT NUCEN K VÝPOVĚDI.....	85
9. PRÁVO UČINIT BEZPŘÍSEŽNÉ PROHLÁŠENÍ	86
10. PRÁVO NEBÝT NUCEN PŘEVZÍT DŮKAZNÍ BŘEMENO.....	87
11. PRÁVO NA POSKYTNUTÍ DŮKAZŮ ŽALOBCEM, KTERÉ VEDOU KE ZPROŠTĚNÍ VINY	88
a) <i>Povaha práva na poskytnutí důkazů žalobcem</i>	90
b) <i>Omezení práva na poskytnutí důkazů žalobcem</i>	92
12. PRÁVO NA ODVOLÁNÍ	95
V. ČÁST – POSTAVENÍ OBĚTI V MEZINÁRODNÍM TRESTNÍM ŘÍZENÍ	98
1. OBĚŤ PŘED AD HOC TRESTNÍMI TRIBUNÁLY	99
a) <i>Obecné představení</i>	100
b) <i>Slabá místa</i>	101
2. KONCEPT ÚČASTI OBĚTI PŘED MEZINÁRODNÍM TRESTNÍM SOUDEM OBECNĚ.....	103
a) <i>Pojem a definice oběti</i>	104
b) <i>Přístup oběti k MTS</i>	106
3. ÚČAST OBĚTI V PŘÍPRAVNÉM ŘÍZENÍ	107

<i>Oddíl 1. Poskytnutí vyjádření a oznámení podle článků 15 odst. 3 a 19 odst. 3 Statutu</i>	<i>109</i>
A. Účast oběti na základě čl. 15 odst. 3	109
a) Realizace a forma vyjádření	111
b) Zapojení obětí do přezkumného řízení	112
B. Účast oběti na základě čl. 19 Statutu	113
<i>Oddíl 2. Účast oběti na řízení podle čl. 53 odst. 3 a čl. 61 Statutu</i>	<i>114</i>
A. Úvahy k účasti oběti podle čl. 53 Statutu MTS	115
B. Úvahy k účasti oběti podle čl. 61 Statutu MTS	117
<i>Oddíl 3. Účast oběti na základě výzvy Soudu podle pravidla 93 RPE</i>	<i>118</i>
4. ÚČAST OBĚTI NA HLAVNÍM LÍČENÍ PŘED MTS	120
<i>Oddíl 1. Obecné ustanovení o účasti obětí před MTS</i>	<i>120</i>
A. Účast oběti v řízení o přiznání viny	123
B. Dokazování	124
<i>Oddíl 2. Právní zastoupení oběti a účast zástupce na řízení</i>	<i>125</i>
A. Účast právního zástupce na základě čl. 68 odst. 3 a pravidla 91	126
B. Účast právního zástupce v odvolacím řízení (čl. 82 odst. 4 Statutu)	128
<i>Oddíl 3. Odškodnění obětí</i>	<i>128</i>
A. Účast oběti podle čl. 75 odst. 1 a pravidla 94 RPE	130
B. Účast oběti podle čl. 75 odst. 1 a pravidla 95 RPE	131
C. Účast oběti na základě čl. 75 odst. 3 Statutu	131
ZÁVĚR	133
RESUMÉ	138
ABSTRACT	141
POUŽITÉ PRAMENY	144

Seznam zkratk a spojení

<i>Ad hoc</i> tribunály	ICTR a ICTY
AChLP	Africká úmluva o lidských právech a právech národů
AÚLP	Americká úmluva o lidských právech
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EÚLP	Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách
ICTR	Mezinárodní tribunál pro Rwandu
ICTR RPE	Procesní a důkazní řád ICTR
ICTY	Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii
ICTY RPE	Procesní a důkazní řád ICTY
MPOPP	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
MTS	Mezinárodní trestní soud
ROP	Pravidla Úřadu žalobce (Regulations of the Office of Prosecutor)
RPE	Procesní a důkazní řád (Rules of Procedure and evidence)
<i>Statut</i> MTS (<i>Statut</i>) <i>tribunál</i>	Římský statut Mezinárodního trestního soudu mezinárodní (internacionalizovaný) trestní soudní orgán
VDLP	Všeobecná deklarace lidských práv

ÚVOD

Stěží lze vůbec pojmut lidská práva jako pojem ve všech jeho dimenzích – filosofické, sociologické, z hlediska etiky, politiky či práva. A tato práce se ani v nejmenším o takový přístup nepokouší. Pojímá lidská práva z čistě právního pohledu, který se často v teorii představuje jako neživý, neživoucí (nezáživný, seschlý) organismus. Organismus, který ale hned ožívá prostřednictvím konkrétních případů, jedinečných (ne druhových) kauz, ve kterých jsou práva jednotlivce, jedince, člověka zhmotněna do podoby „lidských práv“.

Také v oblasti práva (z perspektivy práva) se lidská práva jako obecný jev prolínají všemi oblastmi právního systému. Tato práce se zaměřuje pouze na jednu z nich a zkoumá lidská práva v oblasti specifického typu trestního řízení – mezinárodního trestního řízení. Mezinárodní trestní řízení (řízení před mezinárodními trestními soudními orgány – tribunály, soudy) není jedno, a není tedy jednotné. Samostatná úprava řízení poválečných vojenských tribunálů v Norimberku a Tokiu se podstatně liší od řízení před mezinárodními *ad hoc* tribunály pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu, ta se opět odlišují od mezinárodních či tzv. zmezinárodněných trestních soudů, tribunálů, trestních senátů s velmi omezenou (přesnou) působností *ratione temporis* či *personae* (Sierra Leone, Kambodža, Libanon, Irák a další)¹. A úprava řízení těchto jmenovaných (ad hoc) trestních soudů se zase liší od řízení před Mezinárodním trestním soudem založeným mezinárodní smlouvou podepsanou v Římě v roce 1998 a fakticky působícím od července 2002.

Předkládaná práce se zabývá lidskými právy pouze v řízení před Mezinárodním trestním soudem, které je však v mnohém založeno na zkušenostech (dobrých i méně dobrých) *ad hoc* trestních tribunálů. Ve srovnání s *ad hoc* tribunály, které vznikly do určité míry narychlo a překotně jako nutná reakce mezinárodního společenství (prostřednictvím výkonu pravomocí Rady bezpečnosti OSN), byl vznik stálého mezinárodního trestního soudu dlouhodobým procesem. V práci se termínem mezinárodní trestní řízení chápe řízení před Mezinárodním trestním soudem (dále MTS, Soud), tedy procesní činnost jednotlivých orgánů MTS. Základní hypotézou

¹ Ke klasifikaci mezinárodních trestních tribunálů srov. např. ŠTURMA, P., Nové trendy vývoje mezinárodních trestních tribunálů, In: Slovenské-české medzinárodnoprávné sympóziu, Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2008, str. 133-152.

celé práce bylo ukázat, že ochrana lidských práv (procesních záruk) v řízení před Mezinárodním trestním soudem je postavena na vyšší úroveň a je mnohem konkrétnější, než tomu bylo u *ad hoc* trestních tribunálů, které se v mnohých případech potýkaly s obecnou a nejednoznačnou úpravou převzatou z Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Pro potvrzení hypotézy bylo použito kombinace několika způsobů vlastních právní metodologii. V první řadě, v základní rovině, byla použita metoda komparativní, která *prima facie* hypotézu potvrzuje, především co do její správnosti. Při prvním srovnání jednotlivých textů procesních norem v oblasti ochrany lidských práv *ad hoc* tribunálů na straně jedné a úpravy Mezinárodního trestního soudu (dále MTS) na straně druhé lze potvrdit pravdivost hypotézy (v obecné rovině). Jsou-li totiž normy ochrany lidských práv v řízení před MTS početnější, konkrétnější a obsahově rozsáhlejší, než jak je tomu u *ad hoc* tribunálů, lze usuzovat, že samotná ochrana lidských práv (procesních záruk) je na vyšší úrovni. Ze závěru, že základní pravdivost hypotézy je dána, lze také předpokládat její obsahově-formulační správnost a potvrzovat / potvrdit ji, či ji vyvracet / vyvrátit dalšími již konkrétními způsoby.

Obecné pojetí ochrany lidských práv v mezinárodním trestním řízení (v řízení před Mezinárodním trestním soudem) bylo rozčleněno na základě jednotlivých fází řízení, resp. osob – adresátů ochrany, a takto byly samostatně analyzovány jednotlivé procesní záruky (např. osoby podezřelé, obviněného, oběti). Tato analýza normativních textů trestních tribunálů, především Římského statutu Mezinárodního trestního soudu byla mnohdy doplněna tu k potvrzení, tu k vyvrácení vhodnosti interpretace judikatorní praxí Mezinárodního trestního soudu, popř. rozhodnutími *ad hoc* tribunálů, resp. jiných rozhodnutí mezinárodních orgánů. Analýza procesních záruk byla prováděna pomocí interpretace jazykové, teleologické i historické na českém znění Statutu MTS. Mnohdy bylo ale potřeba přistoupit k interpretativní komparaci s autentickými zněními Římského statutu. Také v případě neexistence další procesněprávních úprav v češtině (typicky Procesní a důkazní řád MTS) bylo přistoupeno k interpretaci originálních textů (nejčastěji v angličtině a francouzštině).

Primárním pramenem pro zpracování předloženého tématu a zároveň také předmětem zkoumání byl Římský statut, mezinárodní smlouva zřizující stálý Mezinárodní trestní soud. Analýzou ustanovení o ochraně lidských práv v řízení před

MTS a také analytickou abstrakcí rozhodnutí MTS byla dána hlavní obsahová náplň práce, která byla dále formována teoretickými postuláty převzatými z publikací odborníků, kteří se zkoumanému jevu věnovali (především zahraničním).

Většina teoretických publikací (odborných článků) pochází z období těsně po přijetí Římského statutu (1998) z let 1999 – 2004. Tyto práce se věnují zkoumané problematice lidských práv v mezinárodním trestním řízení z různých pohledů, ale vždy (veskrze) ve srovnání s úpravou a praxí tribunálů *ad hoc*. Je to dáno z pochopitelných důvodů určitou atraktivitou (nového, nezpracovaného) tématu. Průvodním jevem v těchto publikacích provedeného srovnání (ne nutně negativním) je nevyrovnanost porovnávaných prvků. Zatímco totiž obecně střídmá právní úprava procesních záruk v řízení před *ad hoc* tribunály je doplněna bohatou judikaturou těchto tribunálů často normotvorně – interpretačního charakteru, k pestřejší a přesnější úpravě řízení před MTS relativní judikatura absentovala². Konkluzivní centrum daného srovnání těchto publikací leží proto spíše v oblasti úpravy *ad hoc* tribunálů.

To je rovněž případ díla *Human Rights in International Criminal Proceedings* italského internacionalisty Salvatore Zappaly, vydaného v roce 2003. Dílo, jak sám jeho autor uvádí, vychází z analýzy praxe *ad hoc* tribunálů OSN a analýzy relevantních ustanovení Statutu MTS³. Zappala tak chápe řízení nejprve před *ad hoc* tribunály a dále řízení před MTS jako určitou vývojovou linii obecného konceptu jakým je mezinárodní trestního řízení.

Předkládaná práce, ač právní úpravu a judikaturu *ad hoc* tribunálů relevantní k ochraně procesních záruk používá tu více, tu méně jako východisko, soustřeďuje své těžiště v samotné analýze ustanovení Statutu MTS doplněné o analýzu relevantní judikatury MTS. Je to dáno zřejmým časovým odstupem, a tím i existující judikatorní praxí Mezinárodního trestního soudu. Koncept mezinárodního trestního řízení je tak v předkládané práci logicky posunut ve prospěch řízení před stálým Mezinárodním trestním soudem. Hovoří-li se tedy v práci o mezinárodním trestním řízení, má se tím na mysli řízení před Mezinárodním trestním soudem.

² To se týká i různých samostatných komentářů k „novému“ Římskému statutu, které jsou založeny mnohdy na porovnání praxe existujících *ad hoc* tribunálů a teoretické analýzy právní úpravy Statutu MTS.

³ ZAPPALA, S., *Human Rights in International Criminal Proceedings*, Oxford, 2003. str. 1.

Práce je rozčleněna do pěti samostatných částí, přičemž první dvě představují teoretickou základnu (plní funkci teoretického úvodu) pro další tři části, které jsou vlastním analytickým rozbořem lidských práv, procesních záruk v průběhu mezinárodního trestního řízení.

První část nazvaná Fenomén lidských práv v mezinárodním právu trestním je obecným úvodem do vlastní problematiky práce. Představen je nejprve základní vztah lidských práv a mezinárodního práva trestního, dále vztah lidských práv a mezinárodního trestního řízení se svým specifickým kombinací modelu akuzičního a inkvizičního.

V části druhé (Právo na spravedlivý proces a zásady mezinárodního trestního řízení) jsou představeny základní teoretické prvky vztahu lidských práv v mezinárodním trestním řízení. Hlavním takovým prvkem je koncept práva na spravedlivý proces, který je dále rozveden dalšími zásadami mezinárodního trestního řízení – zásadou presumpce nevinoty, zásadou *ne bis in idem* a zásadou nezávislosti a nestrannosti soudu.

Část třetí započíná vlastní analytickou studii lidských práv v řízení před Mezinárodním trestním soudem, jejímž cílem je potvrzení výše uvedené hypotézy. V této části s názvem Lidská práva v průběhu vyšetřování je představen nový koncept „osoby v průběhu vyšetřování“, zavedený Statutem MTS a dále rozebrán dvojstupňovitý charakter ochrany lidských práv, kdy první stupeň znamená ochrana procesních záruk všech osob v průběhu vyšetřování a stupeň druhý ochrana procesních záruk osoby podezřelé.

Čtvrtá část se věnuje ochraně lidských práv osoby obviněné v průběhu hlavního líčení. Je vystavěna na analýze jediného článku Statutu MTS (čl. 67), kdy jsou rozebírány jednotlivé procesní záruky, představován jejich vzájemný vztah a propojenost s ostatními procesními instituty a se zásadami mezinárodního trestního řízení.

Část pátá nazvaná Postavení oběti v mezinárodním trestním řízení detailně rozpracovává pro mezinárodní trestní soudnictví nový institut účastenství oběti v mezinárodním trestním řízení. Vzhledem k tomu, že MTS je prvním mezinárodním

trestním soudním orgánem, kde oběť má specifická a samostatná procesní práva, je její postavení důkladně rozebráno, a to i s ohledem na relevantní judikaturu Soudu⁴.

Při zpracování zkoumaného tématu práce byl kladen důraz na to, aby teoretická východiska vzešlá z analýzy ustanovení Statutu MTS byla co nejvíce podepřena judikatorní praxí Mezinárodního trestního soudu a aby celková práce působila synteticky, koherentně. Oba tyto požadavky byly do určité míry reakcí na absenci jednoho, či druhého (nebo obou) u sesbíraných teoretických statí. Jejich (pochopitelný) nedostatek spočíval v neexistující judikatuře MTS, o kterou se tudíž autoři nemohli opřít, resp. pouze v představení (judikaturou nepodložených) dílčích aspektů tematiky lidských práv v mezinárodním trestním řízení (nejčastěji práva obžalovaného).

Syntetický pohled na ochranu lidských práv v mezinárodním trestním řízení (řízení před MTS), který obsahuje rovinu lidských práv podezřelého, obviněného i postavení oběti na straně jedné a analýza klíčových ustanovení doplněná o relevantní (novou) judikaturu MTS je hlavním přínosem předkládané práce. Nemohly ale být pokryty všechny aspekty související s tématem (např. rozsáhlá problematika *male captus bene detentus* v případě extradice, resp. spolupráce států se Soudem); resp. zpracování dalších souvisejících otázek (např. internacionalizované trestní soudy a jejich mechanismy ochrany lidských práv). Práce v tomto ohledu otevírá další možnosti pro rozvíjení zkoumané problematiky. Což rovněž platí i oblasti analyzované, kde však dosud Mezinárodní trestní soud nerozhodoval.

⁴ Základem pro zpracování této části byla mimo jiné i autorova závěrečná práce „La participation de la victime à la procédure répressive : le cas de la Cour pénale internationale“ obhájená na Université Panthéon-Assas v Paříži v roce 2007.

I. Část – Fenomén lidských práv v mezinárodním právu trestním

1. Lidská práva a mezinárodní právo trestní – základní úvahy

Mezinárodní právo trestní je na počátku XXI. století jedním z odvětví mezinárodního práva veřejného s velmi dynamickým vývojem. Jestliže se pravidla mezinárodního práva trestního koncem XX. století rychle vyvíjela a zevrubně konstitovala, pak počátkem století následujícího již lze pozorovat konkrétní konsolidaci těchto pravidel a jejich začlenění v rámci jednoho odvětví, jímž *mezinárodní právo trestní* je.

Mezinárodním právem trestním dnes lze rozumět soubor právních pravidel, která zakazují některá chování vzhledem k jejich nebezpečnosti pro mezinárodní společenství (válečné zločiny, zločiny proti lidskosti, aj.) a stanoví procesní prostředky pro stíhání a odsouzení pachatelů těchto zločinů před mezinárodními trestními soudy.

Původ hmotněprávních pravidel mezinárodního práva trestního spočívá prvotně v ustanoveních pravidel a obyčejů pro vedení války (mezinárodní právo ozbrojených konfliktů, mezinárodní právo humanitární). I když povinnosti z těchto pravidel vyplývající ležely nejprve na státu, který měl zajistit jejich dodržování u příslušníků svých vojenských oddílů, zkušenosti z první a především druhé světové války ukázaly, že odpovědnost při porušení těchto pravidel nelze vztahovat pouze na stát, ale že vedle této klasické mezinárodněprávní odpovědnosti států paralelně existuje i odpovědnost individuální. Závažná porušení mezinárodního práva humanitárního se tak stala prvními zrnky mezinárodního práva trestního (válečné zločiny) hmotného. „Politika“ nacistického Německa vůči občanům jiné rasy, resp. občanům pod „protekcí“ ukázala, že zločiny ohromující a ohrožující mezinárodní společenství mohou být spáchány i v době míru, že totiž systematické vyvražďování či etnické čistky mohou být politickým programem státu.

K zárodkům mezinárodního práva trestního (závažná porušení humanitárního práva) se tak přidávají i závažná porušení lidských práv (zločiny proti lidskosti se svou speciální skutkovou podstatou, která se později osamostatnila – zločin genocidia).

Tento vztah mezinárodního práva trestního a mezinárodního práva lidských práv není ovšem tak přímočarý, jak bývá z pedagogické nutnosti prezentován⁵, a často není ani tak podstatný, jak bývá glorifikován⁶ některými ochránci lidských práv, kteří vidí v mezinárodním právu trestním hlavní, ne-li jediný prostředek ochrany lidských práv při jejich závažných porušeních.

Vztah⁷ mezinárodního práva trestního a mezinárodního práva lidských práv prošel velmi rychlým a intenzivním vývojem. Od doby, kdy tato dvě odvětví odděleně vznikala – (mezinárodní) právo lidských práv⁸ chránilo jednotlivce před zvláštního aparátu (mimo jiné i ve věcech trestních) a mezinárodní právo trestní se omezovalo spíše na otázky právní pomoci a extradice⁹, do současného stavu, kdy mezinárodní právo lidských práv často mezinárodní právo trestní ovlivňuje¹⁰, v něj interferuje, k němu se přibližuje a v některých, např. definičních otázkách se s ním shoduje¹¹.

V tomto spleťtém vývoji obou odvětví, a je tomu i podnes, došlo k propojení práva lidských práv a trestního práva tím, že „v některých případech [byla] potřeba ochrany lidských práv tak intenzivní, že vyžadovala silnější prostředky státního donucení“¹² jiné než prostředky ústavního, správního, občanského práva, ale prostředky z oblasti práva trestního. Jak správně Šturma podotýká, úmluvy, které se dotýkají některých důležitých aspektů ochrany lidských práv, zejména před genocidiem a apartheidem, „bývají naukou i praxí traktovány jen v kontextu tzv. mezinárodního

⁵ CASSSESE, A., *International Criminal Law*, 2nd edition, Oxford University Press, 2008, str. 6.

⁶ Tzv. boj proti beztrestnosti se stává leitmotivem mnoha hnutí na ochranu lidských práv.

⁷ Ke vztahu mezi trestním právem a lidskými právy obecně uvádí Repík následující: „Vztah mezi trestním právem a lidskými právy je ambivalentní, vyjadřuje napětí mezi dvěma póly. Antonymie spočívá v samé podstatě trestní spravedlnosti založené na právu trestat, tj. zasahovat do základních práv jednotlivce, počínaje právem na osobní svobodu. A přece trestní právo současně plní funkci ochrany těchto základních práv tím, že inkriminuje a stíhá jejich porušení.“ (REPÍK, B., *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*, Orac, 2002, str. 29.)

⁸ K obecnému postavení mezinárodních instrumentů ochrany lidských práv v současném mezinárodním právu srov. např. GARDBAUM, S., *Human Rights as International Constitutional Rights*, *European Journal of International Law*, No.4, Vol. 19/2008, str 749 - 768.

⁹ Terminologicky spíše trestní právo mezinárodní. Ale termíny bývaly často užívány *promiscue*.

¹⁰ Ke vlivu mezinárodního práva lidských práv na mezinárodní právo trestní obecně srov. např. BOS, A., „1948-1998, The Universal Declaration of Human Rights and the Statute of the International Criminal Court“, *Fordham International Law Journal*, str. 229 – 235.

¹¹ Definice obsažené v mnohých lidskoprávních úmluvách často posloužily k definování skutkových podstat jednotlivých zločinů (např. pro zločin mučení). K tomu srov. CASSESE, A., *op. cit.*, METTRAUX, G., *Using human rights law for the purpose of defining international criminal offences – the practice of the international criminal tribunal for the former Yugoslavia*, in: *In: Henzelin, M., Roth, R., Le droit pénal à l'épreuve de l'internationalisation*, LGDJ, Bruylant, Georg, 2002.

¹² ŠTURMA, P., *Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv*. 2. doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2003, str. 73.

práva trestního, někteří autoři [ale] správně poukazují i na souvislost s ochranou lidských práv *largo sensu*¹³.

Nelze říci, že by šlo o dvě propojená odvětví¹⁴, cílem zkoumání tohoto vztahu je ukázat, že mezi těmito odvětvími existují určité styčné body, které se mohou představovat jako pouhé body interference, mohou to ale být i zřetelné třecí plochy.

Schabas¹⁵ o vztahu mezinárodního práva trestního a mezinárodního práva lidských práv hovoří jako o falešných bratrech¹⁶, když tvrdí, že integrace těchto dvou systémů působí mnohé obtíže a v některých případech dokonce nesrovnalosti.¹⁷ Tyto nesrovnalosti lze vidět především ve třech oblastech: interpretační zásady, procesní práva obhajoby, stanovení trestu.

Mezinárodní právo lidských práv jako již klasické odvětví mezinárodního práva veřejného, spočívající na velkém množství smluvních instrumentů, je založeno na teleologickém a evolutivním výkladu s přihlédnutím k předmětu a účelu smlouvy.¹⁸ Tato praxe je nejvíce patrna na judikatuře Evropského soudu pro lidská práva vedeného mimo jiné doktrínou evolutivního výkladu.¹⁹ Naopak trestní právo je založeno na striktním výkladu svých norem s použitím zásady *in dubio pro reo*. Přístup Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii byl v tomto směru prolomen, když nepoužil jasné pravidlo striktního výkladu, ale uchýlil se v některých případech k interpretaci vlastní mezinárodním smlouvám²⁰, totiž k výkladu teleologickému²¹. Striktní výklad je na druhou stranu *expressis verbis*

¹³ *Ibid.* Srov. také Čepelka, Č., Mezinárodněprávní ochrana lidských práv. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 1990, č. 5. str. 7-8.

¹⁴ Odlišná povaha těchto odvětví je potvrzována rovněž v judikatuře *ad hoc* trestních tribunálů. Srov. např. rozsudek senátu ICTY ve věci *Prosecutor v. Kunarac et al.* (IT-96-23 & 23/1), z 22. února 2001, odst. 470, kde soud mimo jiné uvádí: „Structurally, this [tento rozdíl] has been expressed by the fact that human rights law establishes lists of protected rights whereas international criminal law establishes lists of offences“.

¹⁵ SCHABAS, W. A., Droit pénal international et droit international des droits de l'homme : faux frères?, in: Henzelin, M., Roth, R., Le droit pénal à l'épreuve de l'internationalisation, LGDJ, Bruylant, Georg, 2002.

¹⁶ Sudre naopak pro účely nejspíš pedagogické zjednodušenosti zřetelně odlišuje mezinárodní právo trestní a mezinárodní právo lidských práv, i když připouští, že jejich pole působnosti spolu hraničí (...même si son champ d'action est limitrophe). Srov. SUDRE, F., Droit européen et international des droits de l'homme, 7ème édition, Press Universitaire de France, 2005, str. 33.

¹⁷ SCHABAS, *Op. cit.*, str. 167.

¹⁸ Vídeňská úmluva o smluvním právu, 1969, čl. 31-33.

¹⁹ V současné době je výkladová bohatost / umění interpretace ESLP vidět u čl. 8 Evropské úmluvy na ochranu lidských práv a základních svobod – právo na soukromý a rodinný život, kdy Soud v rámci tohoto článku judikuje i ochranu životního prostředí stěžovatele, resp. čl. 9 Úmluvy – svoboda myšlení, svědomí a právo na náboženské vyznání.

²⁰ Rozhodnutí odvolacího senátu ve věci Tadić (IT-94-1) z 2. října 1995.

²¹ Tento „smíšený“ přístup Tribunálu pro bývalou Jugoslávii je uveden v jeho výroční zprávě z roku 1994. Viz. A/49/342, S/1994/1007, odst. 53. : „In drafting the rules, [...] the Tribunal has also attempted to strike a balance between the strictly constructionist and the teleological approaches in the interpretation of the Statute.“

vzhledem k vymezení skutkových podstat zakotven v Statutu Mezinárodního trestního soudu²².

Rovněž u procesních práv obhajoby lze vidět jasnou interferenci mezinárodního práva lidských práv do mezinárodního práva trestního, která se však neprojevuje stejnou měrou. Zatímco Statuty *ad hoc* tribunálů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu převzaly do svých statutů procesní záruky obžalovaného obsažené v čl. 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, Statut Mezinárodního trestního soudu (dále jen „Statut MTS“ či „Římský statut“) jde v tomto směru, jak bude ukázáno později, za pomyslnou „hranici“ Paktu, když některá procesní práva blíže vymezuje a jiná navíc dodává. (Tématika vztahu lidských práv v mezinárodním trestním řízení je předmětem samostatného rozboru. Viz níže kapitola 2. – Lidská práva a mezinárodní trestní řízení)

Třetí oblastí vyvolávající nesrovnalosti obou odvětví je pohled na funkci trestu. Pro mezinárodní právo lidských práv plní trest především funkci nápravnou, resocializační, důraz je rovněž kladen při výkonu trestu či při zadržení na důstojnost člověka²³. Naopak samotné *raison d'être* všech mezinárodních trestních soudů je docílit potrestání pachatelů nejzávažnějších zločinů proti mezinárodnímu společenství, tudíž funkcí trestu je především odplata a odstrašení jiných před pácháním takových činů. U trestů doposud ukládaných mezinárodními trestními soudy lze těžko hovořit o nápravné či resocializační funkci, když se jedná o tresty ukládané v nejvyšší možné hranici²⁴.

Možné nesrovnalosti mezi dvěma odvětvími, které byly naznačeny, vyplývají především z jejich odlišných finalit. Zatímco (mezinárodní) právo lidských práv je zaměřeno primárně na ochranu jednotlivce před represivním státním aparátem, (mezinárodní) právo trestní směřuje k potrestání pachatelů činů narušujících sociální pořádek (mezinárodního) společenství. Logicky jediným styčným bodem těchto odvětví je oblast (lidských) procesních práv účastníků řízení před mezinárodními trestními soudy, tedy vztah mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního trestního řízení.

²² Viz čl. 22 odst. 2 Statutu MTS.

²³ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, čl. 10 odst. 1. „Se všemi osobami zbavenými osobní svobody se jedná lidsky a s úctou k přirozené důstojnosti lidské bytosti“.

²⁴ Trest smrti u Norimberského a Tokijského tribunálu, trest odnětí svobody na doživotí, popř. na 40-50 let u trestních tribunálů *ad hoc* pro bývalou Jugoslávii a Rwandu. (Ne však ve všech případech).

2. Lidská práva a mezinárodní trestní řízení

V předchozí kapitole bylo ukázáno, že styčný bod mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního práva trestního je v oblasti procesních záruk (lidských práv) garantovaných v mezinárodním trestním řízení na prvním místě obviněnému. V obecné rovině vztahu lidských práv a trestního řízení lze uvést, že lidská práva pomáhají nalézt tu správnou rovnováhu mezi právy jednotlivce a zájmy společnosti²⁵. A proto se dodržování lidských práv (v trestním řízení) stalo obecným hodnotícím ukazatelem trestních systémů států. (Mezinárodní) právo lidských práv působí prvotně jako určitý “nárazník“ proti represivnímu aparátu státu a následně zajišťuje již zmíněnou funkci “jazýčků“ na vahách mezi právy jednotlivce a zájmy společnosti²⁶.

Zůstává otázkou, do jaké míry lze to, co platí o funkci lidských práv v národním trestním řízení, vztáhnout i na trestní řízení mezinárodní. Na národní úrovni je stát totiž korigován závazky, které mu vyplývají z lidskoprávních úmluv a národní trestní řízení je jimi determinováno. Tento vliv lidskoprávních smluv nenajdeme z povahy věci²⁷ u trestních soudů mezinárodních. Bývá tak často kladena otázka, zda se mohou jednotlivci v postavení procesní strany před trestními tribunály *ad hoc* či MTS domáhat ochrany svých procesních práv u regionálních či univerzálních orgánů ochrany lidských práv.

Z pohledu pravomoci *ratione personae* orgánů ochrany lidských práv nelze jakoukoli stížnost směřující proti mezinárodní organizaci či jejímu orgánu (např. MTS, Rada bezpečnosti OSN) přijmout. Taková stížnost totiž směřuje proti subjektu, který není pasivně procesně legitimován, není smluvní stranou daných mechanismů. Subjektem jsou pouze státy, a to navíc jenom ty, které v rámci výkonu své suverenity se staly smluvními stranami mezinárodních instrumentů ochrany lidských

²⁵ ZAPPALA, S., *op.cit.* str. 1.

²⁶ Je předmětem právní filozofie a morálky zkoumat, zda je vždy potřebné, nutné a vhodné udržovat ony mísky v rovnováze, zda zájem společnosti nevystupuje i na úkor individuálních práv. K tomu srov. SCHABAS, W.A., *Droit pénal international et droit international des droits de l’homme : faux frères?* *op.cit.* str. 180, který uvádí: „Que quelques personnes innocentes soient condamnées constitue pour le droit pénal une chose regrettable mais un prix à payer pour que la société soit protégée.“

²⁷ Vzhledem k historickému vývoji mezinárodního práva lidských práv a povaze státu jako ústředního nositele moci a vykonatele jurisdikce, mohou být smluvními stranami lidskoprávních smluv povětšinou pouze státy. (K tématice přistoupení Evropské unie k Evropské úmluvě na ochranu lidských práv viz např. Šišková, N., *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*, 2. vydání, Linde Praha a.s., 2008, kap. 6 – Problematika možného přistoupení ES/EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod ve světle aktuálního vývoje, str. 153 – 182.)

práv a souhlasily s řízením individuálních stížností vedeným proti nim²⁸. Jestliže jsou některá lidskoprávní oprávnění kogentního rázu, a tedy obyčejové povahy, pak mezinárodní procesní mechanismy k jejich ochraně jsou čistě povahy smluvní. Proto také, nelze vytvořit procesní vazbu mezi těmito mezinárodními orgány ochrany lidských práv a mezinárodními trestními soudy. (To ovšem nevylučuje vzájemnou interakci jednotlivých orgánů, která se projevuje, jak bude ukázáno později, v jejich rozhodovací praxi.) Takovou procesní vazbu by vytvořilo pouze přistoupení jednotlivých mezinárodních trestních tribunálů k smluvním mechanismům ochrany lidských práv, za předpokladu, že by to tyto smluvní mechanismy umožňovaly²⁹.

Lze však uvažovat nikoliv o procesní vazbě na smluvní mechanismy ochrany, ale o přímém, hmotněprávním poutu mezi mezinárodními instrumenty ochrany lidských práv a mezinárodními trestními tribunály. Jak bylo poznamenáno výše, některá lidskoprávní oprávnění jsou obyčejové povahy. Patří mezi ně i základní procesní záruky trestního řízení. Obyčejová povaha těchto norem by tedy měla zaručovat jejich aplikaci všemi subjekty mezinárodního práva, tedy i mezinárodními organizacemi³⁰, resp. orgány, jakými mezinárodní trestní soudy jsou. Navíc si lze obtížně představit, že by jedny pomocné orgány mezinárodní organizace vykonávaly kontrolu nad ochranou lidských práv (Rada pro lidská práva, nebo smluvně založený Výbor pro lidská práva) a jiné pomocné orgány sami neaplikovaly základní procesní záruky jednotlivce v trestním řízení (mezinárodní trestní tribunály *ad hoc*).

Tento přístup je potvrzen také tím, že mezinárodní trestní soudy zřízené dříve³¹ i v nedávné minulosti³² zaručují ve svých statutech ochranu procesních práv

²⁸ Na základě některých mezinárodních instrumentů ochrany lidských práv, univerzálních či regionálních, tak byly zřízeny mezinárodní orgány ochrany lidských práv. Jedná se např. o Výbor lidských práv (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech), Evropský soud pro lidská práva (Evropská úmluva na ochranu lidských práv a základních svobod), Interamerický soud pro lidská práva / Interamerická komise pro lidská práva (Americká úmluva o lidských právech). Přičemž jurisdikce daného orgánu vyplývá buď přímo ze zřizovací smlouvy a nebo je dána v rámci opčního prohlášení.

²⁹ Z pohledu mezinárodního práva smluvního je takové řešení málo praktické, vzhledem k tomu, že by muselo dojít k renegotiaci celého smluvního instrumentu se zakotvením možnosti přístupu mezinárodních organizací. Z pohledu mezinárodněprávní funkcionality – *ratio legis* – je takové řešení, vzhledem k úsilí jeho dosažení, obtížně odůvodnitelné. Již proto, že statuty jednotlivých mezinárodních trestních tribunálů obsahují vlastní mechanismy ochrany lidských / procesních práv v rámci svého řízení.

³⁰ I když primárními nositeli práv a povinností obyčejových pravidel jsou státy, jako jejich tvůrci, mezinárodní organizace, popř. jiné subjekty mezinárodního práva, nelze z tohoto okruhu vyloučit.

³¹ Záruky spravedlivého procesu jsou uvedeny již v Chartě mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku, čl. 16 a byly následně inkorporovány do *Zásad mezinárodního práva v Chartě Norimberského tribunálu a jeho rozhodnutí*. Text byl přijat Komisí pro mezinárodní právo a následně schválen VS OSN v roce 1950. (Viz *Yearbook of the International Law Commission, 1950*, vol. II, str. 374 – 378.)

obviněného / obžalovaného, popř. i jiných účastníků mezinárodního trestního řízení (svědci, oběti). Tuto skutečnost lze vysvětlit třemi možnými způsoby: národní recepce – převzetí lidskoprávních procesních pravidel z národních úprav do statutů, hlavně prvních poválečných trestních tribunálů; mezinárodní reflexí – odraz (přesný či mlhavý) mezinárodních instrumentů ochrany lidských práv do statutů, hlavně u trestních tribunálů *ad hoc*; autonomní kreativitou – vytvoření vlastních lidskoprávních procesních pravidel, jejichž základ lze sice spatřovat v mezinárodních mechanismech, přesto ale tvoří samostatný celek (Statut MTS).

Všechny tři nastíněné způsoby zakotvení lidskoprávních mechanismů ve statutech mezinárodních trestních tribunálů jsou samozřejmě způsoby ideální. Často totiž dochází k jejich vzájemnému prolínání s větší či menší preferencí jednoho způsobu, jak je tomu např. u Římského statutu MTS, kde se mísí reflexe mezinárodních instrumentů s autonomní kreativitou.

Ve skutečnosti však všechny tři uvedené prameny zakotvení lidskoprávních záruk v procesních pravidlech mezinárodních trestních tribunálů lze sloučit do jednoho „prapůvodního“ zdroje, jímž je národní úprava. I mezinárodněprávní procesní záruky trestního řízení (ať již jsou obsaženy ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, či např. regionální Evropské úmluvě na ochranu lidských práv a základních svobod) jsou totiž inspirovány národními úpravami a často také výsledkem jejich podrobné komparace³³. Všeobecná deklarace lidských práv tak našla svůj původ ve francouzské Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789³⁴. O takovém zakotvení lidských práv v národních právních řádech hovoří i Sudre³⁵.

Společným prvkem pro normy mezinárodněprávní ochrany lidských práv i mezinárodního trestního řízení je inspirace v národních právních systémech.

³² Viz blíže k vývoji mezinárodního trestního soudnictví a jeho jednotlivým „generacím“ - ŠTURMA, P., Nové trendy vývoje mezinárodních trestních tribunálů, *In: Slovenské-české mezinárodnoprávní sympóziu, Slovenská spoločnosť pre mezinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied*, 2008, str. 133-152, nebo ŠTURMA, P. a kol., *Konkurující jurisdikce mezinárodních rozhodovacích orgánů*. Praha: PFUK, 2009.

³³ K rozdílu mezi mezinárodní a národní ochranou lidských práv srov. např. GARDBAUM, S., Human Rights as International Constitutional Rights, *European Journal of International Law*, No.4, Vol. 19/2008, str.750-768.

³⁴ Duchovním otcem Všeobecné deklarace i hlavním redaktorem jejího textu byl francouzský internacionalista a bojovník za lidská práva René Cassin.

³⁵ Sudre tím potvrzuje sice univerzalitu lidských práv. Ve své podstatě však lze tuto univerzalitu označit jako dosaženou hodnotu, zatímco zakotvení lidských práv v národních právních řádech za výchozí bod, resp. prostředek. Srov. Sudre, F., *op.cit.* str. 43, kde uvádí : „Les droits de l’homme ainsi proclamés sont des prérogatives que chaque ordre juridique reconnaît, non seulement à ces ressortissant, mais à tout homme.“

3. Národní inspirace pro mezinárodní trestní řízení – model akuzační a inkviziční

Tak jako byly pro mezinárodní úpravu lidských práv – obecnou i v oblasti trestněprocesních záruk – inspirací úpravy národních právních řádů, tak byly rovněž národní úpravy pramenem pro formulaci procesních předpisů mezinárodních trestních tribunálů, ať již vojenských tribunálů v Norimberku a Tokiu či *ad hoc* tribunálů let devadesátých nebo MTS.

Lze tedy konstatovat, že odvětví mezinárodního práva, která jsou „individualizována“, (jejichž podstatou je částečná, byť jen omezená subjektivita jednotlivce) berou za svůj normotvorný základ národní právo. Jinak tomu není ani u trestněprocesních pravidel mezinárodních trestních tribunálů všech generací, ať již se jedná o trestní tribunály „vítězů“ (Norimberk, Tokio) , anebo „nestranné“ trestní tribunály mezinárodního společenství (*ad hoc* tribunály, MTS). Mezinárodní trestněprocesní pravidla však nejsou logicky inspirována pouze jedním národním právním řádem. Na jejich vzniku se podílelo vícero národních právních řádů, resp. celé právní systémy, a to kontinentální a anglo-americký právní systém (právní systém *common law* tradice).

Tyto dva právní systémy lze charakterizovat v oblasti trestního řízení dvěma odlišnými modely, jejichž prvky vycházejí z historického pojetí role soudce, popřípadě pojetí „pravdy“ v trestním řízení v romano-germánské právní tradici, resp. tradici *common law*. V anglo-americkém *common law* právním systému, jehož trestní řízení vychází ze soukromoprávní tradice, je soudce v postavení třetího nezávislého subjektu, který rozhoduje o skutkové pravdě na základě stranami předložených důkazů a je veden procesními úkony stran, primárně úkonem obžalování. Tento právní systém je tedy charakterizován tzv. zásadou obžalovací / akuzační a celý model je následně také nazván akuzační model.

V romano-germánském kontinentálním právním systému je naopak soudce v postavení subjektu, který celý trestní proces řídí, sám jednotlivé procesní úkony nařizuje a snaží se tak dosáhnout skutkové objektivní pravdy. Hlavní procesní zásadou, vycházející z procesního postavení soudce jako vyšetřovatele, je tedy zásada vyšetřovací / inkviziční a celý model je následně také nazván inkviziční model. Oba představené modely jsou ideální a jednotlivé národní právní řády

kontinentálního i anglo-amerického právního systému kombinují ve svých trestních řízeních ve větší či menší míře pravidla akuzačního i inkvizičního modelu.

Rovněž při vytváření procesních pravidel mezinárodních trestních tribunálů tvůrci, inspirováni anglo-americkým a kontinentálním právním systémem, tedy akuzačním a inkvizičním modelem, dospěli ke kombinaci těchto dvou modelů, kdy převažuje model akuzační. Snad pouze Statut MTS představuje oslabení akuzačního modelu ve prospěch modelu inkvizičního³⁶. Z obecného pohledu ochrany lidských práv - procesních záruk lze říci, že akuzační model mnohem více než inkviziční vzhledem ke své kontradiktorní povaze a nezávislému postavení soudce zajišťuje procesní záruky obžalovaného i oběti.³⁷ To, co však platí pro národní trestní řízení, nelze zcela transponovat na trestní řízení mezinárodní. Mezinárodní trestní řízení se totiž, jak uvádí Zappalà³⁸, odlišuje od národního čtyřmi diferenčními znaky: *primo* mezinárodní trestní řízení se zabývá výlučně nejzávažnějšími zločiny, *secundo* zločiny spadající do pravomoci mezinárodních trestních orgánů jsou obvykle spjaty se složitými a citlivými politickými otázkami, *tertio* z důvodu tohoto politického pojitka mají také často tyto zločiny i provázanost s národněbezpečnostními zájmy různých zemí, a *quarto* shromažďování důkazů v mezinárodním trestním řízení může zahrnout vyšetřování v různých zemích. Z důvodu těchto odlišností pouhé použití akuzačního modelu pro mezinárodní tribunály je nevhodné, a tudíž kombinace obou modelů se jeví výhodnější.

Takové kombinace, i když ne zcela vyvážené, bylo použito u poválečných mezinárodních vojenských tribunálů. Řízení bylo sice hlavně založeno na anglo-americké tradici, některé prvky však byly kontinentální³⁹. Naopak u *ad hoc* tribunálů došlo ke zcela jinému vývoji. Samotná procesní pravidla, která byla přijata až na plenární schůzi soudců⁴⁰, byla z velké části inspirována anglo-americkým akuzačním modelem. Až následně již v průběhu fungování těchto tribunálů prošla procesní

³⁶ Srov. např. KEEN, P. C., *Tempered Adversariality: The Judicial Role and the Trial Theory in the International Criminal Tribunals*, *Leiden Journal of International Law*, 17 (2004), str. 767–814.

³⁷ CODERO, F., *Ideologie del Processo Penale*, Università della Sapienza, 1997, Rome, str. 196. *cit. in*: ZAPPALA, S. *op.cit.* str. 16., kde uvádí: „It is generally recognized that adversial system is more suitable when it comes to offering protection to the rights of the accused“.

³⁸ ZAPPALA, S., *op.cit.* str. 16.

³⁹ Jednalo se např. o různé druhy prohlášení a výpovědí. K „čisté“ kombinaci anglo-amerického a kontinentálního modelu se pro Norimberk přidává kombinace právních řádů jednotlivých kontingentů. Bylo totiž dohodnuto, že dojde k rozdělení jednotlivých oblastí vyšetřování a každý kontingent povede řízení vyšetřování vzhledem ke své části obvinění.

⁴⁰ Statuty ICTY i ICTR obsahují totiž jen rámcové procesní normy. Samotné řízení před *ad hoc* tribunály je podrobně upraveno v Procesním a důkazním řádu jednotlivých tribunálů.

pravidla, obsažená převážně v Procesním a důkazním řádu, několika změnami a byl tak vytvořen procesní systém, který je kombinací akuzačního a inkvizičního modelu⁴¹, avšak stále se silným akcentem principu obžalovacího. Také ve Statutu MTS se setkáme s podstatným vlivem akuzačního modelu, jehož procesní pravidla, na rozdíl od *ad hoc* tribunálů, nebyla vytvořena tak překotně, a proto jsou mnohem důmyslněji propracována a vzájemně propojena. Akuzační princip, potvrzený nezávislým postavením soudce v přípravné fázi řízení i během hlavního líčení je vyvažován povinností žalobce vyhledávat důkazy i ve prospěch obžalovaného, což je typické pro inkviziční model. (Na kolik je tato povinnost uváděna do praxe, je už jiná věc).

Tak jak bylo uvedeno výše, akuzační model obecně na národní úrovni poskytuje více záruk pro ochranu procesních (lidských) práv obžalovaného. Zda toto konstatování lze uplatnit i pro mezinárodní trestní řízení, vzhledem ke všem jeho odlišnostem, zůstává otázkou. Akuzační model sice obecně zajišťuje větší ochranu procesních práv jednotlivce, jeho charakteristické prvky jako kontradiktornost a objektivní nestrannost soudce by však v mezinárodním trestním řízení působily neúčinně (rychlé a účinné trestní řízení), a proto dochází k vyvážené korekci pomocí inkvizičního modelu, posílení role žalobce i soudce.

Abstraktní úsudek o tom, zda mezinárodní trestní řízení je založeno na modelu akuzačním s inkvizičním korektivem, zda je hybridní, kombinované či snad *sui generis*, nevypráví nic o garantování lidskoprávních procesních práv. Takový úsudek může posloužit více jako vodítko a vysvětlení při samotné analýze jednotlivých procesních pravidel, méně už však pro vysvětlení výkladu a aplikace jednotlivých pravidel v judikatuře mezinárodních trestních tribunálů.

Hlavním motivem této kapitoly bylo nastínit základní vztah mezi lidskými právy a mezinárodním trestním řízením. Tento vztah, který vychází přednostně

⁴¹ Více k analýze akuzačního a inkvizičního modelu např. u ICTY viz: ROBINSON, P., Ensuring Fair and Expeditious Trial at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *European Journal of International Law*, No.3, Vol. 11/2000, str. 569-589. Robinson ale odmítá jakoukoliv kombinaci, hybriditu, propojenost procesního systému ICTY a tvrdí: „The legal system established by the Statute and the Rules is neither common law accusatorial, nor civil law inquisitorial, nor even an amalgam of both, it is *sui generis*.“ ROBINSON, P., *op.cit.* str. 588. K detailní analýze akuzačního a inkvizičního modelu obecně u mezinárodních trestních tribunálů a podrobněji před MTS viz ORIE, A., Accusatorial v. Inquisitorial approach in international criminal proceedings prior to the establishment of the ICC and in the proceedings before the ICC, *in: CASSESE, A., (ed.), The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary*, Oxford University Press, 2000, str. 1439-1495.

z určitého obecného prolínání mezinárodního práva trestního a mezinárodního práva lidských práv, je determinován samotnou koncepcí mezinárodního trestního řízení, které je založeno na dvou modelech trestního procesu – akuzačním a inkvizičním. Samotná, resp. samostatná koncepce mezinárodního trestního řízení a především jeho institucionálních mechanismů logicky oddělená od jiného samostatného pojetí mezinárodního práva lidských práv, neumožňuje jejich hmotněprávní propojení. Ochrana lidských práv v mezinárodním trestním řízení se tak představuje jako svébytný celek odvislý od jiných procesních mechanismů, univerzálních či regionálních. Samostatně tak vystupuje dokonce i ochrana lidských práv v řízení před MTS, na níž se tato práce zaměřuje a která je svou povahou a rozsahem odlišná od ochrany procesních práv v řízeních před *ad hoc* tribunály. Ta či ona čerpají mnohá interpretační východiska z judikatorní praxe mezinárodních orgánů ochrany lidských práv, především z rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva. To se týká také stěžejního konceptu trestního řízení – práva na spravedlivý proces a dalších zásad mezinárodního trestního řízení, které na něj přímo navazují a doplňují jej.

II. Část – Právo na spravedlivý proces a zásady mezinárodního trestního řízení

Vztah mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního práva trestního a jejich vzájemná interakce byl popsán v první části, která se rovněž věnovala vztahu mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního trestního řízení. Bylo ukázáno, že stejně jako mezinárodní právo lidských práv pramení původně v národních právních řádech, také pravidla mezinárodního trestního řízení jsou inspirována národními trestněprocesními normami. Ať už však jsou normy mezinárodního práva trestního a mezinárodního trestního řízení inspirovány anglo-americkým právním systémem, nebo je tato inspirace korigována tradicemi romano-germánského právního systému v mezinárodním právu trestním došlo k určité harmonizaci některých obecných principů⁴². Některé z těchto zásad mají povahu hmotněprávní (např. zákaz retroaktivity, pravidla trestní odpovědnosti – *mens rea*, odpovědnost nadřízeného, relevance úředního postavení), jiné svým procesněprávním charakterem přispívají k poskytování ochrany lidských práv osob, proti nimž je vedeno trestní stíhání.

Detailní pojednání o čtyřech obecných zásadách procesní povahy (zásada presumpce nevinny, zásada *ne bis in idem*, zásada nezávislého a nestranného soudu a zásada legality⁴³) bude základem pro pozdější analýzu jednotlivých ustanovení směřujících k ochraně lidských práv v mezinárodním trestním řízení. Nejprve bude přiblížen základní lidskoprávní koncept (mezinárodního) trestního řízení, jímž je právo na spravedlivý proces.

1. Právo na spravedlivý proces

Jedním z prvků právního státu je právo jednotlivce, aby o jeho právech a povinnostech a trestním obvinění proti němu rozhodl řádně nezávislý a nestranný soud. Tento koncept obsažený ve vnitrostátních ústavních normách⁴⁴ i

⁴² Více k harmonizaci obecných zásad mezinárodního práva trestního srov. např. sborník *International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004, str. 318 – 408.

⁴³ Zásada legality je v první řadě hmotněprávní povahy, má však také procesněprávní dopady.

⁴⁴ Např. čl. 36 LZPS.

mezinárodních lidskoprávních instrumentech⁴⁵, kterému obecně říkáme právo na spravedlivý proces se projevuje jak v civilním, tak v trestním řízení. Právo na spravedlivý proces⁴⁶ bývá hodnoceno jako základní pilíř⁴⁷, na kterém stojí soudní řízení jako celek⁴⁸. Také pro mezinárodní trestní řízení je právo na spravedlivý proces základním procesním prvkem. „Jestliže se ukáže, že tento hlavní předpoklad chybí, je nutné, aby bylo řízení přerušeno. Bylo by zcela nesprávné, aby trestní řízení začalo, nebo pokračovalo, jakmile se ukázalo, že by závěrem konečného rozsudku bylo, že řízení je postiženo vadou nespravedlnosti, kterou nelze napravit.“⁴⁹

Právo na spravedlivý proces jako hlavní rys moderního trestního řízení, ať již vnitrostátního či mezinárodního, v sobě zahrnuje dva prvky: právo obhajoby a rovnost zbraní⁵⁰. Vychází z potřeby zajistit všem účastníkům trestního řízení (především žalobci a obžalovanému) nerušený výkon zásady rovnosti zbraní. Právo na spravedlivý proces byl zahrnut i ve statutech poválečných trestních tribunálů v Norimberku a Tokiu⁵¹. Je rovněž obsažen v tzv. Norimberských principech vypracovaných v roce 1950 Komisí pro mezinárodní právo⁵². Statuty *ad hoc* tribunálů přiznávají obžalovanému právo na „spravedlivé řízení“⁵³, které jako pojem obecnějšího charakteru v sobě zahrnuje několik specifických práv.

⁴⁵ Srov. čl. 10 VDLP, čl. 14 MPOPP, čl. 6 EÚLP (Právo na spravedlivý proces), čl. 7 AChLP, čl. 8 AÚLP (Soudní záruky).

⁴⁶ A right to fair trial / le droit à un procès équitable.

⁴⁷ Viz rozsudek Odvolacího senátu ve věci Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 772, z 14. prosince 2006, odst. 37: „A fair trial is the only means to do justice. If no fair trial can be held, the object of the judicial process is frustrated and the process must be stopped.“

⁴⁸ Srov. např. Nowak, M. U.N. Covenant on Civil and Political Rights, CCPR Commentary, N.P.England, Aldington, 1993, str. 244, *cit. in. Prosecutor v. Lubanga, ibid.* odst. 37, kdy Nowak tvrdí: „the right to a fair trial, a concept broadly perceived and applied, embracing the judicial process in its entirety“.

⁴⁹ Rozhodnutí projednacího senátu ve věci Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1401, Decision on the consequences of non-disclosure of exculpatory materials covered by Article 54(3)(e) agreements and the application to stay the prosecution of the accused, together with certain other issues raised at the Status Conference on 10 June 2008, z 13. června 2008, odst. 91.

⁵⁰ Rozsudek ESLP ve věci *Borgers v. Belgique*, 30. října 1991, odst. 24 „Les droits de la défense et l'égalité des armes, éléments de la notion plus large du procès équitable.“

⁵¹ Sama skutečnost, že Norimberská a Tokijská charta obsahovala ustanovení o spravedlivém procesu, ještě neznamená jeho faktické zajištění. Detailně nebyla propracována nebo úplně chyběla ustanovení o vyloučení soudců, či o shromažďování nebo provádění důkazu o zproštění viny. Toto podporuje závěry, že poválečné tribunály a řízení před nimi nebyly z dnešního pohledu mezinárodních standardů spravedlivé.

⁵² Srov. *Yearbook of the International Law Commission, 1950*, vol. II, document A/1316, Zásada V.

⁵³ Čl. 21 Statutu ICTY, resp. čl. 20. Statutu ICTR

Právo na spravedlivý proces implikuje především zásadu rovnosti zbraní⁵⁴. Tato zásada vychází z kontradiktorního systému trestního řízení, známému především v zemích s tradicí *common law*. Původně byly oba *ad hoc* tribunály založeny na této kontradiktorní perspektivě, i když později byla jak v senátech tak v plénu soudu posílena aktivní role soudců (soudních orgánů). (Došlo tedy k posunu ve směru k inkvizičnímu systému trestního řízení.) Ale ne vždy posun blíže k tomu či onomu typu trestního řízení znamenal před tribunály *ad hoc* zajištění procesní rovnosti stran (zásada rovnosti zbraní). Například v případě *Tadić* byl Odvolací senát ICTY dotázán, zda nerovnost zbraní může vést k popření práva na spravedlivý proces. Argumentem obhajoby bylo tvrzení, že prvoinstanční senát nepomohl obhajobě v obstarání důkazů v Republice Srbska a tím došlo k nerovnováze ve prospěch obžaloby. Ve svém rozhodnutí se Odvolací senát vyslovil, že zásada rovnosti zbraní má procesní charakter a nemůže pokrýt úkony, které jsou mimo kontrolu soudu. Zásada rovnosti zbraní znamená, že stranám musí být umožněno předložit své argumenty včetně provedení důkazů v takových podmínkách, které neznevýhodňují jednu stranu na úkor druhé.⁵⁵ Na druhou stranu nelze v rámci zásady rovnosti zbraní požadovat naprostou symetrii mezi právy obhajoby a obžaloby. Tak samotná podstata této zásady – právo obžalovaného na spravedlivý proces – je imanentní pouze obhajobě a nenajde v procesních právech obžaloby žádný protějšek⁵⁶.

Stejně jako ve statutech *ad hoc* tribunálů obsahuje také Statut MTS ucelený článek, který je věnovaný právu na spravedlivé a nestranné řízení (čl. 67 Statutu MTS). Vlastní právo na spravedlivý proces však zahrnuje i další zásady, procesní záruky, než ty obsažené v článku 67. Jedná se především o zásadu presumpce nevinoty, zásadu legality, zásadu *ne bis in idem*, a také právo obviněného hájit se prostřednictvím obhájce. K těmto třem zásadám, jejichž obsahový rámec je již ustálen a které směřují k ochraně procesních záruk obviněného, resp. obžalovaného, lze přidat ještě zásadu účasti oběti v mezinárodním trestním řízení. Vzhledem k současné nedokonalé petrifikaci a předmětu této zásady, pojednání o ní bude zařazeno v části páté – Postavení oběti v mezinárodním trestním řízení.

⁵⁴ Srov. definici uvedenou v rozsudku ESLP ve věci *Dombo Beheer* proti Nizozemsku, z 27. října 1993, odst. 33: "l'égalité des armes" implique l'obligation d'offrir à chaque partie une possibilité raisonnable de présenter sa cause - y compris ses preuves - dans des conditions qui ne la placent pas dans une situation de net désavantage par rapport à son adversaire. Podobně viz nálezy Ústavního soudu ČR ze dne 19.04.2007, sp. zn. II.ÚS 114/06. „Princip rovnosti zbraní vyžaduje, aby každé straně byla poskytnuta rozumná možnost hájit svou věc za podmínek, které ji podstatně neznevýhodňují ve vztahu k jejímu oponentovi.“

⁵⁵ *Prosecutor v. Tadić* (IT-94-1-A), rozsudek Odvolacího senátu z 15. 7. 1999, odst. 48.

⁵⁶ Zappalà, S., *op.cit.*, str. 113.

2. Zásada presumpce nevinoty

Zásada presumpce nevinoty je vůdčím principem trestního řízení národního i mezinárodního. Byla zakotvena již v *Deklaraci práv člověka a občana* z roku 1789⁵⁷, v českém ústavním pořádku ji najdeme v čl. 40 odst. 1 LZPS. Také mezinárodní lidskoprávní instrumenty univerzální, či regionální ji explicitně uvádějí. (VÚLP – čl. 11, odst. 1, MPOPP – čl. 14, odst. 2, EÚLP – čl. 6. odst. 2⁵⁸). Rovněž statuty mezinárodních trestních tribunálů tuto zásadu obsahují (Statuty ICTY a ICTR – čl. 21, odst. 3, resp. čl. 20, odst. 3; Statut MTS – čl. 66)⁵⁹. I když slovní zakotvení této zásady se v různých dokumentech (ústavní, mezinárodně lidskoprávní či mezinárodně trestněprávní) odlišuje, obsahově je zásada presumpce nevinoty stejná.⁶⁰ Obsahové vymezení podal ve svém rozsudku ve věci *Barberà* Evropský soud pro lidská práva, když uvedl dva základní prvky zásady presumpce nevinoty – „soudci by neměli začínat s předpojatou myšlenkou, že obžalovaný spáchal zločin, z něhož je obviněn“ a „důkazní břemeno leží na obžalobě“⁶¹. Tento obsah je patrný i z ustanovení statutů mezinárodních trestních tribunálů, i když Statuty ICTY a ICTR jsou v tomto ohledu textově skromnější. (Ustanovení o presumpci nevinoty jsou doslovným přepisem ustanovení čl. 14, odst. 2 MPOPP). Na druhou stranu Statut MTS je v obsahovém vymezení bohatší a tím i přesnější. Právě čl. 66 Statutu MTS (Presumpce nevinoty)⁶², doplněný o některá další ustanovení (právo mlčet, právo

⁵⁷ Čl. 9 Deklarace zní: „Tout homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable,..."

⁵⁸ Africká charta práv člověka a národů (1981) – čl. 7, odst. 1, písm. b. Americká deklarace práv a povinností člověka (1948) – čl. 26. Americká úmluva lidských práv (1969) – čl. 8, odst. 2.

⁵⁹ U poválečných vojenských tribunálů explicitní vyjádření zásady presumpce nevinoty nenajdeme. Lze ji však dovodit z konceptu spravedlivého procesu (čl. 16 Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu). I když někteří autoři tvrdí, že „samotný fakt, že soud měl zajistit spravedlivý proces, ještě nelze přirovnat k explicitnímu uznání zásady presumpce nevinoty“. Srov. např. ZAPPALA, S., *op.cit.* str.84.

⁶⁰ Některé ústavy se vyznačují negativním obsahovým vymezením presumpce nevinoty, a tím je její dosah více restriktivní. (Srov. např. italskou ústavu, čl. 27. – obžalovaný nesmí být považován za vinného až do pravomocného odsouzení).

⁶¹ Definici presumpce nevinoty podal v rozsudku pléna ESLP ve věci *Barberà, Messegúe a Jabardo v. Španělsko*, z 6. prosince 1988, odst. 77: „It requires, inter alia, that when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged; the burden of proof is on the prosecution, and any doubt should benefit the accused. It also follows that it is for the prosecution to inform the accused of the case that will be made against him, so that he may prepare and present his defence accordingly, and to adduce evidence sufficient to convict him.“

⁶² Čl. 66 Statutu MTS – Presumpce nevinoty

- 1) Každý musí být pokládán za nevinného, dokud není jeho vina prokázána před Soudem v souladu s použitelným právem.
- 2) Břemeno dokazování viny obviněného leží na žalobci.

požádat o dočasné propuštění, právo nebýt nucen převzít břemeno důkazu), vyjadřuje plně v současném mezinárodním právu trestním ucelenou zásadu presumpce nevinny.

Zařazení čl. 66 do části šesté (Hlavní líčení) Statutu MTS lze považovat za ne zcela koncepční vzhledem k tomu, že se jedná o jednu z hlavních zásad mezinárodního trestního řízení. Takové zařazení může totiž vést, za použití systematického výkladu, k restriktivnímu tvrzení, že zásada presumpce nevinny se uplatňuje jen v průběhu hlavního líčení, tedy jen vůči obžalovanému, a nikoliv tedy vůči podezřelému. Takové tvrzení je za prvé nelogické, za druhé z hlediska historického výkladu nesprávné. Nelogické proto že, jestliže má být pohlíženo na osobu, proti níž bylo obvinění potvrzeno (úkon před zahájením hlavního líčení), jako na osobu nevinnou, tím spíše by mělo být jako na nevinnou pohlíženo na osobu „pouze“ podezřelou ze spáchání zločinu spadajícího pod jurisdikci MTS. Nesprávné je takové tvrzení z hlediska historického, protože v průběhu přípravy návrhu Statutu MTS byly pracovní skupinou zabývající se obecnými zásadami navrhovány dvě alternativní místa zařazení ustanovení o presumpci nevinny – mezi články o obecných zásadách a do části šesté (hlavní líčení). Přípravný výbor nakonec zařadil ustanovení o presumpci nevinny do části šesté Statutu, přičemž ale změnil znění prvního odstavce z „obžalovaný musí být pokládán za nevinného“ na „každý musí být pokládán za nevinného“⁶³. Tak byla jasně zdůrazněna finalita tohoto ustanovení a předpoklad nevinny se týká všech⁶⁴ stádií trestního řízení před MTS a nelze ho omezovat pouze na stádium hlavního líčení, i když především v tomto stádiu se nejvíce projevuje jeden z hlavních prvků presumpce nevinny, že důkazní břemeno leží na obžalobě. Ve stádiu vyšetřování se povinnost obžaloby (u)nést důkazní břemeno logicky neprojeví, naopak např. právo nevypovídat, jako jeden z prvků presumpce nevinny, se v tomto stádiu aplikuje.

3) Před vynesením rozsudku, jímž se obviněný uznává vinným, musí být Soud nade vší pochybnost přesvědčen o vině obviněného.

⁶³ Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, U.N. GAOR, 51st Sess., Supp. No, U.N. Doc A/51/10, Vol.I, para. 179, str. 41, *cit.in.* SCHABAS, W. A., Article 66 – Presumption of innocence, *in:* Triffterer, O. (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 834.

⁶⁴ Presumpce nevinny se samozřejmě vztahuje na všechna stadia trestního řízení při základním omezení – dokud není trestním tribunálem vina prokázána. Presumpci nevinny tedy nelze použít na řízení o výkonu trestu. K tomu srov. rozsudek ESLP ve věci *Engel et al. v. Nizozemí*, z 8.června 1976. Podobně se zásada presumpce nevinny nebude aplikovat na odvolací řízení napadající pouze výrok o trestu.

Presumpce nevinny jako hlavní zásada mezinárodního trestního řízení se prolíná mnohými ustanoveními týkajícími se procesních záruk obviněného / obžalovaného (v rámci širšího konceptu práva na spravedlivý proces). Tato jednotlivá ustanovení budou samostatně i ve své vzájemné interakci předmětem detailní analýzy později (Část třetí a čtvrtá). Pro dokreslení celého obsahového rámce zásady presumpce nevinny je však potřeba představit tři její hlavní projevy:

a) Právo každého být pokládán za nevinného jako základní pravidlo zacházení s jednotlivcem

Právo být pokládán za nevinného přináleží každé osobě, proti níž je vedeno trestní řízení, a to v jakémkoli stádiu tohoto řízení, dokud není vina před soudem nade vší pochybnost prokázána. Povinnost leží na všech orgánech Soudu – soudních senátech, žalobci, kanceláři soudu, vazebních orgánech a jiných. Povinnost respektovat zásadu presumpce nevinny se tedy vztahuje pouze na orgány veřejné moci a nelze ji rozšiřovat na další činitele mající vliv na veřejné mínění (např. média). Tento přístup podepřený rozhodovací praxí ESPL⁶⁵ byl potvrzen i senátem ICTY ve věci *Tadić*⁶⁶. Ve vztahu k médiu ve výkladu ESPL, jak uvádí správně Zappalà⁶⁷, lze přijmout argumentaci, že povinnosti vyplývající z EÚLP se vztahují pouze na státy a případná mediální hodnocení porušující presumpci nevinny mohou být řešeny na národní úrovni civilněprávní žalobou. Zappalà však vyslovuje určitou pochybnost o fungování podobného mechanismu na úrovni mezinárodního trestního řízení. Na národní úrovni je možné se bránit porušením práva na soukromý život. Na úrovni mezinárodní by to vyvolávalo otázku příslušného soudu a také použitelného práva. Zappalà v této souvislosti hovoří o porušení presumpce nevinny nevládními organizacemi, mezinárodními médii a také o složitosti podat proti takovým subjektům civilní žalobu, je-li obviněný držen ve vazební cele navíc často v jiném státě. Takové podání civilní žaloby z vazební cely proti nevládním organizacím či médiu ve státě jejich působení či registrace si lze představit, byť by bylo možné s nějakými obtížemi. Nelze proto, vzhledem k výjimečnému postavení

⁶⁵ Srov. rozsudek ESPL ve věci *Minelli v. Švýcarsko*, z 25. března 1983.

⁶⁶ V tomto případě byly zpochybňovány výpovědi svědků, které byly dle obhajoby ovlivněny mediálním obrazem. Soud ve svém rozhodnutí akceptoval možný vliv médiu na soud i na svědky, nicméně prohlásil, že působení médiu je obecným faktorem všech trestních řízení, který musí být brán v potaz při hodnocení důkazů. Viz rozsudek ICTY ve věci *Tadić* (IT-94-1) z 7. května 1997, odst. 544.

⁶⁷ ZAPPALÀ, S., *op.cit.* str.86.

mezinárodních trestních tribunálů danému mimo jiné pro výjimečnost zločinů, které posuzují, požadovat a tedy i dosáhnout stejné ochrany jednotlivce, jaké se mu v souvislosti s dodržováním zásady presumpce nevinny dostává na úrovni národní.

Povinnost respektovat zásadu presumpce nevinny tedy leží, jak bylo uvedeno výše, jen na orgánech Soudu, ale ani vůči nim tuto povinnost nelze absolutizovat. To znamená, že sice Soud jako celek pohlíží na obviněného / obžalovaného jako na nevinného, může vůči němu však uplatnit opatření omezující jeho svobodu. Takovým opatřením je po zahájení vyšetřování vydání zatýkacího rozkazu. Přípravný senát vydá mimo jiné zatýkací rozkaz „je-li důvodné podezření, že osoba se dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu“.⁶⁸ K prokázání viny a tím k prolomení presumpce nevinny je však potřeba vinu prokázat nade vší pochybnost.

Takto je tedy determinován postup všech orgánů vůči osobě, proti níž je vedeno trestní stíhání a představuje určité základní pravidlo zacházení s obviněným jednotlivcem. Žalobce a následně i Soud, jakož i jiné orgány musí na danou osobu pohlížet jako na nevinnou, a to i když tato osoba využívá svého práva nevypovídat (práva odepřít vinu). K výkonu tohoto práva „nesmí být totiž přehlíženo při rozhodování o vině nebo nevině obžalovaného“⁶⁹. Stejně tak musí být respektována zásada presumpce nevinny při řízení o přiznání viny (čl. 65 Statutu MTS, pravidla 62 a 62 bis ICTY-RPE, pravidla 62 a 100 ICTR-RPE), dokud na základě tohoto řízení pojednávací senát neodsoudí obviněného za zločin, ke kterému se přiznal.

Ani řízení o přiznání viny však nezavazuje žalobce jeho břemene vinu obviněného / obžalovaného dokázat, což je dalším projevem zásady presumpce nevinny.

b) Břemeno dokazování viny – *onus probandi*

Jestliže první projev zásady presumpce nevinny – právo každého být pokládán za nevinného – je projevem hodnotovým (idealistickým), druhý projev této zásady – břemeno dokazování ležící na obžalobě (*onus probandi*)⁷⁰ – je projevem praktickým a zřejmým z jednotlivých ustanovení statutů mezinárodních trestních tribunálů a postupování jejich orgánů. Institut důkazního břemene, obecný institut soudního procesu, je v trestním řízení v otázce viny doplněn zásadou *in dubio pro reo*.

⁶⁸ Čl. 58 odst. 1, písm. a) Statutu MTS.

⁶⁹ Čl. 67, odst. 1, písm. g) Statutu MTS.

⁷⁰ Termín břemeno dokazování viny bude *promiscue* v této kapitole užíván společně s termíny důkazní břemeno či *onus probandi*, i když tyto jsou širšího významu.

Znamená to tedy, že břemeno dokazování viny leží na obžalobě a obžalovaný nemá povinnost dokazovat svou nevinu (první projev zásady presumpce nevinu – obžalovaný je pokládán za nevinného) a v pochybnostech se přihlíží ve prospěch obžalovaného.

Břemeno dokazování viny je výslovně uvedeno pouze ve Statutu MTS v čl. 66 odst. 2. (Břemeno dokazování viny obviněného leží na žalobci.) Statuty ICTY a ICTR, ani jejich Procení a důkazní řády tuto povinnost *expressis verbis* neuvádějí. Ze skutečnosti, že *onus probandi* není v procesních ustanoveních *ad hoc* tribunálů uveden, nelze vyvozovat závěr, že by tyto tribunály neměly vůbec respektovat povinnost, že vinu obviněného / obžalovaného dokazuje žalobce nebo že obžalovaný sám má povinnost dokazovat svou nevinu. Tato povinnost je totiž *implicitite* zahrnuta v zásadě presumpce nevinu a zásadě *in dubio pro reo* a ICTY ve svém rozhodnutí v případě *Delalić*⁷¹ se vyrovnává s absencí výslovného uvedení důkazního břemene následovně:

„In accordance with the procedure for the presentation of evidence contained in Rule 85, when a trial commences on an indictment filed by the Prosecution, alleging offences committed by the accused, it would seem clear that the burden of proving the allegations in the indictment rests on the Prosecution." ... „The general principle to be applied by the Trial Chamber is clearly [...] that the Prosecution is bound in law to prove the case alleged against the accused beyond a reasonable doubt.“

Senát ICTY tak ve svém rozsudku na základně analýzy vnitrostátních rozhodnutí dovozuje, že břemeno dokazování ležící na obžalobě je obecnou zásadou právní. Otázka, zda *onus probandi* je samostatným obecným principem práva, či je jedním z hlavních projevů obecnější zásady presumpce nevinu není podstatná. Stejně jako skutečnost, zda je či není výslovně uvedena v procesních pravidlech mezinárodních trestních tribunálů. Z hlediska ochrany lidských práv obžalovaného je důležité, že orgány obžaloby nesou v praxi důkazní břemeno viny a že orgány soudu svým postupem nenutí obžalovaného prokazovat svou nevinu.

Obecně v národním trestním řízení bývá *onus probandi* zmírňován tzv. faktickými domněnkami⁷². To znamená, že obžaloba provedením nepřímého důkazu

⁷¹ *Prosecutor v. Delalić et al.* (IT-96-21-T), z 16. listopadu 1998, odst. 599 -601.

⁷² Důkaz určité skutečnosti je důkazem viny. Např. osoba, která má v držení nedávno odcizenou věc je pachatelem krádeže.

dokazuje vinu, a nutí tímto obžalovaného převzít břemeno k dokázání své nevinu. Normy mezinárodního trestního řízení však takový postup nepřipouští. A Statut MTS v čl. 67 odst. 1, písm. i) dokonce převzetí důkazního břemene (*reversio onui*) explicitně zakazuje ([obviněný má právo] nebýt nucen převzít břemeno důkazu či jeho vyvrácení). Jedinou možností použití převzetí důkazního břemene před MTS by byl, jak uvádí Schabas⁷³, takový postup nařízený Soudem, což by však dávalo velký argumentační prostor pro obhajobu. Schabas⁷⁴ v této souvislosti podává jako příklad případ *Celebici* vedený před ICTY, kdy byla obhajobou namítána nepřičetnost (psychické zdraví) u jednoho obžalovaného. Soud však, i přes absenci důkazů obžaloby, pokládal daného obžalovaného za zdravého a judikoval, že není porušením břemene dokazování viny, když obhajoba svá jednotlivá tvrzení sama musí prokázat⁷⁵. Lze předpokládat, že stejný přístup přijme i MTS, i když bude muset být, vzhledem k přímému zákazu převzetí důkazního břemene obhajobou (čl. 67 odst. 1, písm. i), ve své argumentaci mnohem nápaditější. Lze se domnívat, že se obhajoba nespokojí s pouhým odkazem na případ *Delalić*, který navíc vychází z anglické vnitrostátní judikatury.

Obsah zásady presumpce nevinu a její hlavní procesní projev – povinnost obžaloby nést břemeno dokazování viny – je dovršen povinností obžaloby vinu prokázat nade vší pochybnost.

c) Prokázání viny nade vší pochybnost a v souladu s použitelným právem

Časově logicky třetím základním projevem zásady presumpce nevinu je prokázání viny nade vší pochybnost v souladu s použitelným právem. Také k tomuto prvku zásady presumpce nevinu přispívá velkou měrou zásada *in dubio pro reo*. Břemeno dokázání viny leží na obžalobě a ta musí vinu prokázat tak, aby soud před vynesením odsuzujícího rozsudku byl přesvědčen o vině nade vší pochybnost (čl. 66 odst. 3 Statutu MTS). Při pochybnostech se má za to, že je obžalovaný nevinný. Procesní pravidla mezinárodních trestních tribunálů tento požadavek výslovně

⁷³ SCHABAS, W. A., The Right to a Fair Trial, in: Lattanzi, F., Schabas, W.A., Santori, V. (eds.), *Essays on the Rome Statute of the ICC*, vol. II, Sirente 1999, str. 249.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Viz *Prosecutor v. Delalić et al.* (IT-96-21-T), z 16. listopadu 1998, odst. 599 -601., kdy ICTY tvrdí: “The accused is required to establish the defence of diminished mental responsibility on the balance of probabilities.1041 This is in accord and consistent with the general principle that the burden of proof of facts relating to a particular peculiar knowledge is on the person with such knowledge or one who raises the defence.”

uvádějí (čl. 66 odst. 3 Statutu MTS, pravidlo 87 ITCY RPE, resp. ICTR RPE) a je rovněž potvrzen v judikatuře ICTY v případě *Delalić*⁷⁶.

Komparativní analýzou anglického, francouzského a českého znění Statutu MTS lze dospět k závěru, že české znění jde v čistém jazykovém výkladu dále než autentická znění, když uvádí, že Soud musí být přesvědčen „nade vší pochybnost“. Autentické znění zmiňuje totiž (pouze?) „nad důvodnou (rozumnou) pochybnost“ (*beyond a reasonable doubt*) popř. „nad veškerou rozumnou pochybnost“ (*au-delà de toute doute raisonnable*)⁷⁷. Lze však namítat, že již francouzské znění je významově daleko bližší českému než anglické, a především při pomnutí puristického jazykového výkladu, všechna tři znění vyjadřují obsahově totéž⁷⁸.

Při rozhodování o vině musí tedy Soud být překonán prokázáním obžaloby takovým způsobem, že přesvědčení o vině překročí práh důvodné pochybnosti (nade vší pochybnost). Obsahové vymezení „důvodné pochybnosti“ podal rovněž v případě *Delalić* senát ICTY⁷⁹, když uvádí, že „rozumnou pochybností je pochybnost, kterou porota má v daných okolnostech“ A sami porotci stanoví standard toho, co je v daných okolnostech odůvodněné. Ke svému úkolu rozhodnout o skutečnostech ještě přinášejí své zkušenosti a úsudek⁸⁰.

Z hlediska ochrany zásady presumpce nevin, ochrany lidských práv a obecného pravidla zacházení s obžalovaným lze nerespektování pravidla „přesvědčení o vině nad důvodnou pochybnost“ zhojit u prvoinstančního rozhodnutí podáním odvolání. Avšak i v průběhu odvolacího řízení zahájeného obhajobou se uplatní zásada presumpce nevin.

Druhým prvkem povinnosti žalobce prokázat vinu je, že prokázání viny musí být v souladu s použitelným právem. Vzhledem k tomu, jak je tato povinnost v procesních předpisech trestních tribunálů formulována⁸¹, lze konstatovat, že ve

⁷⁶ Viz *Prosecutor v. Delalić et al.*, *ibid.*, odst. 601, kdy ICTY uvádí „[...] the Prosecution is bound in law to prove the case alleged against the accused beyond a reasonable doubt. At the conclusion of the case the accused is entitled to the benefit of the doubt as to whether the offence has been proved.

⁷⁷ Srov. rovněž španělské (*más alla toda duda rezonable*) či ruské (*na razumnykh osnovanijach*) jazykové znění.

⁷⁸ Lze rovněž podotknout, že české jazykové znění nikdy pro výklad použito nebude, jelikož není pro výklad autentické. Srov. čl. 128 Statutu MTS, § 6 odst. 1 a 2 z. č. 309/1999 Sb.

⁷⁹ Viz *Prosecutor v. Delalić et al.*, *ibid.*, odst. 600.

⁸⁰ „A reasonable doubt is a doubt which the particular jury entertain in the circumstances. Jurymen themselves set the standard of what is reasonable in the circumstances. It is that ability which is attributed to them which is one of the virtues of our mode of trial: to their task of deciding facts they bring to bear their experience and judgement.“

⁸¹ Čl. 66 odst. 1 Statutu MTS uvádí prokázání viny „v souladu s použitelným právem“. Čl. 21 Statutu ICTY resp. čl. 20 Statutu ICTR uvádějí „v souladu s ustanoveními tohoto statutu“.

znění Statutu MTS došlo ke zjevnému zlepšení oproti statutům *ad hoc* tribunálů. Jestliže se statuty trestních tribunálů OSN odvolávaly pouze na svůj statut, Statut MTS vykazuje jasnou provázanost čl. 66 – presumpce nevinny a čl. 21 – použitelné právo. Čl. 21 stanoví *expressis verbis*, jaké právo bude Soud při výkonu své jurisdikce uplatňovat, přičemž hierarchicky odstupňuje za prvé použití Statutu, Znaků skutkových podstat zločinů a Procesního a důkazního řádu, přes aplikovatelné mezinárodní smlouvy a zásady (uznávané zásady mezinárodního práva ozbrojených konfliktů) až k obecným zásadám právním vyvozeným z vnitrostátních právních řádů. Z hlediska ochrany procesních práv jednotlivce je potřeba navíc upozornit, že „uplatňování a výklad podle [článku 21 odst. 1] musí být slučitelné s mezinárodně uznávanými lidskými právy“⁸², což ve svých rozhodnutích již několikrát zdůraznil také MTS.⁸³

Zásada presumpce nevinny je považována za základní kámen při zacházení s osobou, proti níž je vedeno trestní řízení před mezinárodním trestním tribunálem. Tato zásada se projevuje a proniká mnohé instituty, mnohá ustanovení procesních pravidel a určuje tak postup jednotlivých orgánů mezinárodních trestních tribunálů. Zásadu presumpce nevinny lze považovat za jedinou zásadu procesního charakteru vztahující se přímo k ochraně lidských práv obviněné osoby. Ostatní zásady, které se podílejí na ochraně procesních záruk, mají již ambivalentní povahu. Je tomu tak i u zásady *ne bis in idem*.

3. Zásada *ne bis in idem*

Jestliže je zásada presumpce procesního charakteru a vůdčí zásadou celého trestního řízení, pak zásada *ne bis in idem* je jejím “zkresleným” protějškem. Tato zásada, hmotněprávní, má totiž přímou vazbu na trestní odpovědnost a vůči obžalovanému se, v případě prvního obvinění, projevuje „až“ po vydání odsuzujícího nebo zprošťujícího rozsudku. Dokonce při vydání zprošťujícího rozsudku akcentuje presumpci nevinny a nevinu tak stvrzuje.

⁸² Čl. 21 odst. 3 Statutu MTS.

⁸³ Rozsudek Odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 772, z 14. prosince 2006, odst. 36 – 39. Nebo rovněž rozhodnutí odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Katanga et Ngudjolo Chui* ICC – 01/04 – 01/07 – 573, z 9. června 2008, odst. 15.

Zásada *ne bis in idem* – trestní stíhání nelze zahájit proti tomu, proti němuž dřívější stíhání pro týž čin skončilo pravomocným rozhodnutím soudu⁸⁴ – je obecnou zásadou národního a také mezinárodního trestního řízení. Stejně jako zásada presumpce nevinny a později i zásada legality je zásada *ne bis in idem* podstatnou částí širšího konceptu práva na spravedlivý proces. V procesních pravidlech mezinárodních trestních soudů ji najdeme výslovně uvedenou ve Statutech ICTY a ICTR (čl. 10 resp. čl. 9) a ve Statutu MTS (čl. 20⁸⁵), přičemž, jak podotýká Schabas⁸⁶, znění tohoto článku směřuje spíše k otázkám komplementarity, než k problematice práv obžalovaného.

Etcheberry⁸⁷ uvádí že, zásadu *ne bis in idem* lze chápat, ve dvou různých aspektech: hmotněprávním a procesněprávním. Hmotněprávní aspekt zdůrazňuje, že jedno jednání nemůže být trestáno dvakrát (či vícekrát). Procesní aspekt neumožňuje stíhat osobu za jednání, pro které byla už dříve stíhána, ať byl výsledek jakýkoliv. Tento procesní aspekt nebyl uplatněn u poválečných vojenských tribunálů, ani u tribunálů *ad hoc*. U těchto tribunálů se totiž vycházelo z jejich exkluzivity – zřizovací dokumenty ukládaly těmto tribunálům výlučnou (IMT), resp. konkurenční (*ad hoc* tribunály) pravomoc stíhat uvedené zločiny⁸⁸. Jinak je tomu u MTS, jehož pravomoc stíhat zločiny uvedené ve Statutu MTS je komplementární k národním soudům⁸⁹.

Zásada *ne bis in idem* se však projevuje ještě v jiném rozměru, který se dotýká nepřímou procesních záruk obviněného a především pak zásady presumpce nevinny.

⁸⁴ Čl. 14, odst. 7 MPOPP.

⁸⁵ Čl. 20 Statutu MTS – *Ne bis in idem*

1. S výjimkou případů stanovených tímto Statutem nemůže Soud nikoho soudit pro jednání zakládající skutkovou podstatu zločinů, pro něž Soud tuto osobu již dříve odsoudil nebo zprostil obvinění.

2. Nikdo nemůže být souzen jiným soudem pro zločin uvedený v čl. 5, pro nějž Soud tuto osobu již dříve odsoudil nebo zprostil obvinění.

3. Osoba, která již byla souzena jiným soudem pro jednání uvedené v čl. 6, 7 nebo 8, nemůže být souzena Soudem pro totéž jednání, s výjimkou případů, kdy řízení před jiným soudem:

- a) bylo vedeno s úmyslem chránit dotčenou osobu proti trestní odpovědnosti za zločiny spadající do jurisdikce Soudu; nebo
- b) v jiném ohledu nebylo vedeno nezávisle nebo nestranně v souladu s normami řádného procesu uznávanými mezinárodním právem a bylo vedeno způsobem, který za daných okolností nebyl slučitelný s úmyslem postavit dotčenou osobu před soud.

⁸⁶ SCHABAS, W. A., *op.cit. supra* 73, str. 261.

⁸⁷ ETCHERRY, A., *The Principles of Legality and Non bis in idem*. In: *International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa, Erès, 2004*, str. 343.

⁸⁸ S tím ostatně i souvisí proces ukončování aktivit ICTY.

⁸⁹ DAVID, V., *Zásada komplementarity neoslabuje státní suverenitu*, *Trestněprávní revue*, 6/ 2005, str. 141-144.

Tímto jiným rozměrem je problematika tzv. mnohonásobných obvinění, či jinak jednočinného souběhu (ideální konkurence). Mnohonásobné obvinění z různých zločinů, které jsou založeny na jednom jednání, může totiž znamenat, jak uvádí Schabas⁹⁰, porušení zásady *ne bis in idem*. Otázce mnohonásobných obvinění se věnoval ve svých rozhodnutích také ICTY. V případě *Kupreškić*⁹¹ podává senát ICTY rozsáhlou analýzu konkurence trestných činů, přičemž vychází z národní judikatury. Ve svém rozhodnutí tribunál nabízí několik variant řešení v závislosti na hmotněprávním vztahu jednotlivých zločinů od *Blockburgerova* testu⁹², přes využití zásady speciality⁹³, institutu faktické konzumpce⁹⁴ k doktríně reciproční speciality⁹⁵. Otázkou zůstává, zda navrhovaná řešení vnitrostátní judikatury lze zcela přijmout a uplatnit také v mezinárodním právu trestním. ICTY v tomto smyslu sám rozdíl potvrzuje⁹⁶, když uvádí, že články Statutu ICTY jsou shlukem zločinů, které sdílejí některé společné prvky.

Na lidskoprávní rozměr mnohonásobných obvinění poukazuje ICTY v případě *Delalić*⁹⁷, kdy poukazujíc na spravedlivý proces obžalovaného, připouští mnohonásobné obvinění jednoho jednání jen tehdy, když příslušné ustanovení statutu obsahuje materiálně odlišný prvek, který není zahrnut v druhém obvinění.⁹⁸ Lze dodat, že omezení mnohonásobného obvinění přispívá k ochraně procesních

⁹⁰ SCHABAS, W. A., *op.cit. supra* 73, str. 262.

⁹¹ Prosecutor v. Kupreškić et al. (IT-95-16-T), rozsudek z 14. 1. 2000, odst. 673-698.

⁹² Blockburger v. USA (1932) „The applicable rule is that where the same act or transaction constitutes a violation of two distinct statutory provisions, the test to be applied to determine whether there are two offences or only one, is whether each provision requires proof of an additional fact which the other does not.“ *cit. in: Prosecutor v. Kupreškić et al., ibid.*, odst. 681.

⁹³ Jestliže skutková podstata jednoho zločinu je obohacena o jeden prvek a tím vzniká nová skutková podstata, uplatní se zásada *lex specialis derogat legi generali*.

⁹⁴ Závažnější trestný čin pohltní trestný čin méně závažný.

⁹⁵ Skutkové podstaty obou trestných činů mají společný základ, obě však mají navíc odlišující prvek, který je potřeba dokazovat.

⁹⁶ Prosecutor v. Kupreškić et al., *ibid.*, odst. 697. „Unlike provisions of national criminal codes or, in common-law countries, rules of criminal law crystallised in the relevant case-law or found in statutory enactments, each Article of the Statute does not confine itself to indicating a single category of welldefined acts such as murder, voluntary or involuntary manslaughter, theft, etc. Instead the Articles embrace broad clusters of offences sharing certain general legal ingredients.“

⁹⁷ Prosecutor v. Delalić et al. (IT-96-21-A), z 20. února 2001, odst. 412. – „this Appeals Chamber holds that reasons of fairness to the accused and the consideration that only distinct crimes may justify multiple convictions, lead to the conclusion that multiple criminal convictions entered under different statutory provisions but based on the same conduct are permissible only if each statutory provision involved has a materially distinct element not contained in the other.“

⁹⁸ Mnohonásobná obvinění je ale potřeba odlišit od alternativních obvinění - praktiky, kterou žalobce z důvodu průkazní nejistoty důkazů často uplatňuje. Jestliže následně obžaloba upustí od jednoho obvinění, neaplikuje se na něj následně zásada *ne bis in idem*. Srov. Prosecutor v. Nzabirinda Joseph (ICTR-2001-77-T), z 23. února 2007, odst. 46.

záruk obžalovaného v tom směru, že obhajoba není nucena k přebujelému předkládání důkazů ve prospěch obžalovaného.

4. Zásada nezávislosti a nestrannosti soudu

Obecná zásada soudnictví, vyplývající z římskoprávní maximy *nemo iudex in causa sua*, je rovněž důležitým stavebním prvkem mezinárodních trestních tribunálů. Stejně jako u dalších zásad vyplývá zásada nezávislosti a nestrannosti soudu z obecného konceptu spravedlivého procesu. „Právo na spravedlivý proces předpokládá, že budou zajištěny záruky, které se váží k organizaci a složení soudu.“⁹⁹ Právo na nezávislý a nestranný soud zmiňují všechny mezinárodní univerzální i regionální instrumenty ochrany lidských práv¹⁰⁰ a zpravidla je těmito instrumenty uváděn jako jedno ze základních procesních práv obžalovaného. Právo na nezávislý a nestranný soud lze však povýšit na vlastní zásadu (mezinárodního) trestního řízení, které je vystaveno na konceptu spravedlivého procesu. Zásadu, která se obrazí ve dvou projevech: nezávislost a nestrannost soudu – *in abstracto*, vzhledem k jeho organizaci a struktuře (viz níže otázka způsobu vzniku *ad hoc* tribunálů) a nezávislost a nestrannost soudců – *in concreto*, danou především ustanoveními o kvalifikačních předpokladech soudců, jejich výběru, inkompatibilitě pro různé druhy řízení, případech vyloučení.¹⁰¹

Historicky, vzhledem k postavení mezinárodních trestních tribunálů (IMT, *ad hoc* tribunály) v rámci retributivní spravedlnosti, způsobu jejich vzniku a obecně úzké provázanosti mezinárodních zločinů a jejich stíhání s mezinárodní politickou situací lze soudit, že zásada nezávislosti a nestrannosti soudu nebyla vždy jednoznačně viděna a bezproblémově respektována. Poválečný Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku zřízený vítěznými mocnostmi byl obsazen soudci z těchto čtyř mocností¹⁰², soudci tokijského tribunálu pro Dálný východ byli zase jmenováni Nejvyšším velením Spojenců. Ani situace *ad hoc* tribunálů zřízených po válečných konfliktech v bývalé Jugoslávii a Rwandě Radou bezpečnosti jako její pomocné orgány nebyla co do nestrannosti a nezávislosti z hlediska zásady

⁹⁹ SUDRE, F., Droit européen et international des droits de l'homme, 7ème édition, Presse Universitaire de France, 2005, str. 359.

¹⁰⁰ Čl. 14 MPOPP, čl. 6 EÚLP, čl. 8 AÚLP, čl. 7AChLP, čl. 10 VDLP.

¹⁰¹ Bohatou judikaturu pro oba projevy přináší ESLP. Srov. např. SUDRE, F., *op. cit.*

¹⁰² Přičemž někteří z nich se podíleli na vypracování samotné obžaloby před tím, než byli ustanoveni soudci. Také čtyři soudcové náhradníci byli státními příslušníky čtyř vítězných mocností.

nestrannosti a nezávislosti soudu příznivější. Jakoukoli politickou provázanost (závislost) na svém tvůrci, Radě bezpečnosti OSN, však ICTY odmítl v rozhodnutí ve věci *Tadić*¹⁰³. ICTR po něm převzal stejnou argumentační linii ve věci *Kanyabashi*¹⁰⁴. Hlavní těžiště zásady nezávislosti a nestrannosti soudu v procesních pravidlech *ad hoc* tribunálů však spočívá (pouze) v ustanoveních o kvalifikaci¹⁰⁵ a volbě soudců (stálých, *ad litem*), resp. důvodech pro vyloučení. Tato zásada se však již ve Statutech ICTY a ICTR explicitně nezrcadlí v právu obžalovaného být souzen nestranným a nezávislým soudem tak, jak je tomu v čl. 14 odst. 1 MPOPP¹⁰⁶. Na odlišném základu je položena zásada nestrannosti a nezávislosti soudu v případě Mezinárodního trestního soudu.

Ve srovnání s předchozími tribunály je situace MTS příznivější ve dvou směrech: za prvé zkušenost s tribunály povalečnými i *ad hoc* potvrdila potřebu mimořádného soudu na mezinárodní úrovni pro stíhání a trestání mezinárodních zločinů mimořádné závažnosti, potřebu, která se realizuje vytvořením MTS, jehož vznik není vázán na předchozí vojenský konflikt, ale je spjat s pozvolným a uváženým vývojem mezinárodního práva trestního. Za druhé právě způsob vzniku a odstranění nedostatků, které oslabovaly postavení *ad hoc* tribunálů posiluje zásadu nestrannosti a nezávislosti soudu v řízení před Mezinárodním trestním soudem. Statut MTS jednak zmiňuje podmínky pro výkon soudce (čl. 36 odst. 3 Statutu MTS), jednak uvádí, samotnou povinnost nezávislosti soudce (čl. 40) a že ani soudce ani žalobce (zástupce žalobce) se nesmějí účastnit řízení v případě, že by jejich nezávislost mohla být z jakéhokoliv důvodu oprávněně zpochybněna (čl.41 resp. 42 Statutu MTS). Tato ustanovení jsou upřesněna dále v Procesním a důkazním řádu (pravidlo 34 RPE), kde je podán demonstrativní výčet důvodů vyloučení z řízení. Výčet je seskupen do čtyř kategorií (odst. 1 a – d): osobní zájmy (včetně rodinných, podřízeneckých či jiných vazeb), předchozí zapojení do řízení, ve kterém stíhaná osoba byla protistranou, předchozí výkon funkce, během níž si osoba mohla

¹⁰³ *Prosecutor v. Tadić* (IT-94-1), z 2. října 1995, Decision on the Defence Motion for interlocutory Appeal on Jurisdiction, kde se senát zabývá mimo jiné námitkou odvolatele o nezákonnosti zřízení soudu.

¹⁰⁴ *Prosecutor v. Joseph Kanyabashi* (ICTR-96-15-T), Decision on the Defence Motion on Jurisdiction, z 18. června 1997, odst. 39 a násl., kde projednávací senát uvádí argumenty ve prospěch nezávislosti ICTR na Radě bezpečnosti, která jako politický orgán má pravomoc zřídit soudní orgán, avšak soudci jsou na RB OSN nezávislí a neskládají RB účty z výkonu soudních funkcí a jediné napojení ICTR na RB OSN je napojení rozpočtové.

¹⁰⁵ Rozsudek odvolacího senátu ICTY ve věci *Prosecutor v. Anto Furundžija* (IT-95-17/1-A) z 21. července 2000, odst. 205 a násl.

¹⁰⁶ Zůstává otázkou, proč tvůrci Statutů ICTY a ICTR toto ustanovení vynechali, když přebírají takřka doslovně čl. 14 MPOPP, kde právo být souzen nestranným a nezávislým soudem je výslovně uvedeno.

vytvořit názor objektivně ovlivňující nestrannost, veřejné vyjádření názorů objektivně ovlivňující nestrannost. Jestliže první dva typy důvodů pro vyloučení jsou obvyklé, třetí a zejména čtvrtý typ se může ukázat být v praxi problematický. Již totiž samotný požadavek na výkon funkce soudce u MTS (uznávaný odborník v oblasti trestního práva a trestního práva procesního nebo uznávaný odborník v příslušných oblastech mezinárodního práva například mezinárodní právo humanitární, právo lidských práv) je do určité míry objektivně ovlivňující nestrannost. Uznávaní odborníci totiž obvykle nezastávají vyhraněná přesvědčení aprobující páčání zločinů, resp. negující důležitost zřízení mezinárodních tribunálů. Jejich názory se spíše pohybují v druhé polovině osy – jsou to zastánci ochrany lidských práv, podporující tzv. boj s beztrestností způsobenou omezeností národního trestního řízení a veřejně vyjádřený (odborný) názor může ovlivnit nestrannost takové osoby. Lze ale usoudit, že se jedná o otázku míry; otázku, která je především korigována termínem “objektivně“. Veřejně vyjádřený názor totiž musí mít vliv na rozhodovací vnímání soudce v takové míře, aby šlo objektivně stanovit, že již zasahuje do jeho nestrannosti, jako nedostatku, který tímto deformuje právo na spravedlivý proces.

Zásada nestrannosti soudu / řízení je jedním z prvků práva na spravedlivý proces. Ve Statutu MTS a také v dalších procesních pravidlech Soudu je na několika místech spravedlivý proces (řízení) spojován s adjektivem nestranný (spravedlivé a nestranné řízení)¹⁰⁷. Tím však je důležitost zásady nestrannosti zdůrazněna a je ukázáno, že je jednou z hlavních zásad určující povahu a průběh mezinárodního trestního řízení.

5. Zásada legality

Stejně jako všechny předešlé zásady je zásada legality součástí konceptu práva na spravedlivý proces. Zásada legality, obsažená latinskými úslovími *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, je považována za základní kámen moderního trestního práva¹⁰⁸. Tato zásada vychází z přirozeného pojetí organizace svrchované moci na určitém území, moci, která určuje, která jednání jsou pro danou společnost

¹⁰⁷ Jedná se především o ustanovení vztahující se k hlavnímu líčení, např. čl. 64 odst. 8 písm. b), čl. 68 odst. 1, 3 a 5 nebo pravidlo 91 odst. 3 písm. b) RPE. Je zajímavé, že čl. 68 odst. 5 vztahující se k bezpečnosti svědků dokonce zásadu spravedlivého a nestranného řízení akcentuje jako samostatnou zásadu vedle práv obviněného.

¹⁰⁸ ETCHEBERRY, A., *op.cit.* str. 337.

nebezpečná a proto trestná. Jak ale správně poznamenává Schabas „zásada *nullum crimen sine lege* není omezením suverenity, ale obecným principem spravedlnosti“¹⁰⁹. Obecná zásada že, nikdo proto v moderním pojetí trestního práva, nemůže být trestán za jednání, které v době spáchání nebylo prohlášeno za trestné, pro společnost nebezpečné. Zásada legality, kterou výslovně uvádějí mezinárodní lidskoprávní instrumenty¹¹⁰, je tak také pokládána za zásadu trestního řízení povahy ústavní a lidskoprávní. Zásada legality je navíc jednou z lidskoprávních norem, kterou nelze derogovat, a proto je zařazována k tzv. *noyau dur* lidských práv a rovněž mezi mezinárodněprávní normy *ius cogens*¹¹¹.

Zásada legality je vůdčím principem trestního práva obecně, a platí to samozřejmě i pro mezinárodní právo trestní. Vyznačuje se dvěma aspekty: 1) pouze zákon (norma mezinárodního práva) je jediným pramenem, který stanoví, co je trestným činem a trest za něj, 2) u trestního zákona je vyloučena retroaktivita. Jestliže druhý aspekt nebyl před mezinárodními trestními tribunály zpochybňován, legalita zločinů stíhaných před poválečnými vojenskými tribunály byla obhajobou často namítána¹¹². Podobně tomu bylo i pro *ad hoc* tribunály, které se stejně jako poválečné vojenské tribunály, musely vyrovnat se skutečností, že byly zřízeny *post conflictum*, a tudíž musely nejen obhajobu ujišťovat o tom, že předložená obvinění jsou v souladu se stavem obyčejového práva¹¹³ v oblasti mezinárodního práva humanitárního a trestního. Otázce retroaktivity či samotné existenci obyčejové normy nebude muset čelit MTS vzhledem k přesně vymezené jurisdikci *ratione materiae* ve spojitosti s pravomocí Soudu *ratione temporis*. Soud totiž může stíhat a trestat jen ty zločiny, které jsou uvedeny v jeho Statutu a došlo-li k jejich spáchání po nabytí účinnosti Statutu. (Zásada legality v kombinaci se zásadou zákazu retroaktivity – čl. 22 a čl. 24 Statutu MTS).

Hlavní požadavek, který musely naplnit tribunály v Haagu a Aruši a se kterým se bude muset vyrovnat i MTS, je požadavek přesnosti normy, jako jeden

¹⁰⁹ SCHABAS, W. A., *op.cit.*, *supra* 73, str. 257.

¹¹⁰ Čl. 11 odst. 2 VDLP, čl. 15 MPOPP, čl. 7 EÚLP, čl. 7 odst. 2 AChLP, čl. 9 AÚLP.

¹¹¹ SCHABAS, W. A., *op.cit.*, str. 258.

¹¹² Argumentem obhajoby válečných zločinců u zločinů agrese a porušení pravidel vedení války byla otázka individuální trestní odpovědnosti, když závazky ze smluv spočívaly na státech. Vzhledem k poválečným poměrům však převážil názor, že individuální trestní odpovědnost za mezinárodní zločiny není *novum*, nýbrž zřetelně se konstituující institut. (Jako potvrzení bývá mimo jiné uváděn čl. 227 Versailleské mírové smlouvy. Panamerická konference v Havaně se rovněž vyslovila, že útočná válka je zločinem proti lidské rase.)

¹¹³ *Prosecutor v. Furundžija* (IT-95-17/1-T), z 10. prosince 1998, odst. 177.

z prvků zásady legality. Požadavek přesnosti znamená, že norma má být určitá a přesná natolik, aby nezavdávala příčinu k mylné interpretaci a aplikaci. Tento požadavek však nelze vykládat absolutně také vzhledem k samotné povaze právní normy, která má být obecná natolik, aby pokryla různé životní situace. Na tento rozpor poukázal také ESLP, který zaujal postoj, že pokud je právo předvídatelné a dosažitelné není zásada legality porušena¹¹⁴, i když přesný význam daného ustanovení je v daném případě učiněn pomocí interpretace. Interpretace či (extenzivní) analogie ale nesmí jít k tíži obviněného.

Zásada legality, tak, jak byla představena, pokrývá především hmotněprávní ustanovení mezinárodního práva trestního spojená s trestní odpovědností. Avšak zásada legality se vztahuje s určitým omezením i na procesní ustanovení. Procesní ustanovení mohou být doplňována, pozměňována a také vykládána s extenzivní analogií do té míry, pokud respektují procesní záruky obviněného a zásady spravedlivého procesu.

Podobně se vyjádřil také Odvolací senát MTS v případě *Katanga*¹¹⁵ ve svém rozsudku na základě návrhu obhajoby proti rozhodnutí Přípravného senátu o sloučení obvinění pro řízení o potvrzení obvinění. Obhajoba namítala, že přípravný senát porušil zásadu legality, když vykládal ustanovení čl. 64 odst. 5 Statutu MTS, které hovoří o sloučení až po zahájení hlavního líčení, extenzivně, když rozhodl o sloučení pro řízení o potvrzení obvinění, tedy ještě před zahájením hlavního líčení. Odvolací senát však rozhodl, že je v zájmu ochrany lidských práv obviněného, aby trestní řízení bylo vedeno bez zbytečných průtahů (čl. 67 odst. 1, písm. c), k čemuž mimo jiné slouží také institut sloučení obvinění.

Jestliže zásada legality z hmotněprávního pohledu by neměla činit velké potíže při řízení před MTS, vzhledem k velmi určitým a přesným formulacím jednotlivých zločinů spadajících pod jurisdikci Soudu a navíc doplněných Znaky skutkových podstat zločinů¹¹⁶, z procesněprávního pohledu bude zásada legality a její případné porušení obhajobou, popř. zástupci obětí v různých stádiích řízení namítáno častěji,

¹¹⁴ Rozsudek ESLP ve věci *Kokkinakis v. Řecko*, z 25. května 1993, odst. 52. "...an offence must be clearly defined in law. This condition is satisfied where the individual can know from the wording of the relevant provision and, if need be, with the assistance of the courts' interpretation of it, what acts and omissions will make him liable." Podobně srov. rovněž rozsudek ESLP ve věci *S.W. v. Spojenému Království*, z 22. listopadu 1995, odst. 35, nebo rozsudek ESLP ve věci *C.R. v. Spojenému Království*, z 22. listopadu 1995, odst. 34.

¹¹⁵ *Prosecutor v. Katanga et Ngudjolo Chui* ICC – 01/04 – 01/07 – 573, z 9. června 2008, odst. 8.

¹¹⁶ Znaky skutkových podstat zločinů (*Elements of Crimes*) byly přijaty Shromážděním členských států 9. 9. 2002.

vzhledem k daleko pestřejším procesním ustanovením chránícím obviněného na jedné straně a účastníci se oběti na straně druhé.

Cílem této části bylo představit koncept práva na spravedlivý proces a jeho čtyři základní zásady, které formují rámec lidskoprávních ustanovení v procesních pravidlech mezinárodních trestních tribunálů. Byly představeny základní projevy zásady presumpce nevinny, zásady *ne bis in idem*, zásady nezávislosti a nestrannosti soudu a zásady legality. V průběhu další podrobnější analýzy jednotlivých ustanovení ochrany procesních záruk jednotlivce bude ukázáno, že existují i další procesněprávní projevy, aspekty těchto zásad samostatně, anebo v rámci konceptu práva na spravedlivý proces.

V předchozích částech byl ukázán obecný vztah mezi právem lidských práv a mezinárodním trestním řízením a obecně přiblíženy hlavní zásady, které jsou v něm ve vztahu k ochraně lidských práv aplikovány. Následující části se již zaměří na podrobnou analýzu konkrétních procesních záruk v průběhu jednotlivých fází mezinárodního trestního řízení - vyšetřování (III.), hlavního líčení (IV.). Poslední část bude věnována procesnímu postavení oběti (V).

III. Část - Lidská práva v průběhu vyšetřování

První fáze mezinárodního trestního řízení je vyšetřování. „Tato fáze řízení je na rozdíl od národního trestního řízení zahalena do daleko větší mlhy, vzhledem ke komplexnosti okolností, za nichž ke spáchání zločinů došlo“.¹¹⁷ Vyšetřování zahajuje žalobce na základě informací o spáchání zločinů spadajících do jurisdikce mezinárodního trestního tribunálu. Vzhledem k odlišným okolnostem a důvodům vzniku *ad hoc* tribunálů na jedné straně a Mezinárodního trestního soudu na straně druhé jsou rozdílné i procesní mechanismy zahájení trestního řízení a postavení žalobce v něm.

Jurisdikce mezinárodních *ad hoc* tribunálů byla v tomto smyslu z povahy věci omezena *ratione temporis* i *ratione loci*, a tím také determinovala výsadní postavení žalobců. Proto také pravomoc žalobce zahájit vyšetřování stojí na prvním místě a žalobce disponuje diskreční pravomocí rozhodnout, zda ve vyšetřování dále pokračovat či nikoliv (odst. 1 čl. 18 ICTY Statutu, resp. čl. 17 ICTR Statutu)¹¹⁸.

Jinak je tomu u MTS, jehož univerzální a stálá jurisdikce se vyznačuje tzv. spouštěcím mechanismem (*triggering mechanism*). Soud tak podle čl. 13 MTS Statutu může vykonávat jurisdikci *ratione materiae*, jestliže oznámení o situaci nasvědčující tomu, že byl spáchán zločin spadající pod jurisdikci soudu podá smluvní strana Statutu, Rada bezpečnosti OSN v souladu s kapitolou VII. Charty OSN, nebo vyšetřování zahájí žalobce z vlastní iniciativy¹¹⁹. Zahájí-li žalobce vyšetřování *motu proprio* a dojde-li k závěru, že je opodstatněný důvod ve vyšetřování pokračovat, předloží žádost o povolení vyšetřování přípravnému (čl. 15 Statutu MTS). Oproti řízením před *ad hoc* tribunály, se řízení před MTS vyznačuje ještě odlišením vyšetřování na vyšetřování situace (*situation*) a vyšetřování věci (*case / affaire*), kdy mezníkem je vydání zatýkacího rozkazu či předvolání konkrétní osoby¹²⁰. Tímto

¹¹⁷ ZAPPALA, S., Rights of Persons during an Investigation, str. 1181, in: Cassese, A., (ed.), The Rome Statute of the International Criminal Court: a commentary, Oxford University Press, 2000.

¹¹⁸ K problematice diskreční pravomoci žalobce ICTY a ICTR srov.: CASSSESE, A., International Criminal Law, 2nd edition, Oxford University Press, 2008, nebo CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E., An Introduction to International Criminal Law and Procedure, Cambridge University Press, 2007.

¹¹⁹ K problematice tzv. spouštěcího mechanismu srov. např. OLÁSOLO, H., The Triggering Procedure of the International Criminal Court, Leiden Boston, M. Nijhoff, 2005.

¹²⁰ Odlišné znaky „situace“ a „věci“ judikoval Přípravný senát MTS v rozhodnutí *Situace Demokratické republiky Kongo* ICC – 01/04 –101, z 17. ledna 2006, odst. 65: „Les situations, généralement définies par des paramètres temporels, territoriaux et éventuellement personnels, telle que la situation sur le territoire de la République démocratique du Congo depuis le 1er juillet 2002, font l’objet de procédures prévues par le Statut

úkonem přípravného senátu dochází k odštěpení vyšetřování určité věci – spáchání jednoho nebo více zločinů spadajících do jurisdikce Soudu jedním nebo více podezřelými, od komplexního vyšetřování situace dané „parametry časovými, územními a případně osobními“¹²¹. Z hlediska poskytování procesních záruk obecně je však nepodstatné, zda se jedná o vyšetřování situace, které může být ukončeno, neshledal-li žalobce dostatečné důvody k jeho pokračování (čl. 53 Statutu MTS), nebo zda se jedná o vyšetřování věci, které může naopak být ukončeno potvrzením obvinění před zahájením hlavního líčení (čl. 61 Statutu MTS). Tento rozdíl se totiž ukáže až při bližší analýze jednotlivých lidskoprávních záruk.

Procesní záruky poskytující ochranu osobám v průběhu vyšetřovací fáze mezinárodního trestního řízení lze materiálně opřít, jak bylo uvedeno v části I., o univerzální i regionální instrumenty ochrany lidských práv. Jsou to především ustanovení směřující jednak k ochraně osob před mučením nebo nelidským či ponižujícím zacházením (čl. 5 VDLP, čl. 7 MPOPP, čl. 3 EÚLP), svévolným zatčením či zadržením (čl. 9 VDLP, čl. 9 MPOPP, čl. 5 EÚLP), jednak garantující právo být řádně vyslechnut nestranným a nezávislým soudem s možností obhajoby (čl. 6 VDLP, čl. 14MPOPP, čl. 6 EÚLP).

Z hlediska historického vývoje může být jen připomenuto, že také u poválečných vojenských tribunálů byly určité procesní záruky obviněným v průběhu vyšetřování (přípravného řízení) poskytnuty, i když *explicite* jen omezeně. Charta Mezinárodního vojenského tribunálu uvádí v rámci zajištění spravedlivého procesu obžalovaného (*largo sensu*) povinnost poskytnout mu kopii obvinění v jazyce, kterému rozumí, v dostatečné době před hlavním líčením¹²². Obžalovaný měl dále právo v průběhu vyšetřování činit vysvětlení týkajících se obvinění proti němu vznesených¹²³. Také vyšetřování obviněného mělo být vedeno v jazyce či přeloženo do jazyka, kterému obviněný rozumí¹²⁴. Podobná ustanovení již však v takovém znění nenalezneme v Chartě vojenského tribunálu pro Dálný východ. Čl. 9 odst. b uvádí například, že „hlavní líčení a související řízení jsou vedena v angličtině a

afin de décider si une situation donnée doit faire l'objet d'une enquête pénale, et de l'enquête en tant que telle. Les affaires, comprenant des incidents spécifiques au cours desquels un ou plusieurs crimes de la compétence de la Cour semblent avoir été commis par un ou plusieurs suspects identifiés, font l'objet de procédures qui ont lieu après la délivrance d'un mandat d'arrêt ou d'une citation à comparaître.“

¹²¹ *Ibid.*

¹²² Čl. 16 odst. a) Charty IMT.

¹²³ Čl. 16 odst. b) Charty IMT.

¹²⁴ Čl. 16 odst. c) Charty IMT.

jazyce obžalovaného“¹²⁵. Lze tak usuzovat, že souvisejícím řízením se rozumělo řízení předcházející hlavnímu líčení, tedy přípravné vyšetřování (*preliminary examination*). Navíc povaha poválečných tribunálů nebyla, ze současného pohledu, ještě plně mezinárodní. Jinak řečeno, jestliže lze považovat samotné řízení před tribunálem (hlavní líčení) za prekursor mezinárodního trestního řízení¹²⁶, mezinárodního trestního tribunálu (*international criminal tribunal*), tak vyšetřování jemu předcházející bylo přinejmenším fází internacionalizovanou¹²⁷, ne-li čistě národní. Spojenecké mocnosti (jednotliví žalobci - 4) vedly totiž vyšetřování pro jednotlivé skutky odděleně i když ve spolupráci s hlavním žalobcem a ostatními žalobci (čl. 15 Charty IMT). V případě vojenského tribunálu pro Dálný východ byla situace ještě komplikovanější, protože tým žalobců byl složen z jedenácti zástupců spojeneckých zemí. A proto, ať v případě tribunálu norimberského nebo toho v Tokiu, vzhledem k velmi obecným ustanovením upravujícím pravidla pro ochranu procesních záruk osob v průběhu vyšetřování, jednotliví žalobci uplatňovali národní režimy uzpůsobené specifiku („internationalizovaného“) trestního vyšetřovacího řízení.

O padesát let později se ustanovení poskytující procesní ochranu a práva osob při vyšetřování vyznačují již mnohem větší precizností. Procesní pravidla *ad hoc* tribunálů (odst. 2. a 3. čl. 18 ICTY Statutu, resp. čl. 17 ICTR Statutu) sice v samotných statutech spíše nedokonale kopírují Mezinárodní pakt, jsou však doplněna ustanoveními Procesního a důkazního řádu (čl. 42 a 43 ICTY RPE, resp. ICTR RPE). Bohatostí oplývá především čl. 55 Statutu MTS (Práva osob v průběhu vyšetřování), který jde mnohdy dále než univerzální instrumenty ochrany lidských práv. Také proto bude analýza jednotlivých procesních záruk osob ve vyšetřování vycházet z ustanovení Statutu MTS. Dříve než tak bude učiněno, je potřeba představit procesní postavení osob ve vyšetřování obecně.

¹²⁵ Čl. 9 odst. b IMTFE. (Čl. 9 je nazván „Procedure for fair trial“).

¹²⁶ K vývoji mezinárodního trestního soudnictví viz např. ŠTRUMA, P. *op.cit.*, s.133-152.

¹²⁷ K pojmu internacionalizované trestní tribunály viz např. ASCENCIO, H., *Les juridictions pénales internationalisées* (Cambodge, Kosovo, Sierra Leone, Timor Leste), Société de législation comparée, 2006, nebo ŠTURMA, P. *op. cit. ibid.*

1. Pojem „osoby v průběhu vyšetřování“

Při zkoumání pojmu osob ve vyšetřování v mezinárodním trestním řízení (v řízení před MTS) se vychází ze širokého, neutrálně nastaveného pojetí čl. 55 Statutu MTS.¹²⁸ Hovoří-li se o procesním postavení osoby v průběhu vyšetřování, koncept osoby zahrnuje všechny osoby, vůči nimž orgány Soudu směřují procesní úkony v průběhu vyšetřování (podezřelá osoba, svědek, poškozená oběť). Toto široké pojetí bylo zvoleno tvůrci Statutu MTS záměrně. Rozsáhlost a komplexnost trestné činnosti spadající pod jurisdikci MTS ovlivňuje a určuje procesní úkony Úřadu žalobce především v prvotních úsecích po zahájení trestního řízení (čl. 13 a 15 Statutu MTS, resp. čl. 53 Statutu MTS). Vzhledem ke komplexnímu charakteru těchto zločinů žalobce provádí velké množství úkonů směřujících k zjištění konkrétních údajů o tom, kdy byl zločin spáchán, jakým způsobem a kým. Často tedy dochází k podání výpovědí, či vysvětlení osob, které nejsou nutně *prima facie* považovány za osoby podezřelé. Toto široké pojetí (osoby) bylo přijato na mezivládní konferenci v Římě 1998. V návrhu Statutu se ještě vyskytuje pojem podezřelý popř. podezřelá osoba¹²⁹. Definice podezřelého, popř. ustanovení o procesním úkonu, jímž se osoba stává podezřelou v návrhu Statutu chybí. Na konferenci v Římě došlo jednak k rozdělení čl. 54 návrhu Statutu MTS, který obsahoval povinnosti a pravomoci žalobce i práva podezřelého do dvou článků, jednak ke zmíněnému rozšíření koncepce původně zaměřené čistě na podezřelého ke koncepci „osob ve vyšetřování“¹³⁰.

Současný čl. 55 Statutu MTS (Práva osob v průběhu vyšetřování) je založen na dvojstupňovém systému procesních práv osob během vyšetřování¹³¹. První odstavec čl. 55 Statutu MTS¹³² poskytuje procesní ochranu všem osobám, které podávají výpověď či vysvětlení v průběhu vyšetřování, ať se jedná o oběti, svědky, či osoby, které by mohly být podezřelé ze spáchání zločinů v jurisdikci Soudu.

¹²⁸ Koncept osoby ve vyšetřování je potřeba odlišit od širšího pojetí procesních účastníků, procesních stran – jakými mohou být orgány Soudu (žalobce, senáty soudu) nebo Útvar pro ochranu obětí a svědků atd.

¹²⁹ Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 54.

¹³⁰ Např. čl. 54 odst. 4 (a) návrhu Statutu uvádí pravomoc žalobce požadovat zajištění podezřelého, obětí a svědků a vyslyšet je. Statut v čl. 54 uvádí nově pravomoc žalobce požadovat zajištění vyšetřovaných, obětí a svědků.

¹³¹ Návrh Statutu MTS ve svém čl. 54 odst. 10 tyto dva stupně procesních záruk nerozeznával, protože vycházel z užší koncepce osob ve vyšetřování a zahrnoval do ní pouze podezřelého.

¹³² Tento odstavec je uvozen: „v rámci vyšetřování podle tohoto Statutu osoba:“.

Výslovná absence pojmu „podezřelý“ může být vysvětlena, jak uvádí Zappalà¹³³, snahou nekriminalizovat vyšetřované osoby, rovněž v souladu, jak lze dodat, zásady presumpce nevin. Praxe se však tomuto termínu zcela absolutně nevyhýbá¹³⁴. V koncepci dvojstupňovitosti¹³⁵ se druhý stupeň procesních záruk vztahuje, jak je uvedeno ve druhém odstavci čl. 55¹³⁶, na osobu, u níž je důvodné podezření, že se dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu. Při vnitřním postupu vyšetřování tak vyšetřovací orgány, jak se lze domnívat, musí dojít k závěru či rozhodnutí, že existuje důvodné podezření (*grounds to believe / motifs de croire*), že se osoba dopustila zločinu. Nastíněný postup není upraven ani ve Statutu MTS ani jeho Procesním a důkazním řádu¹³⁷. Skutečnost, že vyšetřovací orgány došly k takovému závěru nemá žalobce *explicite* povinnost oznamovat dotyčné osobě, jediné před výsledkem je na ni povinen¹³⁸ upozornit, jak uvádí čl. 54 odst. 2 písm. a). Vzhledem k tomu, že se od tohoto práva být upozorněn odvíjí další specifická práva realizovatelná při výsledku osoby (právo odepřít výpověď, právo zvolit si právní pomoc, právo na přítomnost obhájce), lze usuzovat, že upozornění nemůže být učiněno bezprostředně před výsledkem podezřelé osoby, ale ihned poté, co vyšetřovací orgány dojdou k závěru, že dotyčná osoba je podezřelá ze spáchání zločinů spadajících do jurisdikce Soudu.

Lze dodat, že společným prvkem pro oba stupně procesních práv zakotvené v čl. 55 Statutu MTS je povinnost vyšetřovacích orgánů (žalobce či vnitrostátních orgánů) nejen respektovat procesní práva osob během vyšetřování, ale také dotčené osoby o jejich právech poučit. I když tato povinnost je *expressis verbis* uvedena pouze ve druhém odstavci čl. 55, je logické, že platí i pro odstavec první čl. 55 a že, má-li osoba v průběhu vyšetřování svých individuálních procesních práv využít, musí být o

¹³³ ZAPPALÀ, S., *Human Rights in International Criminal Proceedings*, Oxford, 2003, str. 49.

¹³⁴ Srov. např. rozhodnutí Odvolacího senátu ve věci *Katanga*, kde Soud stanovil, že žádost o nezveřejnění informací musí být důkladně posouzena Přípravným senátem případ od případu také vzhledem k právům podezřelého. Viz rozsudek Odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 475, z 13. května 2008, odst. 3.

¹³⁵ Zappalà k popisu tohoto jevu říká, že „záruky individuálních práv v trestním řízení před MTS jsou vystaveny jako pyramida“. (Viz ZAPPALÀ, S., *op.cit.*, str.120.) Přiklonit se, lze však spíše ke koncepci dvojstupňovitosti, vzhledem k tomu, že tato jasně vymezuje hranici, přechod mezi prvním a druhým stupněm, jímž je právě závěr, že je důvodné podezření, že vyšetřovaná osoba se dopustila spáchání zločinů spadajících do jurisdikce Soudu.

¹³⁶ Uvozovací věta čl. 55 odst. 2 zní: Je-li důvodné podezření, že osoba se dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu, a tedy ji bude vyslyšet žalobce nebo vnitrostátní orgány na základě dožádání podle části 9 tohoto Statutu, má osoba rovněž následující práva, o nichž musí být před výsledkem poučena...“

¹³⁷ Určitou zmínku lze najít v Pravidlech Úřadu žalobce (norma 41 ROP).

¹³⁸ Tato povinnost plyne také pro vnitrostátní orgány, které jsou dožádány poskytnou součinnost Soudu v rámci mezinárodní spolupráce nebo justiční pomoci.

nich také informována¹³⁹. Tomuto závěru nasvědčuje také vzájemné propojení některých pravidel Procesního a důkazního řádu MTS¹⁴⁰.

Již samotná, ve Statutu MTS přijatá, koncepce dvojstupňovitosti a také obsahové náplně jednotlivých stupňů procesními zárukami osob v průběhu vyšetřování potvrzuje základní hypotézu o vysoké propracovanosti i obsahové bohatosti lidských práv v mezinárodní trestním řízení před MTS ve srovnání s dřívějšími úpravami obsaženými v procesních pravidlech *ad hoc* trestních tribunálů. Potvrzení základní hypotézy v obecné rovině čl. 55 Statutu MTS následně doplňuje i potvrzení hypotézy při analýze jednotlivých procesních práv osob v průběhu vyšetřování, ať již se jedná o stupeň první či druhý této ochrany.

2. První stupeň práv osob v průběhu vyšetřování

Jedná se o procesní záruky pro všechny osoby, vůči nimž jsou žalobcem nebo spolupracujícími vnitrostátními orgány smluvních stran Statutu činěny procesní úkony v průběhu vyšetřování. Obecná kategorie osob zahrnuje svědky, oběti, potencionální podezřelé osoby, popř. také jejich rodinné příslušníky. Čl. 55 odst. 1 Statutu poskytuje této kategorii osob čtyři druhy procesních práv (písm. a – d), přičemž všechny čtyři druhy „obecných“ procesních práv uplatňovaných v průběhu vyšetřování se zrcadlí také v zacházení s osobou podezřelou a jí poskytnutých právech a nebo v procesních zárukách obviněného. Některá procesní práva uvedená v čl. 55 odst. 1 Statutu MTS jsou záměrně akcentována na tomto místě, vzhledem k vysoké potřebě jejich dodržování právě v průběhu vyšetřování (právo nebyť vystaven nátlaku, vydírání či hrozbám, mučení či jinému krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestání; právo nebyť svévolně zatčen či držen ve vazbě)¹⁴¹, jiná najdeme v modifikované podobě v čl. 55 odst. 2 nebo čl. 67 odst. 1 Statutu MTS (právo nevypovídat, právo na jazyk, kterému osoba plně rozumí a kterým je schopna plně hovořit). I přes určitou podobnost úpravy procesních práv v rámci jednotlivých řízení, analýza těchto práv bude učiněna samostatně vzhledem k odlišnostem, které je charakterizují.

¹³⁹ Tato povinnost plyne přímo z normy 40 (Postup při výslechu) písm. c) ROP.

¹⁴⁰ Jedná se např. o pravidlo 74 RPE v kombinaci s pravidlem 190 RPE, které stanoví povinnost Soudu oznámit svědkovi obsah zákazu být nucen vypovídat, způsobila-li by výpověď nebezpečí trestního stíhání, resp. povinnost Soudu zajistit, aby takové oznámení učinily při vyšetřování spolupracující vnitrostátní orgány.

¹⁴¹ A to také s ohledem na možné procesní úkony prováděné orgány států spolupracujících se Soudem.

a) Právo nevypovídat

Široký koncept práva nevypovídat má v různých fázích řízení různou podobu. Svou životaschopnost však vždy čerpá ze základní zásady (mezinárodního) trestního řízení – zásady presumpce nevinny a v jejím světle by mělo být toto právo vykládáno¹⁴². Ne jinak tomu je v případě čl. 55 odst. 1 písm. a, který stanoví, že osoba v průběhu vyšetřování „nesmí být nucena vypovídat, jestliže by si výpověď způsobila nebezpečí trestního stíhání, a nesmí být nucena k doznání“¹⁴³. Právo nebýt nucen vypovídat (právo mlčet, právo odepřít výpověď) se tak vztahuje pouze k otázce nevinny jednotlivce při uplatnění jednoho z prvků zásady presumpce nevinny – důkazní břemeno ležící na žalobci. Tímto aspektem je determinováno právo všech osob v průběhu vyšetřování nesvědčit proti sobě (z fr. – *une personne n'est pas obligée de témoigner contre elle-même*). Nelze se tak proto plně ztotožnit s tvrzením, které vykládá toto právo široce jako právo nebýt nucen ke spolupráci s vyšetřujícími orgány¹⁴⁴. Z logiky věci právo nesvědčit proti sobě vztahující se na všechny osoby (oběti, svědky, potencionální podezřelé) nelze rozšiřovat na absolutní možnost odepřít výpověď, a tím odepřít spolupráci s vyšetřovacími orgány¹⁴⁵. Na druhou stranu takto nastavenou hranici (právo nesvědčit proti sobě/ právo odmítnout spolupracovat) je obtížné přesně vymezit vzhledem ke komplexnosti trestné činnosti vyšetřované žalobcem v rámci dané situace¹⁴⁶. Některé osoby, vystupující v roli svědka či oběti, se mohou vzhledem ke své účasti na rozsáhlé trestné činnosti obávat spolupracovat vůbec s vyšetřovacími orgány a odmítat apriori vypovídat. Tento přístup, svědků obzvláště, se snaží zmírnit ustanovení pravidla 74 RPE.

Pravidlo 74 RPE (Sebeobviňování svědka) v jistém smyslu logicky dotváří ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. a) o právu nevypovídat a lze jej považovat za *leges specialis*. Reaguje totiž na možnou situaci, kdy osoba v postavení svědka, která se sama účastnila v určité míře žalobcem vyšetřované situace, odmítne vypovídat

¹⁴² Což potvrzuje také bohatá judikatura ESLP, např. *John Murray v. Spojené Království*, 8. února 1996, *Heaney a McGuinness v. Irsko*, 21. prosince 2000.

¹⁴³ *Shall not be compelled to incriminate himself or herself or to confess guilt / N'est pas obligée de témoigner contre elle-même ni de s'avouer coupable.*

¹⁴⁴ Srov. ZAPPALA, S., (2003), *op.cit.* str. 55.

¹⁴⁵ Když povinnost podat svědeckou výpověď vyplývá přímo z pravidla 65 RPE.

¹⁴⁶ Rozsáhlost trestné činnosti vyšetřované žalobcem je vždy taková, že se na ni podílí ve větší, či menší míře většina dané společnosti postihnutého regionu. Je pak jen otázkou míry podílu, zda spáchané zločiny konkrétního budou zařazeny do kategorie „nejzávažnější zločiny, kterými je dotčeno mezinárodní společenství jako celek“ a budou tak spadat pod jurisdikci Soudu.

s obavou, že by si výpověď způsobila nebezpečí trestního stíhání. Lze se domnívat, že hovoří-li čl. 55 o trestním stíhání, nezahrnuje pod něj pouze trestní stíhání vedené žalobcem MTS, ale trestní stíhání *largo sensu* i v domovském / jiném státě. Osoba podávající svědeckou výpověď se tak může zdráhat vypovídat nikoliv pro nebezpečí trestního stíhání v rámci zločinů v jurisdikci MTS, ale v rámci obecné trestné činnosti v národní kompetenci. Soud, v úmyslu naplnit *ratio* čl. 1 Statutu MTS a rovněž požadovat od této osoby dané informace, může na základě pravidla 74 odst. 3 písm. c) RPE poskytnout záruku tomuto svědkovi, že sdělené informace nebudou zveřejněny nebo předány státu a že nebudou použity přímo či nepřímo proti němu v pozdějším stíhání před Soudem.¹⁴⁷ Na základě takto poskytnuté záruky se Soud může svědka dále dotazovat. Poskytnutí „záruky nestíhatelnosti“ je speciálním ochranným opatřením, které supluje právo nevypovídat, přičemž procesní právo nevypovídat má z hlediska ochrany lidských práv vyšší postavení než samotná záruka, protože svědek může vždy před podáním výpovědi odmítnout z důvodu možného nebezpečí trestního stíhání.

Z hlediska účelu, lze usuzovat na speciální postavení normativního obsahu ustanovení čl. 55 odst. 1 Statutu MTS v rámci širokého konceptu práva mlčet. V porovnání s ustanoveními, které rovněž spadají do rámce práva mlčet – právo obviněného / osoby podezřelé odepřít výpověď (čl. 67 odst. 1 písm. g), resp. (čl. 55 odst. 2 písm. b), je *ratio* a tudíž normativní obsah ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. a) odlišný. Jestliže právo odepřít výpověď je logickým provedením zásady presumpce nevinny a tedy práva nebýt nucen převzít důkazní břemeno a povinnosti žalobce prokázat (sám, bez spoluúčasti obviněného) vinu nade vší pochybnost, stojí právo nesvědčit proti sobě nikoliv „uvnitř“ zásady presumpce nevinny, ale pouze v jejich „hranicích“. Jinak řečeno, z hlediska časové osy na jejím počátku. U osob podávajících výpověď v rámci obecného ustanovení čl. 55 odst. 1 je předpoklad viny tak mizivý, že presumpce nevinny se téměř překrývá s jistotou. K jejímu narušení by však mohlo dojít, pokud by výpověď osoby mohla způsobit nebezpečí trestního stíhání. I když na toto teoretické členění může být pohlíženo také jako na otázku pouhého stupně provádění zásady presumpce nevinny, lze se více přiklonit

¹⁴⁷ Pravidlo 74 RPE je zařazeno do kapitoly čtvrté Procesního a důkazního řádu (Ustanovení použitelná pro různá stádia řízení). Ze slovního znění těchto pravidel by mohlo jít odvodit, že jejich použití bude pouze ve stádiu hlavního líčení. Lze se však domnívat, že tato pravidla mohou být použita i v rámci vyšetřování a záruku nestíhatelnosti bude poskytovat přípravný senát podle čl. 57 odst. 2 písm. b) Statutu.

k zásadnějšímu klasifikačnímu členění – právo odepřít výpověď stojící uvnitř zásady presumpce nevinny a právo nesvědčit proti sobě stojící na jejím pomezí.

b) Právo nebýt vystaven nátlaku

V přímé návaznosti na právo nevypovídat je napojen koncept práva osoby ve vyšetřování nebýt vystaven nátlaku. Ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. b) Statutu MTS je vystaveno stupňovitě od zákazu “pouhého“ nátlaku, přes zákaz vydírání či hrozeb, až k zákazu mučení, či jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání. Propojení s právem nevypovídat a stupňovitý charakter zákazu nebýt vystaven nátlaku je patrný z ustanovení čl. 54 odst. 10 písm. e, g) Návrhu Statutu MTS z roku 1998.¹⁴⁸ Návrh totiž spojoval právo nevypovídat se zákazem nátlaku, vydírání či hrozeb a dále samostatně zakazoval mučení, kruté, nelidské či ponižující zacházení nebo trestání¹⁴⁹. Lze se domnívat, že oddělený koncept a propojení zákazu nátlaku s finalitou práva nevypovídat bylo více logické. Současná koncepce práva nebýt vystaven nátlaku, pojímaná lineárně¹⁵⁰ či čistě stupňovitě¹⁵¹, nechává velký otevřený prostor pro interpretaci především u pojmů *nátlak*, *vydírání* a *hrozby*. Zatímco zákaz mučení či jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání má jasně smluvně a obyčejově daný základ a judikaturou vymezené kontury, zákaz nátlaku, vydírání a hrozeb jsou velmi neurčité pojmy, které by se mohly v praxi ukázat být v kontradikci s vyšetřovacími metodami. V návrhu Statutu původní spojení práva osoby nebýt nucen vypovídat, nebýt nucen k doznání a (práva) nebýt podroben nátlaku, vydírání či hrozbám dávalo jasnější obsahové vymezení pojmům nátlak, vydírání či hrozby vzhledem k celkové finalitě ustanovení. Opuštěním propojenosti s právem nevypovídat a přiřazením práva nebýt vystaven nátlaku, vydírání a hrozbám k zákazu mučení se tyto pojmy staly obsahově prázdné, což může mít za následek obtížnosti při interpretaci a aplikaci tohoto ustanovení.

Možné interpretační nesnáze obsahového naplnění pojmů nátlak, vydírání či hrozby na druhou stranu nesnižují důležitost tohoto konceptu v rámci ochrany

¹⁴⁸ Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1.

¹⁴⁹ *Ibid.* viz čl. 54. odst. 10 písm. e, resp. g):

– e) not to be compelled to testify or to confess guilt nor to be subjected to any form of coercion, duress or threat, – g) not to be subjected to torture, or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

¹⁵⁰ Zákaz nátlaku, vydírání či hrozeb, mučení jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání.

¹⁵¹ Zákaz nátlaku; zákaz vydírání či hrozeb; zákaz mučení či jiného krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání.

procesních záruk osob ve vyšetřování a úroveň zacházení s nimi. Ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. b) totiž opět potvrzují vyšší úroveň ochrany než jaká je poskytována univerzálními či regionálními instrumenty ochrany lidských práv. Pro ně je úhelným kamenem (pouze) zákaz mučení či nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestu¹⁵². Důležité postavení tohoto zákazu v rámci ostatních lidskoprávních norem potvrzuje jak judikatura¹⁵³, tak i skutečnost, že zákaz mučení je považován za imperativní normu mezinárodního práva (*ius cogens*)¹⁵⁴.

Naopak ve Statutu MTS uváděný zákaz nátlaku, vydírání či hrozeb¹⁵⁵ v mezinárodních lidskoprávních instrumentech nenajdeme. Proto takto široce pojatá ochrana osob ve vyšetřování potvrzuje hypotézu o mnohem vyšší lidskoprávní ochraně garantované pro mezinárodní trestní řízení. Tato konstatace vysoké ochrany všech osob v průběhu vyšetřování se navíc umocňuje skutečností, že procesní záruky obsažené ve Statutu MTS jsou povinny respektovat nejen orgány Soudu, ale také vnitrostátní orgány, kteří poskytují Soudu součinnost, nebo s ním spolupracují, na základě části 9 Statutu MTS (Mezinárodní spolupráce a justiční pomoc).

c) Právo na tlumočníka

Právo na bezplatnou pomoc tlumočníka, jestliže osoba nerozumí nebo nemluví jazykem používaným soudem, je rovněž jedno z podstatných procesních práv v rámci institutu práva na spravedlivý proces¹⁵⁶. Jedná se v podstatě o operativní

¹⁵² Srov. čl. 5 VDLP, čl. 7 MPOPP, čl. 3 EÚLP, čl. 5 AChLP, čl. 5 AÚLP, resp. čl. 1 Úmluvy proti mučení.

¹⁵³ ESLP ve své konstantní judikatuře považuje článek 3 EÚLP za jednu ze základních hodnot demokratické společnosti. Viz např. rozsudek ESLP ve věci *Soering v. Spojené Království*, z 7. července 1989, odst. 88 – “This absolute prohibition of torture and of inhuman or degrading treatment or punishment under the terms of the Convention shows that Article 3 (art. 3) enshrines one of the fundamental values of the democratic societies making up the Council of Europe. It is also to be found in similar terms in other international instruments such as the 1966 International Covenant on Civil and Political Rights and the 1969 American Convention on Human Rights and is generally recognized as an internationally accepted standard”. Popř. Rozsudek ESLP ve věci *Selmouni v. Francie*, z 28. července 1999 odst. 95 – „La Cour rappelle que l'article 3 consacre l'une des valeurs fondamentales des sociétés démocratiques. Même dans les circonstances les plus difficiles, telle la lutte contre le terrorisme et le crime organisé, la Convention prohibe en termes absolus la torture et les peines ou traitements inhumains ou dégradants”.

¹⁵⁴ Rozhodnutí Projednacího senátu ICTY ve věci *Procureur c. Furundzija* (IT-95-17/1-T), z 10. prosince 1998, nebo rozhodnutí Velkého senátu ESLP ve věci *Al-Adsani v. Spojené Království*, z 21. listopadu 2001.

¹⁵⁵ *Not to be subjected to any form of coercion, duress or threat / une personne n'est soumise à aucune forme de coercition, de contrainte ou de menace.*

¹⁵⁶ Jak uvádí přímo Odvolací senát MTS ve svém rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 522, z 25. května 2008, odst. 41. „[...] the right to interpretation, one of the basic rights of the accused, is an essential component of a fair trial.“

právo, jehož uplatnění umožní realizaci dalších procesních práv jednotlivce a obecně veškerý výkon procesních úkonů před soudem, orgány činnými v trestním řízení.

Právo na tlumočnicka v mezinárodním trestním řízení, jak jej zachycuje ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. c Statutu MTS, se vyznačuje trojí specifickou charakteristikou. Specifikem je jednak jeho široká působnost *ratione personae*, dále úzké pojetí *jiného jazyka*, a jednak podmínka objektivnosti poskytnutého překladu. Všechna tato tři specifika opět dokladují, jak bude níže detailněji ukázáno, širší způsob ochrany v mezinárodním trestním řízení, než jaký garantují mezinárodní lidskoprávní instrumenty.

Širokou působnost *ratione personae* potvrzuje již výše komentovaný koncept práv všech osob v průběhu vyšetřování. Zatímco lidskoprávní instrumenty univerzální či regionální povahy, popř. lidskoprávní ustanovení statutů mezinárodních trestních tribunálů *ad hoc* připouštějí právo na tlumočnicka pouze osobě obviněné / obžalované¹⁵⁷, Statut MTS přiznává ve svém čl. 55 odst. 1 písm. c) toto právo (všem) osobám ve vyšetřování. Obecně je toto právo přiznáno, slovy tohoto ustanovení, vyslychaným osobám (tedy např. svědkům situace po zahájení vyšetřování, osobám, které podávají vysvětlení, osobám, které by mohly být podezřelé, osobám, u nichž je důvodné podezření, že se dopustily činu spadajícího do jurisdikce soudu).

Zatímco rozšířená působnost *ratione personae* analyzovaného ustanovení stěžejí přinese v praxi problémy při aplikaci, daleko větší interpretační neshody vykazuje pojem *jiného jazyka*. Ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. c) Statutu MTS je v tomto ohledu opět šířeji pojato než mezinárodní lidskoprávní instrumenty. Ty totiž uvádějí právo (obviněného) na tlumočnicka, jestliže nerozumí jazyku nebo nemluví jazykem, jehož se užívá u soudu. Podobně je upraveno právo na tlumočnicka i ve statutech *ad hoc* trestních tribunálů¹⁵⁸. Statut MTS zavádí k tomuto ustálenému odlišení (nerozumět, nemluvit jazykem, kterého soud užívá), odlišení kvalitativní, když

¹⁵⁷ Srov. čl. 14 odst. 3 písm. f) MPOPP, čl. 6 odst. 3 písm. a), e) EÚLP, čl. 8 odst. 2 písm. a) AMLP, čl. 21. odst. 4 písm. a), f) Statutu ICTY, čl. 21 odst. 4 písm. a), f) Statutu ICTR.

¹⁵⁸ Statuty ITCY a ICTR uvádějí sice pojem jazyka, kterému osoba rozumí, Důkazní a Procesní Řády *ad hoc* tribunálů užívají naopak pojem vlastního jazyka obžalovaného. Tento dvojí přístup byl vysvětlen četnou judikaturou z oblasti práva na tlumočnicka. Srov. např. rozhodnutí ICTY v případech *Prosecutor v. Delalić et. al.* (IT-96-21-T) z 25. září 1996, *Prosecutor v. Erdemović* (IT-96-22-T), z 28. května 1996, *Prosecutor v. Đukić* (IT-96-20-PT), z 2. června 1996.

uvádí, že osoba má právo na tlumočníka, „pokud výslech probíhá v jazyce jiném než je jazyk, kterému plně rozumí a kterým je schopna plně hovořit“¹⁵⁹. Kvalitativní odlišení se dostalo do ustanovení o právu na tlumočníka až v průběhu Římské konference. Návrh Statutu obsahoval sice dvě varianty (1. – výslech probíhá v jazyce jiném, než v jazyce, kterému osoba rozumí a mluví), (2. – výslech probíhá v jazyce jiném, než v jeho vlastním jazyce), kvalita jazykových schopností vyslychané osoby vystihnuta slovem „plně“ se však v původním návrhu neobjevovala, a to ani v poznámce¹⁶⁰. Neurčitý pojem plně rozumět jazyku / plně jím mluvit vnáší do celkem ustálené interpretace *ad hoc* tribunálů, popř. Evropského soudu pro lidská práva zřejmé novum. Stejným způsobem je pojato i právo na tlumočníka uvedené v ustanovení čl. 67 Statutu MTS (Práva obviněného)¹⁶¹. Přesnou náplň tohoto neurčitého pojmu přináší nedávná judikatura MTS v případě *Katanga*¹⁶².

Odvolací senát částečně zrušil rozhodnutí přípravného senátu o žádost obhajoby týkající se jazyků z důvodu, že Přípravný senát špatně interpretoval jazykové schopnosti odvolatele v souvislosti s čl. 67 odst. 1 písm. a, f) Statutu MTS. Přípravný senát založil své odůvodnění mimo jiné i na judikatuře Evropského soudu pro lidská práva¹⁶³ a rozhodl, že ustanovení Statutu neumožňují obviněnému výběr jazyka, ve kterém bude informován o obvinění. Naopak dle Přípravného senátu byl na konferenci v Římě za standard přijat jazyk, kterému obviněný plně rozumí tak, aby byly splněny požadavky spravedlnosti. Odvolací senát nespatriil chybnou interpretaci Přípravného senátu ve vztahu k pojmu spravedlnost z čl. 67 Statutu MTS¹⁶⁴, oproti tomu shledal, že Přípravný senát dostatečně nevzal na vědomí důležitost slova „plně“ v textu Statutu¹⁶⁵. Po srovnání anglického a francouzského znění vykládaného spojení čl. 67, Odvolací senát dovedl, že obě autentické verze jsou obsahově totožné a poskytl výklad sousloví „plně rozumět a mluvit“ jazykem

¹⁵⁹ Čl. 55 odst. 1 písm. c) Statutu MTS. (...if questioned in a language other than a language the person fully understands and speaks / ... si elle n'est pas interrogée dans une langue qu'elle comprend et parle parfaitement)

¹⁶⁰ Na jednáních Římské konference byl vypracován nový návrh předložený předsedou Pracovní skupiny pro procesní otázky týkající se čl. 67 Statutu MTS, který spojoval původní alternativy do jednoho znění (být informován v jazyce, kterému obžalovaný rozumí, nebo v jeho vlastním jazyce o povaze obvinění). Ve zprávě předložené Výboru pro celek Pracovní skupinou pro procení otázky se už objevuje současný text, který byl následně na konferenci přijat (být neprodleně a podrobně vyrozuměn o povaze, příčině a obsahu obvinění v jazyce, kterému obviněný plně rozumí a kterým plně hovoří). Přičemž zpráva uvádí i vysvětlení, že se jedná o jazyk, který obviněný v dobré víře zvolil. Report of the Working Group on Procedural Matters, Addendum. A/CONF 183/C 1/WGPM-L 2/Add 6, 11 July 1998.

¹⁶¹ Srov. čl. 67 odst. 1 písm. a, f) Statutu MTS.

¹⁶² Rozsudek Odvolacího senátu v případě *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 522, z 25. května 2008

¹⁶³ Srov. rozhodnutí ESLP v případě *Hermi v. Itálie*, z 18. října 2006.

¹⁶⁴ *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 522, z 25. května 2008, odst. 37.

¹⁶⁵ *Ibid.*

soudu (*fully understand and speak / comprendre et parler parfaitement*), které je klíčovým pojmem práva na tlumočníka jako *conditio sine qua non* pro zajištění práva na spravedlivý proces¹⁶⁶. Soud uvedl, že jazyku plně rozumět a jím mluvit znamená, že „obviněný plyně hovoří v běžné, neodborné konverzaci, nevyžaduje se tudíž, aby měl takové chápání jazyka, jako by byl vystudovaným právníkem či soudním úředníkem. V případě pochybností, zda obviněný plně rozumí a mluví jazykem soudu, má obviněný právo, aby jeho požadavku jazyka bylo vyhověno s tím, že příslušný senát má odpovědnost zajistit právo na spravedlivý proces“¹⁶⁷. Odvolací soud dále vysvětlil, že k zajištění tohoto standardu, vyššího než u EÚLP nebo MPOPP, je potřeba zachovat požadavek obviněného na překlad tak dlouho, dokud obviněný svého práva nezneužívá¹⁶⁸.

Výklad, který poskytl Odvolací senát k právu na tlumočníka obecně a pojmu plně rozumět jazyku soudu konkrétně ve vztahu k obviněnému se uplatní pro všechny osoby, vůči kterým orgány soudu činí procesní úkony, tedy i osoby v průběhu vyšetřování. Všechny tyto osoby mají v rámci práva na spravedlivý proces právo výběru jazyka, pokud jazyku soudu plně nerozumí nebo jím plně nemluví a Soud má povinnost zajistit bezplatně tlumočníka, pokud se neprokáže, že osoba tohoto svého práva nezneužívá.

Třetím specifickým práva na tlumočníka v úpravě Statutu MTS je upřesnění kvality tlumočníka a rozsahu učiněného překladu. Na rozdíl od mezinárodních lidskoprávních instrumentů a statutů *ad hoc* tribunálů, které uvádějí pouze právo na tlumočníka nemluví-li osoba /obviněný jazykem soudu, Statut MTS pokládá na první pohled vyšší standard co do kvality tlumočníka i jeho překladu. Pokud „výslech probíhá v jazyce jiném, než je jazyk, kterému osoba plně rozumí a kterým je plně schopna hovořit, musí mít zdarma k dispozici kompetentního tlumočníka a překlad musí být objektivní“¹⁶⁹. Explicitně vyjádřená kvalita tlumočníka ve vztahu k právům

¹⁶⁶ *Ibid.* odst. 41.

¹⁶⁷ *Ibid.* odst. 61.

¹⁶⁸ *Ibid.* odst. 62.

¹⁶⁹ Čl. 55 odst. 1. písm. c) Statutu MTS. (Shall, if questioned in a language other than a language the person fully understands and speaks, have, free of any cost, the assistance of a competent interpreter and such translations as are necessary to meet the requirements of fairness / Bénéficie gratuitement, si elle n'est pas interrogée dans une langue qu'elle comprend et parle parfaitement, de l'aide d'un interprète compétent et de toutes traductions que rendent nécessaires les exigences de l'équité).

obviněného se objevila již v návrhu Kodexu¹⁷⁰ v roce 1994, zřejmě jako snaha zdůraznit potřebu vysoké kvality odborného překladu / tlumočení. Vzhledem však k současným vysokým požadavkům na pracovníky translátologické sekce MTS, lze tento atribut tlumočnicka označit za mírně nadbytečný. Nelze ale zcela vyloučit případy, kdy by neodborný (procesně neúplný překlad) mohl porušit právo na spravedlivý proces. Jak již bylo uvedeno výše, právo na tlumočnicka lze považovat za „operativní“ právo, jehož realizací jsou vykonávána i další práva, resp. činěny procesní úkony. Vzhledem k nastaveným požadavkům na překladatele a faktu, že překladatele / tlumočnicka zajišťuje osobám ve vyšetřování Soud, lze kompetentnost tlumočnicků označit za vyvratitelnou domněnku. Bude však na Soudu, který je odpovědný zajistit spravedlivý proces, prokázat v případě sporu (pochybností) kompetenci tlumočnicka.

Podstatnější novum tohoto ustanovení, než kvalita tlumočnicka, je upřesnění rozsahu učiněného překladu¹⁷¹. Tímto se totiž reaguje na základní otázku pokládanou často před *ad hoc* tribunály – v jakém rozsahu je obviněnému potřeba překládat dokumenty nebo tlumočit jednání? Zda má obviněný právo na překlad všech dokumentů spojených se svým případem, či nikoliv. Pozitivní odpověď by nejspíše silně ingerovala do práva na spravedlivý proces a jeho požadavku na rychlost trestního řízení. Umírněnou cestou se vydal senát ICTY, když ve svém rozhodnutí uvedl, že „všechny důkazy, které strany hodlají provést v řízení, musejí být přeloženy do jazyka, kterému obviněný rozumí, a rovněž do jednoho z oficiálních jazyků soudu“¹⁷². Tímto explicitním požadavkem bylo před *ad hoc* tribunálem zajištěno právo na spravedlivý proces obviněného.

Formulace Statutu MTS v čl. 55, který se vztahuje na všechny osoby ve vyšetřování, je poněkud volnější, než rozhodnutí senátu ICTY. (Ne jinak je tomu ve stejně formulovaném ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. f) Statutu. Mnohem restriktivní byla i formulace původních návrhů statutu MTS. Ta totiž umožňovala vyhotovit

¹⁷⁰ Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May - 22 July 1994, Draft Code of Crimes against the peace and security of mankind, A/49/10, čl. 41 (Práva obviněného).

¹⁷¹ V tomto směru je zcela zavádějící oficiální český překlad Římského statutu publikovaný jako sdělení MZV 84/2009 Sb.m.s., který uvádí, že „překlad musí být objektivní“. Daleko vhodnější překlad anglického, francouzského, španělského či ruského znění by byl, že osoba ve vyšetřování má právo bezplatně na pomoc kompetentního tlumočnicka a veškerý překlad nutný k naplnění požadavků spravedlnosti. Tato formulace totiž více napovídá o rozsahu poskytovaných překladů, než formulace oficiální.

¹⁷² Rozhodnutí senátu ICTY ve věci *Prosecutor v. Naletilić et Martinović* (IT-98-34), z 18. října 2001, Decision on Defence's motion concerning translation of all documents, str. 3.

pouze překlad těch dokumentů, na něž měla být osoba tázána¹⁷³. I takto přesné, avšak omezující určení rozsahu poskytování překladu bylo na konferenci v Římě změněno ve prospěch mnohem otevřenější a obecnější formulace. Podle současné úpravy, osoba ve vyšetřování, pokud plně nerozumí jazyku soudu nebo jím plně nemluví, má právo bezplatně na (pomoc kompetentního tlumočnicka) a veškerý překlad nutný k naplnění požadavků spravedlnosti. Takové pojetí poskytuje širokou míru interpretace a rozhodnutí podle jednotlivého případu a umožňuje určit míru rozsahu poskytnutí překladu. Lze se ale pozastavit nad tím, že rozsah překladu není určen přímo ve vztahu ke spravedlivému procesu a že byl zvolen obecnější pojem spravedlnosti. Lze totiž předpokládat, že při případném určování rozsahu překladu bude Soud implicitně nebo explicitně ztotožňovat termín spravedlnosti či požadavky spravedlnosti s pojmem či obsahem práva na spravedlivý proces a rozsah překladu bude určovat v korelaci s právem na spravedlivý proces, především zachování zásady rovnosti zbraní. Ale i takový možný předmět sporu jen dotváří ukázkou širšího standardu ochrany procesních záruk.

Lze shrnout, že právo na tlumočnicka, jak je koncipováno ve Statutu MTS poskytuje ve všech třech oblastech – působnost *ratione personae*, pojetí jiného jazyka a kvalita tlumočnicka a rozsah překladu – daleko větší lidskoprávní ochranu v trestním řízení před MTS, než je tomu u mezinárodních lidskoprávních instrumentů, či statutů *ad hoc* tribunálů.

d) Právo nebýt svévolně zatčen či zbaven osobní svobody

Právo nebýt svévolně zadržen či zbaven osobní svobody lze považovat za základní projev práva na svobodu. Výbor pro lidská práva jej považuje ve svém obecném komentáři za imperativní normu mezinárodního práva¹⁷⁴. Mezinárodní lidskoprávní instrumenty univerzální i regionální povahy pojímají právo na svobodu v nejširším měřítku a neomezují se pouze na svévolné zbavení svobody ve vztahu k trestněprávnímu řízení. Ve statutech mezinárodních trestních tribunálů však toto

¹⁷³ Srov. Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May - 22 July 1994, Draft Code of Crimes against the peace and security of mankind, A/49/10, čl. 26 odst. 6 písm. c), a dále Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 54 odst. 10 písm. f) – to have, free of any cost, the assistance of a competent interpreter and a translation of any document on which the person is to be questioned.

¹⁷⁴ General Comment No. 24: Issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant : CCPR/C/21/Rev.1/Add.6, odst. 8.

právo obsaženo nebylo. V případě poválečných tribunálů v Norimberku i Tokiu, ale také v případě *ad hoc* tribunálů ICTY a ICTR, to byla určitá daň za rychle po skončení konfliktu ustavené tribunály. Absence takového ustanovení byla u *ad hoc* tribunálů částečně kompenzována relativně přesnými ustanoveními Procesního a důkazního řádu, která umožňují jako předběžné opatření zadržet osobu, proti které dosud nebyla vznesena obžaloba.¹⁷⁵ V případě Statutu MTS, vzhledem k jeho dlouhotrvající a intenzivní přípravě, mohla být situace mnohem příznivější. Ale právo „nebýt svévolně zatčen či držen ve vazbě a nebýt zbaven osobní svobody z jiných důvodů a jiným postupem než stanoví Statut MTS“ je ustanovením novým v čl.55 odst. 1 Statutu MTS. V původním návrhu z roku 1994¹⁷⁶ ani z roku 1998¹⁷⁷ toto právo obsaženo nebylo a je až výsledkem velmi živých jednání na mezivládní konferenci v Římě. Snahou navrhovatelů bylo jistě reagovat na zkušenosti z případů řešených před *ad hoc* tribunály¹⁷⁸ a absenci jakéhokoliv ustanovení v jejich statutech. Proto bylo právo nebýt zatčen či zadržen narychlo zařazeno do Statutu MTS. Tato skutečnost také do značné míry vysvětluje formulační nepřesnost, obsahovou neúplnost a systematickou nezakotvenost tohoto ustanovení.

Formulačně se jedná o odraz čl. 9 odst. 1 MPOPP¹⁷⁹. Jeho přesná transpozice do Statutu však s sebou přináší několik problémů týkajících se vztahu ke Statutu. Zatímco čl. 9 odst. 1 MPOPP¹⁸⁰ z povahy věci uvádí mezinárodněprávně uznávané právo na svobodu do vzájemného avšak velmi obecného vztahu s národní legislativou, která stanovuje výjimky, kdy je svobodu možno omezit, formulace Statutu MTS setrvává z nepochopitelných důvodů na stejné vztahové neurčitosti, když uvádí, že osoba ve vyšetřování „...nesmí být zbavena osobní svobody z jiných důvodů a jiným postupem, než stanoví tento Statut“. Jestliže vztahová neurčitost čl. 9 odst. 1 MPOPP je dána praktickým zjištěním, že nelze uvádět všechny rozličné důvody omezující osobní svobodu uvedené v právních úpravách smluvních stran Paktu, pak zbavení svobody uvedené do vztahu s důvody a postupy, které stanoví

¹⁷⁵ Pravidla 40 a 40 bis RPE ICTY, resp. RPE ICTR.

¹⁷⁶ Viz *supra* 173.

¹⁷⁷ Viz *supra* 173.

¹⁷⁸ Rozhodnutí ICTY ve věci *Prosecutor v. Dokmanović* (IT-95-13a-PT), z 22. října 1997, *Prosecutor v. Todorović* (IT-95-9/1), z 17. září 2001, *Prosecutor v. Nikolić* (IT-95-2-PT) z 2. října 2002.

¹⁷⁹ Obdobně je uvedeno v čl. 5 EÚLP, čl. 6 AChLP, resp. čl. 7 AÚLP. Přičemž nejvíce propracovaná je úprava EÚLP, která se neodvolává na ustanovení národních úprav, ale explicitně vyjmenovává případy, kdy je zbavení osobní svobody přípustné.

¹⁸⁰ „Každý má právo na svobodu a osobní bezpečnost. Nikdo nesmí být svévolně zatčen nebo zadržen. Nikdo nesmí být zbaven svobody kromě případů, kdy se tak stane na základě zákona a ve shodě s řízením, jež je stanoveno zákonem.“

tento Statut, je projevem formulační nepřesnosti. Vzhledem k velké důležitosti takového ustanovení mohl být kladen větší důraz na přesnou provázanost s ostatními ustanoveními Statutu ohledně zatčení a vazby, popř. mohl být učiněn odkaz na případnou podrobnější úpravu v Procesním a důkazním řádu.

Formulační nepřesnost se odráží také v obsahové plytkosti, neúplnosti ustanovení o právu na svobodu. Čl. 55 odst. 1 písm. d) působí *prima facie* spíše pouze proklamativně a lze si stěží bez dalšího představit jeho porušení orgány Soudu, což je nejvíce patrné především u svévolného zatčení. Také orgány států, smluvních stran Statutu, jednajících podle části 9 Statutu MTS (Mezinárodní spolupráce a justiční pomoc) zřejmě těžko poruší toto ustanovení, budou-li jednat na základě žádosti žalobce, či jiného orgánu Soudu¹⁸¹. Toto ustanovení mělo být doplněno o další ustanovení, která se bezprostředně týkají situací zbavení svobody v rámci trestního řízení: právo být vyrozuměn o důvodech zadržení, zatčení, právo být předveden před soudce, určení limitu pro předběžné zadržení, právo na kompenzaci v případě protiprávního zatčení či držení ve vazbě. To, co Statut uvádí je možnost osoby, na kterou byl vydán zatýkácký rozkaz požádat o dočasné propuštění do zahájení hlavního líčení. Přičemž Odvolací senát ve věci *Lubanga* ukazuje, že právo přezkoumat takové rozhodnutí je imanentním lidským právem¹⁸². Také právo na kompenzaci je uvedeno v čl. 85 Statutu¹⁸³ a je dále rozvedeno v ustanoveních Procesního a důkazního řádu¹⁸⁴, zmínka o něm však měla být učiněna také přímo při ustanovení o zbavení svobody.

Do jisté míry vzhledem k formulační nepřesnosti a obsahové neúplnosti lze zpochybnit i systematickou zakotvenost ustanovení o právu na svobodu. Dvě předchozí negativní charakteristiky totiž žádným způsobem nenapomáhají k přesvědčení, že zařazení tohoto institutu do čl. 55 odst. 1 Statutu MTS (práva osob ve vyšetřování) je nejvhodnější. Vzhledem k úzké provázanosti na zatýkácký rozkaz (čl. 58), žádost o zatčení (čl. 91) a žádost o vzetí do předběžné vazby (čl. 92) by mělo právo nebýt svévolně zatčen či držen ve vazbě propojeno spíše se specifickými právy osoby podezřelé (čl. 55 odst. 2), než s obecnější formou práv všech osob ve

¹⁸¹ Tím ovšem není vyloučena problematika spojená s tzv. doktrínou *male captus bene detentus*.

¹⁸² Rozhodnutí Odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 926, z 13. července 2007.

¹⁸³ Je zajímavé, že ustanovení o kompenzaci v případě protiprávního zatčení, držení ve vazbě či odsouzení bylo obsaženo již v návrhu statutu z roku 1998 (čl. 84). K systematické provázanosti na čl. 55 odst. 1 písm. d) však na konferenci v Římě nedošlo.

¹⁸⁴ Pravidla 173-175 RPE.

vyšetřování. Ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. d) lze nanejvýš chápat jako určitý předstupeň následujícímu odstavci, i když předstupeň, jehož kontury jsou velmi nejasné a jehož dosah je velmi těžko předvídatelný.

Formulační nepřesnost, obsahová neúplnost a systematická nezakotvenost ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. d) Statutu MTS způsobuje, že toto ustanovení je jedním z mála příkladů, kdy je ochrana lidských práv v mezinárodním trestním řízení nedosahuje úrovně mezinárodních lidskoprávních instrumentů, a tudíž předloženou hypotézu na tomto místě vyvrací.

3. Druhý stupeň práv osob v průběhu vyšetřování - práva osoby podezřelé

Nadstavbou na první, základní stupeň ochrany procesních práv osob ve vyšetřování jsou práva osoby podezřelé (druhý stupeň), která poskytují ochranu osobám, u nichž je důvodné podezření, že spáchaly zločiny v pravomoci Soudu. Statut MTS přijatý na konferenci v Římě opustil v původních návrzích zavedený pojem „podezřelého“¹⁸⁵ ve prospěch opisného pojmu „osoby, u níž je důvodné podezření, že se dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu“. Statut MTS, ani Procesní a důkazní řád a ani Pravidla Úřadu žalobce neobsahují procesní ustanovení o tom, za jakých obecných či přesných podmínek, jakým postupem, na základě jakého rozhodnutí se stane osoba vyšetřovaná (čl. 55 odst. 1 Statutu) osobou podezřelou (čl. 55 odst. 2 Statutu), popř. je-li takové rozhodnutí vůbec vydáváno. Nepatrná indicie je uvedena v normě 41 ROP, která uvádí vyšetřujícímu povinnost při výslechu osoby ihned upozornit na to, že vyvstaly důvody nasvědčující tomu, že tato osoba mohla spáchat zločin spadající do pravomoci Soudu. *Implicit* je tedy řečeno, že rozhodnutí posuzovat nadále vyšetřovanou osobu jako podezřelou je čistě jen vnitřním postupem vyšetřujícího orgánu provádějící výslech, přičemž toto rozhodnutí musí být zaznamenáno, stejně jako „ihned“ následující upozornění, že vyslychaná osoba je osobou podezřelou. Tento postup však není jediným možným a rozhodnutí o tom, že u vyšetřované osoby vyvstalo důvodné podezření, že se

¹⁸⁵ Srov. Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May - 22 July 1994, Draft Code of Crimes against the peace and security of mankind, A/49/10, čl. 26 a dále Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 54.

dopustila zločinů v jurisdikci MTS, může být učiněno i mimo výslech. Takové podezřelé osobě pak přináležejí práva uvedené v čl. 55 odst. 2 Statutu MTS.

a) Právo být upozorněn na to, že osoba je osobou podezřelou

I přesto, že znění Statutu používá opisnou formulaci pro podezřelého¹⁸⁶, je zcela výjimečné ve srovnání s mezinárodními lidskoprávními instrumenty, že mu explicitně přiznává právo být informován, že osobou podezřelou je. V mezinárodních dokumentech o ochraně lidských práv univerzální i regionální povahy takové právo podezřelého nenajdeme a není obsaženo ani ve statutech *ad hoc* trestních tribunálů. Jedny i druhé přiznávají až jednotlivá práva podezřelému. Z pohledu vyšetřované osoby/(podezřelého) má toto právo zásadní význam pro jeho ochranu a realizaci lidskoprávních záruk v průběhu dalšího vyšetřování. Moment sdělení vyšetřované osobě, že je považována za osobu podezřelou je pro ni klíčovým momentem ve vztahu k vyšetřujícím orgánům (žalobce, popř. vnitrostátní orgány podle části 9 Statutu MTS). Tímto okamžikem přestává mít vyšetřovaná osoba obecný, základní status osoby ve vyšetřování a získává speciální, co do procesních záruk umocněný, privilegovaný status osoby podezřelé. Lze usuzovat, že samotné rozhodnutí vyšetřujícího orgánu, že existuje důvodné podezření, že vyšetřovaná osoba se dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu, ještě nevede k změně statusu dané osoby¹⁸⁷. Účinky takového rozhodnutí nastanou až samotným oznámením dané osobě, že je osobou podezřelou a nikoliv tedy vlastním rozhodnutím.

Lze říci, že právo být upozorněn na to, že osoba je osobou podezřelou je určitým procesním aktivátorem pro realizaci dalších práv podezřelého. Pro realizaci těchto práv, bude proto důležité, jaký bude obsah upozornění a doba, kdy takové upozornění bude učiněno.

Co by mělo být obsahem upozornění (čl. 55 odst. 2 písm. a Statutu MTS) nestanoví ani Statut MTS, ani Procesní a důkazní řád či Pravidla Úřadu žalobce (ROP). Analogicky však lze použít ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. a), týkající se sdělení povahy, příčiny a obsahu obvinění. Také upozornění, že na vyšetřovanou osobu bude pohlíženo od nyní jako na osobu podezřelou, by mělo obsahovat alespoň

¹⁸⁶ Pokud nebude uvedeno jinak, budou dále v textu používány *promiscue* termíny osoby podezřelé, podezřelého a opisného termínu „důvodného podezření, že se osoba dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu“.

¹⁸⁷ Podobně se vyslovil ve svém rozsudku i Odvolací senát ICTY v případě *Prosecutor v. Sefer Halilović* (IT-01-48-A), z 16. října 2007, odst. 22.

základní sdělení o povaze, okolnostech domněle spáchaného zločinu, jeho rámcovou právní kvalifikaci a také hlavní důvody, které podezření podepírají. Míra specifikace upozornění totiž hraje významnou roli při výkonu dalších procesních práv podezřelého, především práva zvolit si právní pomoc.

Za důležitější pro aktivaci těchto procesních práv podezřelého však lze považovat více moment sdělení upozornění než jeho obsahovou specifikaci. Jak bylo uvedeno, vzhledem k samotnému konceptu osoby podezřelé, Statut MTS, ani Procesní a důkazní řád blíže nspecifikují přesnou proceduru upozornění osoby. Statut MTS pouze uvádí, že osoba má být „před výsledkem“ upozorněna na důvodné podezření, že se dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu a dále norma 41 ROP přesněji stanoví povinnost vyšetřujícímu při výslechu vyšetřované osoby, jakmile takové důvodné podezření vyvstane, „ihned“ na tuto skutečnost upozornit. Lze tu tak pozorovat určitý rozdíl v míře učinění upozornění. Zatímco povinnost upozornit osobu při výslechu je nutno vykonat „ihned“, dojde-li vyšetřovací orgán k závěru, že vyvstalo důvodné podezření, při jiném vyšetřovacím úkonu, než-li je výslech, má být osoba upozorněna „před výsledkem“. Absence přesnější specifikace časového období neurčitého pojmu „před výsledkem“ dává velký prostor pro interpretaci. Obecně lze usuzovat, že upozornění by mělo být učiněno před výslechem v takové dostatečné míře, aby mohla být *pro futuro* plně realizována práva, která podezřelému přináleží (zejména právo zvolit si právního zástupce). K tomuto pojetí by bylo lze přijmout ještě jeden korektiv analogicky vyplývající z normy 41 ROP, který by znamenal nejvyšší možnou úroveň ochrany lidských práv podezřelé osoby. Upozornění by muselo být učiněno poté, kdy vyšetřující orgán dospěl k závěru, že vyvstalo důvodné podezření a byla by určena dostatečná lhůta pro volbu právního zástupce a jeho přítomnost při následujícím výslechu. Podobně širokou interpretaci lze však u MTS předpokládat.

Ať už bude praxí Soudu použita obecná či rozšířená forma pro sdělení upozornění, lze toto právo považovat za nejdůležitější vzhledem k tomu, že aktivuje ostatní práva spjatá s postavením podezřelé osoby v průběhu vyšetřování.

b) Právo nevypovídat – právo odepřít výpověď

Jak bylo uvedeno v předcházející kapitole, „mnohotvárná podoba práva mlčet“¹⁸⁸ je přímo spojena se zásadou presumpce nevin¹⁸⁹, přičemž její jednotlivé „tváře“ se zobrazují v závislosti na jednotlivých fázích trestního řízení. Podobně se k mnohočetnosti podob práva mlčet, tentokrát ve vztahu k vyšetřovacímu řízení, vyjadřuje ESLP¹⁹⁰, když představuje dvě¹⁹¹ hlavní složky práva mlčet: právo neodpovídat na dotazy vyšetřujícího orgánu, nesvědčit proti sobě (jako složka jednoznačná) a výkon tohoto práva nesmí být k tíži obviněného (jako složka výsledná). Na rozdíl od EÚLP a jiných mezinárodních lidskoprávních instrumentů, Statut MTS uvádí *expressis verbis* právo mlčet / nevypovídat v obou svých složkách a rozlišuje jej v závislosti na fázi trestního řízení, resp. postavení osoby v průběhu vyšetřování. A tak právo nevypovídat / právo mlčet má jinou obsahovou náplň je-li realizováno osobou ve vyšetřování (podle čl. 55 odst. 1 písm. a) Statutu MTS), ve srovnání s právem mlčet / právem odepřít výpověď, které přísluší podezřelému (čl. 55 odst. 2 písm. b) Statutu MTS). Zatímco totiž právo nebýt nucen k výpovědi se váže na nebezpečí trestního stíhání (vyslýchaná osoba může odepřít výpověď z důvodu možného následku, jakým je trestní stíhání), právo podezřelého odepřít výpověď sleduje zcela odlišný účel¹⁹². Tento účel je příkladem konkretizace zásady presumpce nevin¹⁹³ a specificky pak břemene dokazování ležícího na obžalobě. Podezřelý má tak právo odepřít výpověď, přičemž samotná realizace tohoto práva jej nezvýhodňuje. Naopak podle znění čl. 55 odst. 2 písm. b) využití tohoto práva vůbec neovlivní jeho procesní postavení. Nadále a snad i tím více (ustanovení uvádí, že odepření výpovědi nebude považováno za důkaz viny nebo nevin¹⁹³) je zachována zásada presumpce nevin¹⁹³ a posílena nutnost obžaloby unést důkazní břemeno a prokázat, že důvodné podezření bylo oprávněné.

¹⁸⁸ ZAPPALA, S., *op.cit.*, str.77.

¹⁸⁹ Srov. zejm. judikaturu ESLP. Např. *Barberà, Messegué a Jabardo v. Španělsko*, z 6. prosince 1988.

¹⁹⁰ Rozsudek ESLP ve věci *John Murray v. Spojené Království*, 8. února 1996.

¹⁹¹ V rozsudku ESLP soud také podrobně poukazuje na argumentace stěžovatele, který uvádí s odkazem na případ *R. v. Director of Serious Fraud Office, ex parte Smith* až šest možných variant práva mlčet.

¹⁹² Též vzhledem k tomu, že vlastní nebezpečí trestního stíhání se důvodným podezřením, že se osoba dopustila zločinu spadajícího do jurisdikce Soudu zcela konkrétně realizuje.

¹⁹³ Zásada presumpce nevin¹⁹³ je sice uvedena ve Statutu MTS v čl. 66, v části 6, jejíž ustanovení se vztahují podle názvu na hlavní líčení. Jak bylo ukázáno v části druhé této práce, tato zásada se projevuje ve všech stádiích mezinárodního trestního řízení.

Omezení práva odepřít výpověď *in sensu largo* lze spatřovat v ustanovení Pravidla 113 RPE, které dává Přípravnému senátu pravomoc nařídít osobě podezřelé podstoupit lékařské, psychologické nebo psychiatrické vyšetření. Senát při svém rozhodnutí přihlíží k povaze a účelu vyšetření a k tomu, zda dotčená osoba s vyšetřením souhlasila.

c) Právo na právní pomoc

Jedním ze základních kamenů práva na spravedlivý proces je také právo na obhajobu. K tomu, aby obhajoba byla „určitá a účinná“¹⁹⁴ slouží i právo na právní pomoc. Právo na právní pomoc prochází všemi stádii (mezinárodního) trestního řízení, nejdůležitějšího významu však nabývá ve fázi vyšetřovací vůči podezřelému, kdy se mu otevírá možnost volby svého obhájce¹⁹⁵. Právo na právní pomoc, jako jedno z nejzákladnějších práv podezřelého / obžalovaného v rámci spravedlivého procesu, je obsaženo v univerzálních i regionálních instrumentech ochrany lidských práva¹⁹⁶. Je rovněž uvedeno jako základní právo ve statutech *ad hoc* mezinárodních trestních tribunálů (čl. 18, odst. 3 ICTY Statutu, resp. čl. 17, odst. 3 ICTR Statutu – právo na právní pomoc podezřelého, a čl. 21, odst. 4 ICTY Statutu, resp. čl. 20, odst. 4 ICTR Statutu – právo na právní pomoc obžalovaného).

Statut Mezinárodního trestního soudu také uvádí právo na právní pomoc ve dvou ve svých ustanoveních – čl. 55 odst. 2 písm. c), které se týká práva na právní pomoc pro osobu podezřelou a čl. 67 odst. 1 písm. d) jako jedno z práv obviněného. Cílem této části je analýza procesních lidskoprávních mechanismů v stádiu vyšetřování, proto bude nyní věnována pozornost právu na právní pomoc ve vztahu k podezřelému.

Současné znění článku 55 odst. 2 písm. c) Statutu MTS dostalo v průběhu vývoje textu statutu stálého trestního soudu konkrétních změn. Návrh statutu z roku 1994 zaručoval podezřelému (pouze) právo na pomoc obhájce (*assistance of counsel*) a v případě nedostatků prostředků k zajištění obhájce právo na právní pomoc (*legal*

¹⁹⁴ Rozsudek ESLP ve věci *Artico v. Itálie*, z 13. května 1980, odst. 33.

¹⁹⁵ Srov. např. rozsudek Velkého senátu ESLP ve věci *John Murray v. Spojenému Království*, z 8. února 1996, kde soud uvádí, že právo na obhájce přísluší osobě od zahájení vyšetřování, od prvních policejních výslechů (odst. 63).

¹⁹⁶ Srov. čl. 14 odst. 3 písm b) MPOPP, čl. 6 odst. 3 písm b) EÚLP, čl. 7 odst. 1 písm. c) AChLP, čl. 8 odst. 2 písm. d) AÚLP.

assistance) určenou soudem¹⁹⁷. Návrh z roku 1998¹⁹⁸ reaguje na nedostatky předchozího návrhu dvěma doplněními. Za prvé doplňuje o další podmínku stanovení právní pomoci v případě nedostatků prostředků – případ, kdy to vyžadují zájmy spravedlnosti. Lze se domnívat, že takové doplnění, kopírující ustanovení čl. 14 odst. 3 písm. d) MPOPP, je redundantní vzhledem k povaze celého mezinárodního trestního soudnictví. Závažnost zločinů v jurisdikci Soudu, jejich mezinárodní stíhání a vyšetřování před MTS dostatečně odůvodňuje v každém případě ustanovení právní pomoci¹⁹⁹. (Zda právní pomoc bude podezřelým přijata či odmítnuta je otázka další. Viz níže.) Za druhé návrh reaguje na určité pochybnosti vzhledem k realizaci práva na právní pomoc, když nabízí alternativně výkon tohoto práva „ve všech případech“ nebo „ve vztahu k výsledku“. Statuty *ad hoc* tribunálů totiž zaručují právo na právní pomoc (pouze) v případě, je-li podezřelý vyslýchán. Snahou návrhu z roku 1998 bylo rozšířit realizaci práva na právní pomoc pro celé stádium vyšetřování tak, aby zvolený nebo ustanovený obhájce mohl činit i jiné procesní úkony ve prospěch svého klienta (žádost o dočasné propuštění), než jen příprava obhajoby pro účely vyšetřování. Ani jedno z navrhovaných upřesnění nebylo na konferenci v Římě přijato. Lze se však přesto domnívat, že ačkoli právo na právní pomoc není pro podezřelého *explicite* v čl. 55 odst. 2 písm. c) uvedeno a ačkoli těžiště právní pomoci leží v pomoci při přípravě na obhajobu v průběhu výsledku, právní pomoc může být realizována v průběhu celého trestního řízení.

Význam práva na právní pomoc, jakožto jednoho ze základních kamenů práva na spravedlivý proces ať již formou volby či ustanovením je patrná z pestré škály ustanovení, které čl. 55 odst. 2 doplňují a upřesňují. Jedná se zejména o ustanovení Procesního a důkazního řádu (pravidla 20 - 22 RPE, která určují povinnosti Kanceláře Soudu ve vztahu k právním obhájčům, ustanovování obhájců a jejich kvalifikaci)²⁰⁰. Kancelář Soudu je podle pravidla 21 odst. 3 RPE povinna vytvořit a

¹⁹⁷ Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May - 22 July 1994, Draft Code of Crimes against the peace and security of mankind, A/49/10, čl. 26 odst. 6 písm. a) ii.

¹⁹⁸ Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 54 odst. 10 písm. c.

¹⁹⁹ Podobně se vyslovuje Stuart Beresford, když argumentuje případem před ICTY ve věci *Prosecutor v. Dokmanović* (IT-95-13a-PT). Viz BERESFORD, S., *The international Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the Right to Legal Aid and Assistance*, *The International Journal of Human Rights*, vol. 2, No. 4., (Winter 1998), str. 58. Srov. také ustanovení pravidla 42 Procesního a důkazního řádu ICTY, kdy podmínka požadavku zájmu spravedlnosti uvedena není. Pochybnost vyslovuje také Zappalà, ten však již k samotné pravomoci Kanceláře Soudu vyjadřovat se k otázkám zájmu spravedlnosti. Viz ZAPPALÀ, S., *op.cit. supra*, str.66.

²⁰⁰ Také ustanovení dalších procesních předpisů Soudu (tzv. Rome Statute framework) se podrobně věnují otázkám právní pomoci, zastupování, ustanovování obhájců atd. Např. norma 73 Pravidel MTS o tzv. stálém

vést seznam obhájců, kteří splňují kvalifikační kritéria²⁰¹. Z tohoto seznamu si pak podezřelý má právo zvolit svého obhájce. Podezřelý může samozřejmě navrhnout i obhájce mimo tento seznam, který je následně do seznamu Kanceláří Soudu zapsán, splňuje-li kritéria pro obhájce před MTS. Norma 128 Řádu Kanceláře Soudu uděluje povinnost Kanceláři poskytnout osobě, která má být vyslýchána (podle čl. 55 Statutu) potřebnou asistenci při volbě obhájce.

V situaci, kdy podezřelý nemá právní pomoc a nemá dostatek prostředků na uhrazení nákladů obhajoby je mu ustanovena právní pomoc v případě, kdy je to v zájmu spravedlnosti. Právní pomoc ustanovuje Soud (přípravný senát) na základě návrhu Kanceláře Soudu, která je pověřena vyšetřit, je-li to potřebné, všechny okolnosti potvrzující finanční situaci podezřelého²⁰². Nelze se ztotožnit s názorem Zappaly, který tvrdí, že otázku „zájmu spravedlnosti“ zkoumá administrativní orgán, kterým Kancelář Soudu je²⁰³. Povinností Kanceláře je, především v počátcích řízení před MTS poskytnout podezřelému právní pomoc, a to prostřednictvím Úřadu veřejného obhájce (*Office of Public Counsel for Defence / Bureau du conseil public pour la Défense*), který je Kanceláří Soudu zřízen a jí administrativně podřízen, působí však zcela samostatně. Tento úřad je v přímém kontaktu s podezřelou osobou a předkládá pak další požadavky vůči Kanceláři, resp. jejím prostřednictvím Soudu. „Zájem spravedlnosti“ odůvodňující potřebu právní pomoci, tak v první fázi zkoumá samotný Úřad, je ale na Soudu rozhodnout, zda takový „zájem spravedlnosti“ opravdu existuje a v kladném případě určit podezřelému právní pomoc.

Pravidlo 21 odst. 4 RPE umožňuje podezřelému nevyužít svého práva zvolit si obhájce a obhajovat se sám. Podezřelý (obviněný) o této skutečnosti musí při první příležitosti informovat písemně Kancelář Soudu. Kancelář je však podezřelé osobě (obviněnému), která se rozhodla hájit sama, nápomocná při obhajobě²⁰⁴. Procesněprávní rámec MTS (*Rome Statute framework*) nastiňuje pouze dvě možnosti:

zástupci (*duty counsel / conseil de permanence*) resp. celá hlava čtvrtá Pravidel MTS, norma 41 Pravidel Úřadu Žalobce, hlava čtvrtá Pravidel Kanceláře a Kodex profesní etiky obhájců.

²⁰¹ Pravidlo 22 RPE určuje vedle znalostních kritérií (vzdělání v oblasti mezinárodního práva nebo trestního práva a procesu a odpovídající zkušenost), také kritérium dovednostní (znalost alespoň jednoho pracovního jazyka soudu). Stejně pravidlo bylo také v Procesním a důkazním řádu ICTY a ICTR. Toto pravidlo byla ale prolomeno rozhodnutím Přípravného senátu ve věci *Prosecutor v. Erdemović* (IT-96-22-PT), z 28. května 1996, kterým senát ustanovil obhájce, který nesplňoval jazykové kritérium. Soud odůvodnil své rozhodnutí předchozím vztahem obhájce a obviněného. Toto rozhodnutí nakonec vedlo k doplnění Procesního a důkazního řádu o (současné) pravidlo 45 *ter* RPE ICTY a ICTR: „The Trial Chamber may, if it decides that it is in the interests of justice, instruct the Registrar to assign a counsel to represent the interests of the accused“.

²⁰² Norma 132 Řádu Kanceláře Soudu.

²⁰³ Viz ZAPPALA, S., *op.cit.*, str.66.

²⁰⁴ Norma 119 Řádu Kanceláře Soudu.

buď využít práva zvolit si obhájce, nebo se hájit sám. Nepředpokládá se, že se před MTS bude opakovat situace, která nastala v případě *Milošević* před ICTY, kdy bývalý srbský prezident, tím že zcela odmítal pravomoc *ad hoc* tribunálu, odmítal si zvolit obhájce a zároveň odmítal hájit se sám. ICTY tehdy paradoxně neustanovil obviněnému obhájce (v zájmu spravedlnosti), ale nařídil kanceláři, aby ustanovila *amici curiae* k zajištění spravedlivého procesu.

Součástí práva na obhájce, pokud se jej podezřelý nevzdá a nehájí se sám, je i právo na přítomnost obhájce při výslechu (čl. 55 odst. 2 písm. d). Bližší provedení tohoto článku najdeme v ustanoveních pravidel 111-112 RPE, která se vztahují k audio nebo video záznamům výslechu²⁰⁵. Osoba, vůči které se vztahuje čl. 55 odst. 2, může po poradě se svým obhájcem, je-li přítomen, odmítnout nahrávání výslechu. Důležité upřesnění ve vztahu k obecnému ustanovení čl. 55 odst. 2 písm. d) Statutu podává pravidlo 112 odst. 1 písm. b) RPE, které stanoví povinnost zaznamenat skutečnost, že podezřelý se zřekl svého práva na to, aby jeho obhájce byl výslechu přítomen. Zůstává otázkou, zda lze právo na přítomnost obhájce při výslechu vykládat svobodně a zda tedy má podezřelý možnost, jakmile se zřekl tohoto práva, opět např. při přerušení výslechu si přítomnost svého obhájce vyžádat. Je s podivem, že vzhledem k důležitosti tohoto práva, které je jednou z podstat spravedlivého procesu, a jeho jasné formulaci ve Statutu, se ustanovení Procesního a důkazního řádu o něm zmiňují jen v souvislosti s pořizováním záznamů. Jiné procení předpisy MTS (Pravidla Úřadu Žalobce, Řád Kanceláře Soudu, Jednací řád Soudu) se k tomuto ustanovení statutu nevyjadřují, čímž dávají prostor pro jeho širokou interpretaci.

V této části byla na základě detailní analýzy jednotlivých procesních práv osob ve vyšetřování potvrzena základní hypotéza vyššího standardu ochrany lidských práv v řízení před Mezinárodním trestním soudem předně ve srovnání s mezinárodními či regionálními lidskoprávními instrumenty a také ve srovnání s úpravou *ad hoc* tribunálů. Zásadním přínosem ochrany lidských práv ve vyšetřování je dvojestupňovitost ochrany, kdy první stupeň je zaměřen na procesní práva “všech” osob ve vyšetřování a druhý stupeň je explicitní přiznání práv v průběhu vyšetřování

²⁰⁵ Pravidlo 112 RPE je zaměřeno výslovně úzce na situace výslechu osoby podle čl. 55 odst. 2 Statutu, resp. osoby, proti které byl vydán zatýkáací rozkaz nebo příkaz k předvedení a uvádí povinnost tento výslech zaznamenat na audio/video záznam.

podezřelému. Často přesnější a bohatší formulace těchto práv ve Statutu MTS a jejich provázání s pravidly Procesního a důkazního řádu umožňují Úřadu žalobce, Přípravnému senátu, resp. národním orgánům spolupracujícím s MTS na základě části deváté Statutu zajistit tento vyšší standard ochrany osobám v průběhu vyšetřování.

Vyšší standard ochrany lze tak přímo uvést u práva všech osob ve vyšetřování nebýt vystaven nátlaku a práva na tlumočníka. Dále pak, v rovině procesních záruk podezřelého u práva na právní pomoc. Na druhou stranu právo nebýt svévolně zatčen či zbaven osobní svobody je v tomto srovnání na úrovni nižší, když jeho systematické zařazení a samotná formulace působí mnohé interpretační potíže.

IV. Část – Lidská práva osoby obviněné v průběhu hlavního líčení

Stádium vyšetřování, v jehož průběhu mezinárodní trestní tribunál zkoumá svou příslušnost a přípustnost věci, je zakončeno potvrzením obvinění (obžaloby) – potvrzením (přezkumem), že věc je připravena tak, aby mohlo být zahájeno hlavní líčení, v rámci něhož jsou předkládány stranami důkazy usvědčující a zprošťující²⁰⁶. Řízení se tak dostává do fáze hlavního líčení, kdy obžalovaný společně s obhajobou se stává plnohodnotnou stranou mezinárodního trestního řízení. A právě v průběhu hlavního líčení²⁰⁷, které směřuje ke konečnému stanovení viny za domněle spáchané zločiny, je ochrana procesních práv obžalovaného nejvyšší. V této fázi se tudíž naplno projevují zásady mezinárodního trestního řízení, které byly popsány výše v části druhé. Vzhledem k poskytnutým zárukám podezřelého / obžalovaného, ochraně svědků a obětí a procesním mechanismům, s jejichž pomocí jsou tyto záruky realizovány, je mezinárodní trestní řízení a hlavní líčení zvlášť protkáno konceptem spravedlivého procesu s jeho základními prvky – zásadou presumpce nevinny, zásadou *ne bis in idem*, zásadou nestranného a nezávislého soudu a zásadou legality. Právo na spravedlivý proces opřené o tyto zásady se tak naplno projevuje v hlavním líčení a jednotlivá práva obžalovaného (textově často doslovně převzatá z čl. 14 MPOPP) jsou jeho vlastní realizací. Neznamená to však, že by právo na spravedlivý proces mělo „excesivním způsobem zasahovat do práv žalobce“²⁰⁸. Právo na spravedlivý proces spíše vyvažuje procesní postavení obžalovaného a přispívá k naplnění zásady rovnosti zbraní.

Zajištění (realizace) práva na spravedlivý proces je uskutečňováno pomocí konkrétních (minimálních) procesních záruk, jejichž výčet statuty *ad hoc* tribunálů i MTS explicitně uvádějí. Statuty ICTY a ICTR přitom doslovně přebírají text čl. 14 MPOPP²⁰⁹. Textualizace práv obžalovaného ve Statutu MTS (čl. 67) je sice odlišná, ale vychází rovněž z velké části z čl. 14 MPOPP, přičemž některá ustanovení

²⁰⁶ Podle čl. 61 odst. 5 Statutu, žalobce podpoří každé obvinění důkazy (listinnými, svědeckými výpověďmi), přičemž se ale provádění takových důkazů neuskutečňuje, neprobíhá výslech svědků *viva voce*.

²⁰⁷ Právo na spravedlivý proces, s ním spojené jednotlivé zásady a jej realizující minimální záruky však nelze omezit pouze na fázi hlavního líčení, když např. ještě před řízením o potvrzení obvinění má obviněný právo na záruky uvedené v čl. 67. (Pravidlo 121 odst. 1 RPE).

²⁰⁸ KHAN, K.A.A., DIXON, R., FULFORD, A., (ed.), Archbold: International Criminal Courts: practice, procedure and evidence, Sweet and Maxwell, London, 2005, str. 389.

²⁰⁹ Z odst. 1 je převzata věta první a první část věty druhé. Odst 2. a 3 je převzat doslova.

akcentují specifičnost mezinárodního trestního řízení a jiná jdou v ochraně procesních práv dále než mezinárodní lidskoprávní instrumenty univerzální povahy.

Textualizační specifikum a jím daný také jiný rozsah a rozměr procesních práv obžalovaného ve Statutu MTS vede k detailní analýze těchto ustanovení a také jejich propojení s obecnými zárukami, které jsou poskytnuty (rovněž) osobám ve vyšetřování a podezřelé osobě zvlášť. Jednotlivé procesní záruky budou tudíž představeny na pozadí čl. 67 Statutu MTS, přičemž u některých, které byly rozebrány v části týkající se vyšetřování, bude pouze odkázáno na příslušné části o nich pojednávající.

1. Právo na rychlý proces – právo být souzen bez zbytečných průtahů

Rychlé soudní řízení je jedním ze základních kamenů práva na spravedlivý proces²¹⁰. Některá ustanovení Statutu MTS dokonce zdůrazňují rychlost řízení ve vztahu ke spravedlivému procesu, když uvádějí ku příkladu, že projednací senát zajistí „spravedlivé a rychlé projednání věci“²¹¹. Proto by bylo lze zařadit právo na rychlé řízení i mezi základní zásady (mezinárodního) trestního řízení, vedle např. zásady nestranného a nezávislého soudu, nebo zásady presumpce nevinny. V dalším výkladu je však právo zařazeno v rámci minimálních záruk obžalovaného, snad i paradoxně, když jako takové není explicitně uvedeno v čl. 67 Statutu. (Toto právo lze však dovozovat implicitně např. z výše uvedené povinnosti projednacího senátu zajistit spravedlivé a rychlé projednání věci) Důvodem pro zařazení je přímá propojenost této zásady s právem být souzen bez zbytečných průtahů. Také v návrhu Statutu MTS z roku 1998 je uvedeno jako jedna z minimálních záruk obžalovaného „právo být souzen bez zbytečných / neodůvodněných průtahů a požívat rychlého řízení“²¹². Na konferenci v Římě bylo nakonec rozhodnuto přidržet se znění totožného s čl. 14 MPOPP.

I když právo být souzen bez zbytečných průtahů je ve Statutu MTS uvedeno ve stejném znění jako ve statutech *ad hoc* tribunálů, situaci před MTS nelze s tribunály zcela srovnávat z jednoho důvodu. Je jím rozdíl v pojetí pravomoci.

²¹⁰ V rozhodovací praxi ESLP více než 26% rozsudků konstatujících porušení EÚLP zaujímají rozsudky týkající se délky řízení. Srov., 50 Ans d'activité, La Cour européenne des droits de l'homme en faits et chiffres, str. 6. Dostupné na: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/668CADDF>.

²¹¹ Čl. 64 odst. 2 Statutu MTS (Funkce a pravomoci projednacího senátu).

²¹² Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 67 odst. 1 písm. c).

Zatímco totiž jsou *ad hoc* tribunály nadány pravomocí primární pro stíhání válečných zločinců (*in sensu largo*) ve srovnání s národními soudy, MTS je vystaven na principu komplementarity. A tak v jednu dobu zahlcené *ad hoc* tribunály se vyrovnávaly s respektováním práva na rychlé řízení zřízením dalšího projednacího senátu.²¹³ Komplementarita MTS do určité míry zaručuje, že z hlediska nápadu případu bude Soud schopný vyřizovat věci v běžné době. Neznamená to však, že tím je zajištěno právo (jednotlivých) obžalovaných být souzen bez zbytečného odkladu²¹⁴.

Jedním z procesních mechanismů, které mohou rychlost řízení ovlivnit je sloučení věcí²¹⁵. Přičemž ale takové sloučení nemůže Soud povolit, způsobilo-li by sloučení zbytečné průtahy řízení u některé ze slučovaných věcí²¹⁶. V případě *Katanga*²¹⁷ dokonce Přípravný senát opírá své rozhodnutí o sloučení věcí mimo jiné o argumenty spravedlnosti a hospodárnosti řízení (*judicial economy / économie judiciaire*). Soud v tomto případě uvedl, že sloučení věcí zvyšuje spravedlnost stejně jako zvyšuje účinnost v souladu s principem hospodárnosti řízení tím, že nejen poskytuje stejná práva obžalovaným tak, jak by je měli v odděleném řízení, ale navíc zamezuje duplikaci důkazů, zamezuje nejednotnosti v přípravě důkazů a tím zaručuje rovný přístup k obžalovaným a zamezuje opakování svědeckých výpovědí, čímž jsou také redukovány náklady. Podobně ani nepřítomnost jednoho ze soudců při provádění důkazu nemůže způsobit průtahy řízení²¹⁸.

Obecně je Soud veden při stanovování jednotlivých termínů pro konání slyšení, či podání stran (a reakcí na ně) pravidlem 101 RPE, které připomíná, že Soud má mít na paměti spravedlnost a rychlost řízení s ohledem zvláště na práva obhajoby a obětí. Co se týče samotného práva být souzen bez zbytečných průtahů musejí všichni, kteří se na řízení podílejí jednat co možná nejrychleji v termínech

²¹³ Což samozřejmě vyžadovalo i navýšení personální a finanční.

²¹⁴ Jedná se pouze o organizační zajištění Soudu.

²¹⁵ Čl. 64 odst. 5 Statutu MTS, pravidlo 136 RPE, resp. Pravidlo 48 RPE ICTY a ICTR.

²¹⁶ Rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Kvočka et al.* (IT-98-30/1), z 14. května 2000. Decision on Prosecution motion to join trials.

Podle pravidla 136 RPE Soud nařídí rozdělení věci u osob obžalovaných společně s cílem zabránit způsobení vážné újmy obžalovanému, ochránit zájmy spravedlnosti, nebo protože společně obviněná osoba učinila příznání viny.

²¹⁷ Rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Katanga et Ngudjolo Chui* ICC – 01/04 – 01/07 – 257, z 10. března 2008, Decision on the Joinder of the Cases against Germain KATANGA and Mathieu NGUDJOLO CHUI. Rozhodnutí Přípravného senátu bylo potvrzeno odvolacím senátem, když Ngudjolo Chui se odvolal, že spojení věci se týká pouze hlavního líčení a nikoliv řízení o potvrzení obvinění před zahájením hlavního líčení.

²¹⁸ Rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Kordín* (IT-95-14/2), z 3. listopadu 1999, Decision on Prosecution request to proceed by deposition. Přičemž ale projednací senát ICTY tak rozhodl na základě souhlasu stran.

určených Soudem. Tato povinnost se vztahuje nejen na hlavní líčení, ale na všechny ostatní řízení před MTS²¹⁹.

Právo na rychlé řízení je v určité potencionální opozici k právu obviněného mít dostatek času na přípravu obhajoby. Vyváženost těchto dvou procesních záruk spočívá v diskreční pravomoci Soudu, který při stanovení termínů pro procesní úkony stran a účastníků přihlíží především k potřebám obhajoby a obětí (právních zástupců). Vyváženost těchto procesních záruk závisí také ve velké míře na samotném přístupu obhajoby a jejich požadavcích. Různé procesní úkony obhajoby (obviněného) mohou nakonec tyto dvě *prima facie* protichůdné záruky sloučit.²²⁰

2. Právo na veřejné slyšení

Princip veřejnosti trestního řízení je jedním ze základních kamenů koncepce panství práva (*rule of law, État de droit*). Tato zásada je rovněž v široké míře přejata do mezinárodního trestního řízení, ať již v řízení před tribunály *ad hoc* nebo před Mezinárodním trestním soudem. Obecným účelem principu veřejnosti mezinárodního trestního řízení je především snaha působit na mezinárodní společenství a její veřejné mínění prostřednictvím šíření informací o činnosti těchto mezinárodních institucí, což naplňuje hlavně edukativní a preventivní cíl. Konkrétním účelem principu veřejnosti je pak zejména naplnit očekávání (obavy) jednotlivých obětí o tom, že mezinárodní (trestněprávní) spravedlnost je činná a účinná. Také v rámci tohoto principu veřejnosti, ale již v jiném postavení vystupuje právo obviněného na veřejné slyšení.

Právo na veřejné slyšení bývá často uváděno (stejně jako výše analyzované právo na rychlé řízení) přímo ve spojitosti se spravedlivým řízením²²¹. Jedná se tak o akcentovaný atribut spravedlivého procesu (stejně jako spravedlivé a nestranné řízení, či spravedlivé a rychlé řízení). Atribut akcentovaný, který se ovšem stává

²¹⁹ Pro představu lze uvést, že ve věci *Prosecutor v. Lubanga*, ICC – 01/04 – 01/06 uběhlo 12 měsíců od vydání zatýkacího rozkazu do rozhodnutí přípravného senátu o potvrzení obvinění a dalších 24 měsíců do zahájení hlavního líčení v lednu 2009.

²²⁰ Tak např. ve věci *Prosecutor v. Banda a Jerbo*, ICC – 02/05 – 03/09, se obvinění s cílem urychlit řízení vzdali svého práva účastnit se řízení o potvrzení obvinění a obhajoba se dohodla s obžalobou. Viz Joint Submission by the Office of the Prosecutor and the Defence as to Agree Facts and submissions regarding modalities for the conduct of the Confirmation hearing, ICC – 02/05 – 03/09 – 80, z 19. října 2010. To umožní obhajobě naopak soustředit se na vlastní přípravu obhajoby a získat potřebný čas před nařízením hlavního líčení.

²²¹ Čl. 14 odst. 1 MPOPP, čl. 6 odst. 1 EÚLP, čl. 21 odst. 2 Statutu ICTY.

pouhou formulací, pokud není proveden konkrétními procesními mechanismy, které jej zaručují.

Formulačně se Statut MTS v tomto odchylyje od čl. 14 MPOPP (právo být spravedlivě a veřejně vyslechnut), když uvozovací věta čl. 67 odst. 1 uvádí obviněnému právo (pouze) na veřejné slyšení.²²² Dále Mezinárodní pakt rovněž přímo (a statuty ICTY a ICTR přímým odkazem) uvádí možné důvody pro vyloučení veřejnosti, jako např. morálku, veřejný pořádek, národní bezpečnost či soukromý zájem stran. Podrobný seznam výjimek byl navrhován také pro Statut MTS²²³, ale nakonec byl Přípravným výborem odmítnut a právo na veřejné slyšení je omezeno (obecnou formulací) s přihlédnutím k ustanovením Statutu; ustanovením, která omezení veřejného líčení umožňují a jednotlivé důvody pro vyloučení veřejnosti přímo či nepřímo uvádějí.

Jedná se především o čl. 64 odst. 7, který v první větě *explicite* uvádí veřejnost hlavního líčení. Tento článek následně umožňuje projednacímu senátu rozhodnout o vyloučení veřejnosti vzhledem ke zvláštním okolnostem pro účely čl. 68 nebo pro účely ochrany důvěrných nebo citlivých informací, které mají být předloženy jako důkaz. V návaznosti na tento článek upřesňuje ustanovení čl. 68 odst. 2, že těmito okolnostmi je ochrana obětí a svědků či obviněného, zejména v případě oběti sexuálního násilí nebo dětské oběti či svědka²²⁴. Konkrétní opatření pro ochranu obětí či svědků rozvádí pravidlo 87 odst. 3 RPE, přičemž takové řízení o poskytnutí ochrany dotčeným osobám je vždy bez přístupu veřejnosti (*in camera*). Soud může také rozhodnout o dalších zvláštních opatřeních směřujících k ochraně svědků či obětí podle pravidla 88 RPE. Řízení o těchto opatřeních mohou být uzavřená (*in camera*), nebo dokonce s vyloučením přítomnosti obviněného (*ex parte* řízení).

Druhou výjimkou ze zásady veřejnosti řízení je ochrana důvěrných nebo citlivých informací. Tato velmi obecná výjimka bude vždy předmětem rozhodování na základě jednotlivých situací. Obecně lze však říci, že ochrana důvěrných nebo citlivých informací, které mají být předloženy jako důkaz bude v případě závažných

²²² „Spravedlivé řízení“ bylo ale obsaženo jak v návrhu z roku 1994, tak v návrhu předloženém v roce 1998 na konferenci v Římě. Jedná se v podstatě ale jen o stylistickou korekci, když k právu na spravedlivé řízení byl připojen atribut nestrannosti a nikoliv veřejnosti s ohledem na nevýlučný charakter veřejnosti

²²³ Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court, U.N. GAOR, Doc. A/51/10, Vol. I. str 57.

²²⁴ Vyloučení veřejnosti za účelem ochrany oběti či svědků je pouze jedním z možných opatření. Soud může také rozhodnout o předkládání důkazů pomocí elektronických či jiných specializovaných prostředků (čl. 68 odst. 2).

zločinů páchaných často (vysokými) státními představiteli, zpravidla souviset s bezpečností státu (čl. 72 Statutu). Statut také za tímto účelem umožňuje státům požádat o ochranu svých zaměstnanců nebo zástupců a ochranu důvěrných a citlivých informací (čl. 68 odst. 6), tedy i prostřednictvím vyloučení veřejnosti.

Za prolomení zásady veřejnosti nelze považovat řízení o potvrzení obvinění před zahájením hlavního líčení. Statut MTS totiž připouští, že takové řízení může být konáno i v nepřítomnosti obviněného, pokud se vzdal svého práva být přítomen²²⁵, nebo uprchl nebo místo jeho pobytu nelze zjistit. Lze uzavřít, že takovým řízením *in absentia* není řízením *in camera*. Nelze však na druhou stranu vyloučit uplatnění výše uvedených výjimek i vůči tomuto řízení.

Zásada veřejnosti řízení je doplněna povinností veřejného vyhlášení výroku o trestu (a pokud možno v přítomnosti obžalovaného)²²⁶. Lze se domnívat, že Soud nepřistoupí k volnějšímú výkladu, který provádí ESLP²²⁷ a nebude respektovat zásadu veřejnosti vyhlášení rozsudku (pouhým) veřejným zpřístupněním jeho textu.

3. Právo být neprodleně vyrozuměn o povaze obvinění

Zatímco předchozí práva (na rychlé a veřejné řízení) byla na pomezí zásad, na kterých je vystaven koncept spravedlivého procesu a minimálních záruk, pomocí nichž se tento koncept realizuje, následující práva jsou vlastními minimálními zárukami. Klíčovým právem obviněného je být neprodleně a v jazyce, jemuž rozumí, vyrozuměn o povaze a příčině obvinění. Toto právo je určitým psychologickým protipólem zásady presumpce nevinny. Zásadou je, že dotyčná osoba je pokládána za nevinnou, dokud její vina není prokázána, na druhou stranu však musí být informována o skutečnostech, které se jí kladou za vinu. Význam tohoto práva potvrzuje jeho umístění v čl. 14 odst. 3 MPOPP na prvním místě pod písm. a). Stejně je tomu tak ve Statutech ICTY a ICTR (čl. 21 resp. čl. 20). Statut MTS jde ve svém znění nad tento obecný rámec, když uvádí, že obviněný má právo být vyrozuměn o povaze, příčině a obsahu obvinění. Jaký je rozdíl mezi "příčinou" a "obsahem" v souvislosti se sdělením obvinění není zcela jasné. Stejně tak nelze přesně stanovit, co

²²⁵ Viz např. podání obhajoby v případě *Prosecutor v. Banda a Jerbo*, ICC – 02/05 – 03/09 – 93, z 5. listopadu 2010. Defence's Submission of Saleh Mohammed Jerbo Jamus's request pursuant to Rule 124(1) of the Rules of Procedure and Evidence, waiving his right to be present at the hearing on the confirmation of charges and requesting that the hearing be held in his absence, pursuant to Article 61(2)(a) of the Rome Statute.

²²⁶ Čl. 76 odst. 4 Statutu MTS.

²²⁷ Srov. např. rozhodnutí ESLP ve věci *Ernst et al. v. Belgie*, z 15 července 2003.

je míněno "obsahem" obvinění a Statut, ani Pravidla o řízení a dokazování toto explicitně neuvádějí. Statut ani RPE neobsahují rovněž ani zvláštní ustanovení pro postup žalobce při sdělování obvinění. Přičemž způsob, jakým je obvinění sděleno, tedy i jeho obsah je základem obžalovaného pro přípravu své obhajoby²²⁸. Otázku obsahu obvinění může částečně zodpovědět koncept tzv. kumulativních nebo alternativních obvinění (otázka souběhu trestné činnosti)²²⁹. Tento koncept byl rozebírán *ad hoc* tribunálem pro Rwandu v případě *Akayesu*. Soud ve svém rozhodnutí uvádí, že je možné usvědčit obviněného ze dvou zločinů na základě stejných skutků třemi možnými způsoby: 1) zločiny obsahují rozdílné subjektivní stránky, 2) ustanovení tvořící skutkovou podstavu zločinu chrání dva rozdílné objekty / zájmy, 3) je nutné dosáhnout odsouzení pro oba zločiny, abychom zcela pokryli chování obviněného²³⁰. Takto není potřeba postupovat v případě materiální konsumpce a variace součinnosti (např. pachatel zločinu genocidia je jednou odpovědný za pomoc při spáchání, jindy jako pachatel hlavní).

Ad hoc tribunál pro bývalou Jugoslávii se k otázce kumulativního obvinění vyjadřoval nejprve lakonicky s tím, že otázka má pouze teoretický rozměr (případy *Tadić, Delalić a Furundžija*²³¹). Později ale našel ICTY pro tuto otázku i její praktickou dimenzi. V případě *Kupreškić* soud uvádí, že koncept kumulativních obvinění má dva praktické dopady - v oblasti hmotného práva, a v oblasti procesního práva²³². Odvolací senát²³³ však názor soudu prvního stupně nesdílel a rozhodl, že kumulativní obvinění na základě jednoho skutku lze použít pokud před provedením všech důkazů nelze jednoznačně určit, které obvinění bude nakonec prokázáno. Takové řešení se může zdát procesněprávně správné, žádným způsobem však neposiluje ochranu procesních práv obviněného, když neodstraňuje pochybnosti v obsahu obvinění. Což má vliv jednak na přípravu samotné obhajoby, tak např. i na řízení o přiznání viny (čl. 65 Statutu MTS).

Právo být neprodlěně a podrobně vyzooměn o obvinění lze v případě Statutu MTS chronologicky rozčlenit do dvou etap, přičemž v každé etapě se toto právo projevuje odlišným způsobem. První etapa se uplatňuje před zahájením hlavního

²²⁸ ZAPPALA, S., *op.cit.* str. 119.

²²⁹ K tomu srov. supra Část II, kap. 3 – Zásada *ne bis in idem*.

²³⁰ Rozsudek ICTR ve věci *Prosecutor v. Akayesu* (ICTR-96-4), z 2. září 1998, odst. 468.

²³¹ *Prosecutor v. Tadić* (IT-94-1-PT), z 14. listopadu 1995. *Prosecutor v. Delalić et al.* (IT-96-21-PT), z 15. listopadu 1996. *Prosecutor v. Furudžija* (IT-95-17/1 -PT), z 29. května 1998.

²³² *Prosecutor v. Kupreškić* (IT-95-16-T), z 14. ledna 2000.

²³³ *Prosecutor v. Kupreškić* (IT-95-16-A), z 23. října 2001.

líčení, a to ještě před řízením o potvrzení obvinění, kdy lze toto právo označit za "omezené" právo být informován o povaze obvinění. Omezení spočívá v tom, že žalobce (a v případě námitek i obviněný) nepředkládá před řízením o potvrzení obvinění všechny důkazy, ale poskytuje obviněnému pouze seznam důkazů, resp. provádí při řízení jen listinné důkazy povzrující obvinění, při vyloučení svědeckých výpovědí²³⁴. Druhá etapa je před samotným hlavním líčením²³⁵, při kterém se rozhoduje o jednotlivých bodech obvinění a kdy obžalovaný má „plné“ právo být vyrozuměn o povaze obvinění. To znamená, že obžalovaný má být vyrozuměn nejen o povaze obvinění, ale také o obsahu všech důkazů, kterým žalobce chce toto obvinění podepřít. Čl. 67 odst. 1 písm. a) je tak v úzkém propojení s odst. 2 tohoto článku, který stanoví žalobci povinnost co nejdříve poskytnout obhajobě důkazy, které svědčí nebo by mohly svědčit o nevině obviněného, nebo být posuzovány jako polehčující okolnosti nebo mít vliv na důvěryhodnost důkazů obžaloby. Obžaloba tedy má povinnost předložit v rámci práva být vyrozuměn o povaze a obsahu obvinění všechny důkazy svědčící o vině resp. nevinně obviněného, které má k dispozici. (Což je potvrzením jednoho z prvků zásady presumpce nevinoty, že břemeno dokazování viny obviněného leží na obžalobě – čl. 66 odst. 2 Statutu). Tuto povinnost nelze však rozšiřovat na další účastníky řízení – oběti, které mohou samostatně se souhlasem soudu předkládat důkazy, včetně těch svědčících v neprospěch obviněného²³⁶.

Obviněný má právo být vyrozuměn o povaze, příčině a obsahu obvinění v jazyce, kterému plně rozumí a kterým plně hovoří. Problematika zvýšeného jazykového standardu, který obsahují ustanovení Statutu MTS ve srovnání s ustanoveními *ad hoc* tribunálů, či mezinárodněprávních instrumentů ochrany lidských práv byla podrobně analyzována v části III. věnované lidským právům podezřelého. Na tomto místě lze tak jedinečně odkázat na tento rozbor.

²³⁴ V případě, že se podezřelý vzdal explicitně svého práva účastnit se řízení o potvrzení obvinění, přípravný senát se ujistí před nařízením jednání, že osoba opravdu obviněním, která jsou mu předkládána, rozumí.

²³⁵ Podle čl. 64 odst. 8 písm. a se projednací senát při zahájení hlavního líčení ujistí, že obviněný rozumí povaze obvinění, které mu byla přednesena a dříve přípravným senátem potvrzena.

²³⁶ Viz níže, část V. Účast oběti v mezinárodním řízení, kap. 4 (Účast oběti na hlavním líčení před MTS), část dokazování. K tomu srov. rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 1788, z 22. ledna 2010, *Décision relative aux modalités de participation des victimes au stade des débats sur le fond*, odst. 81.

4. Právo na přípravu obhajoby

Právo mít dostatek času a možností k přípravě obhajoby navazuje logicky na předchozí právo být informován o povaze, příčině a obsahu obvinění. Právo být vyrozuměn o povaze obvinění umožňuje poznat, kterým směrem se bude obžaloba v jednotlivých bodech obvinění ubírat a jakých důkazů použije a je tedy pro obviněného jakýmsi substrátem pro přípravu obhajoby. Je-li znění ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. b) ve své první části v naprosté shodě s čl. 14 odst. 3 písm. b) MPOPP (mít dostatek času a možností k přípravě obhajoby), druhá část ustanovení Statutu MTS se liší tím, že hovoří navíc o „volné komunikaci s obhájcem podle volby obviněného v důvěrnosti“.

U práva mít dostatek času a možností jsou oba prvky (čas a možnosti) vzájemně propojeny a oba jsou odvislé od komplexnosti případu²³⁷. Bylo uvedeno, že právo mít dostatek času na přípravu obhajoby logicky navazuje na právo být vyrozuměn o povaze a obsahu obvinění. Tato návaznost není ale chronologická, když „plnost“ vyrozumění o obvinění nabývá postupně s tím, jak obžaloba postupně předává obhajobě jednotlivé důkazy uvedené na seznamu důkazů při řízení o potvrzení obvinění²³⁸. Čas na přípravu obhajoby před zahájením hlavního líčení je tedy počítán od momentu předání všech důkazů ve prospěch i neprospěch obviněného. Některé z těchto důkazů však obžaloba shromáždila na základě dohod s poskytovatelem, kdy tyto informace jsou chráněny důvěrností a lze jich použít jen se souhlasem poskytovatele (čl. 54 odst. 3 písm. e) Statutu²³⁹). Získání souhlasu, a tím odtajnění takových důkazů ale dále prodlužuje řízení a ztěžuje projednacímu senátu i obžalobě povinnost spravedlivého a rychlého projednání věci²⁴⁰.

Určení vlastního času pro přípravu obhajoby je provedeno na tzv. přípravné konferenci²⁴¹. Statut MTS ani Procesní a důkazní řád nestanoví žádný minimální časový limit pro přípravu. Lze ale předpokládat, že čas na přípravu nebude kratší než

²³⁷ Např. v případě Lubanga předkládala obžaloba před zahájením hlavního líčení cca 20 000 listinných důkazů, což představovalo asi 75 000 stran textu.

²³⁸ Např. podle pravidla 76 RPE je povinností žalobce poskytnout obhajobě jména svědků (pokud nebyla přijata opatření k jejich ochraně), které obžaloba hodlá předvést k podání výpovědi. Toto musí být učiněno dostatečně s předstihem, aby bylo možno provést adekvátní přípravu obhajoby.

²³⁹ Srov. níže výklad k právu na výslech svědků obžaloby a předkládání důkazů sloužící k obhajobě obviněného

²⁴⁰ Povinnost uložená žalobci v čl. 54 odst. 1 písm. c) a projednacímu senátu v čl. 64 odst. 2 Statutu.

²⁴¹ *Status conference / conférence de mise en état* (Pravidlo 132 RPE)

jeden měsíc²⁴². Při svém rozhodnutí Soud přihlíží ke stanoviskům stran a dalších účastníků (oběti, kancelář Soudu). „Rozhodnutí [projednacího senátu] je učiněno v celkovém kontextu práce Soudu a požadavků daného případu, přičemž je bráno v potaz, že projednací senát má povinnost zajistit spravedlivé a rychlé řízení obžalovaného“²⁴³. Přičemž Soud dále uvádí, že „nemá v úmyslu stanovovat nereálný termín hlavního líčení, ukazuje-li se například, že v budoucnu budou problémy s poskytnutím důkazů“²⁴⁴. Časový limit pro přípravu obhajoby tedy úzce souvisí s „možnostmi k přípravě obhajoby“ (rozsáhlostí důkazních materiálů poskytnutých žalobcem) a komunikaci s obhájcem²⁴⁵. Termínem „dostatek možností“ (přiměřené možnosti) lze rozumět nejen mít k dispozici důkazní materiály shromážděné žalobcem a svědčící o vině či nevině obžalovaného, ale také sám takové důkazy opatřovat s využitím mimo jiné i asistence a podpory Kanceláře soudu²⁴⁶. S cílem zajistit účinné a skutečné vedení obhajoby poskytuje Kancelář podporu, je-li to vhodné, také pro profesionální vyšetřovatele²⁴⁷. Kanceláři je také přímo určena povinnost poskytnout obhajobě takové možnosti, které jsou nutné k přímému výkonu obhajoby.²⁴⁸

Právo na volnou komunikaci s obhájcem podle svého výběru lze podřadit pod obecnější právo na obhajobu, resp. právo na přípravu obhajoby před zahájením

²⁴² Minimálně 30 dní před řízením o potvrzení obvinění má totiž žalobce povinnost poskytnout obhajobě detailní popis bodů obvinění včetně seznamu důkazů (pravidlo 121 odst. 3 RPE).

²⁴³ Rozhodnutí projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1019, z 9. listopadu 2007, Decision Regarding the Timing and Manner of Disclosure and the Date of Trial, odst. 21.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ Zappalà zahrnuje pod možnosti k přípravě obhajoby právo na komunikaci s obhájcem. Srov. ZAPPALA, S., *op.cit.* str. 124. Naopak Schabas míní možnostmi vlastní dokumenty, záznamy a další nutné pro přípravu obhajoby. Srov. SCHABAS, W. A., Article 67 – Rights of the Accused, in: Triffterer, O. (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 845-867. Přiklonit se lze spíše k druhému přístupu, když prostřednictvím volné komunikace s obhájcem se vlastní možnosti přípravy na obhajobu realizují. Tento argument podporuje i jazykový výklad ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. b), když tato práva jsou v jednotlivých jazykových verzích sloučena spojkou „a“.

²⁴⁶ Pravidlo 20 odst. 1 písm. b RPE uvádí:

1. In accordance with article 43, paragraph 1, the Registrar shall organize the staff of the Registry in a manner that promotes the rights of the defence, consistent with the principle of fair trial as defined in the Statute. For that purpose, the Registra shall, *inter alia*:

(b) Provide support, assistance, and information to all defence counsel appearing before the Court and, as appropriate, support for professional investigators necessary for the efficient and effective conduct of the defence;

²⁴⁷ Norma 137 a násl. Nařízení Kanceláře soudu. Nařízení uvádí rovněž kvalifikační podmínky pro profesionální vyšetřovatele, jejich zapojení do řízení a možnost pro obviněného využít takového vyšetřovatele i v případě bezplatně, nemá-li dostatečné prostředky.

²⁴⁸ Pravidlo 20 odst. 1 písm. e RPE.

hlavního líčení. Konkrétní a efektivní²⁴⁹ realizace tohoto práva napomáhá uskutečnit včasnou přípravu obhajoby a tím se rovněž realizuje právo na rychlé řízení. Jak bylo uvedeno výše, Statut MTS se odlišuje ve znění toho ustanovení od čl. 14 odst. 3 MPOPP (a Statutů *ad hoc* tribunálů) tím, že zdůrazňuje charakter této komunikace s obhájcem dvěma atributy: volná (svobodná) a důvěrná. Bylo by v rozporu s požadavky spravedlivého procesu, kdyby byla komunikace obžalovaného s jeho zvoleným (určeným) obhájcem jakkoliv omezována. Ustanovení čl. 67 tak jen explicitně přebírá to, co některé regionální instrumenty přímo uvádějí²⁵⁰, resp. stvrzuje obecně přijímaný výklad mezinárodních orgánů ochrany lidských práv²⁵¹. Atribut důvěrnosti komunikace zdůrazňuje na druhou stranu „privilegovanou povahu“²⁵² této (svobodně realizované) komunikace. Samotné výsadní postavení vztahu obviněného (podezřelého) a jeho zástupce, je tímto ustanovením ještě potvrzeno. Navíc informace získané, poskytnuté na základě důvěrnosti, jsou v řízení před projednáním senátem ve zvláštní ochraně (čl. 64 odst. 2.). Privilegovanou povahu této komunikace také dále potvrzuje ustanovení Procesního a důkazního řádu, které Kanceláři soudu explicitně ukládá povinnost usnadnit ochranu důvěrnosti²⁵³. Právu na důvěrnou komunikaci obviněného odpovídá také povinnost obhájce tuto důvěrnost zachovávat²⁵⁴.

I když je právo na přípravu obhajoby v úpravě Statutu MTS ve velké míře převzato (co do znění) z MPOPP, vlastní život tohoto práva je dán, jak bylo ukázáno, teprve jednotlivými procesními instituty Statutu (povinnost žalobce poskytnout obhajobě důkazy, stanovování časových termínů pro přípravu obhajoby) a zdůrazněním práva na volnou komunikaci se zvoleným obhájcem.

²⁴⁹ Srov. rozsudek ESLP ve věci *Artico v. Itálie*, 13. května 1980, odst. 33. Samotné ustanovení obhájce ještě nezaručuje právo na volnou komunikaci s ním pro potřeby přípravy obhajoby.

²⁵⁰ Srov. čl. 8 odst. 2 písm. d AÚLP (právo komunikovat s obhájcem svobodně a bez svědků).

²⁵¹ Srov. např. rozsudek ESLP ve věci *S v. Švýcarsku*, z 28. listopadu 1991, odst. 48, dále *Brennan v. Spojené Království*, z 16. října 2001, odst. 63, Výbor pro lidská práva, Communication n° 109/1981, *Gomez de Voiret v. Uruguay*, z 10. dubna 1984.

²⁵² SCHABAS, W. A., Article 67, *op.cit.* str. 855.

²⁵³ Pravidlo 20 odst. 1 písm. a RPE. (Facilitate the protection of confidentiality, as defined in article 67, paragraph 1 (b).

²⁵⁴ Čl. 8 a 15 Kodexu profesní etiky obhájců.

5. Právo být přítomen při hlavním líčení

Právo být souzen ve své přítomnosti rozvíjí předchozí procesní záruky obžalovaného a navazuje na právo obžalovaného být informován o povaze obvinění a právo na přípravu obhajoby, včetně pomoci právního zástupce. Mezinárodní instrumenty ochrany lidských práv uvádějí toto právo buď přímo explicitně (MPOPP), nebo jej orgány ochrany implicitně dovozují na základě širšího konceptu práva na spravedlivý proces, popř. práva obžalovaného hájit se sám (regionální instrumenty)²⁵⁵. Zatímco úprava tohoto práva je ve statutech *ad hoc* tribunálů převzata doslovně z čl. 14 odst. 3 písm. d) Mezinárodního paktu, Statut MTS, ač drží hlavní textovou linii stejnou, se vyznačuje jednou základní odchylkou. Výslovně totiž uvádí možnou výjimku omezení práva obviněného být přítomen hlavnímu líčení, když povoluje vést dále jednání poté, co byl obviněný vykázán pro soustavné narušování průběhu líčení²⁵⁶.

Tento jediný případ, kdy Statut povoluje řízení (hlavní líčení)²⁵⁷ bez přítomnosti obviněného, byl dlouze diskutován a tvůrci Statutu bylo navrhováno postupně několik variant²⁵⁸. V těchto variantách se zrcadlily různé přístupy k pojetí řízení *in absentia*, od přístupu zcela zakazujícího řízení *in absentia* po pojetí maximální otevřenosti na řízení *in absentia*²⁵⁹. Rozdílnost přístupů však spíše odrážely neshody v pohledu na řízení *in absentia*. Zastánci zákazu řízení bez účasti obviněného, kteří vidí v tomto řízení porušení lidských práv, reagují na různé typy (národních) procedur, kdy obviněný vzhledem ke své nepřítomnosti nemůže realizovat své právo účinně se hájit, a dochází tím tak k porušení práva na

²⁵⁵ K tomu srov. např. judikaturu ESLP ve věci *Colozza v. Itálie*, z 12. února 1985, kdy Soud ve svém rozhodnutí interpretoval právo být souzen ve své přítomnosti na základě práva na spravedlivý proces, přičemž však neodmítá samotnou koncepci kontumačních rozhodnutí v trestních věcech (odst. 29 rozhodnutí). Státy však musejí zajistit nové řízení za přítomnosti obžalovaného, když první soud spočíval na nedobrovolné nepřítomnosti. Soud dále upřesnil ve svém rozhodnutí ve věci *Somogyi v. Itálie*, z 18. května 2004, že odmítnutí účasti obžalovaným musí být učiněno jednoznačně a nepochybně (odst. 72 a násl.)

²⁵⁶ Čl. 63 odst. 2 Statutu MTS.

²⁵⁷ Např. řízení o potvrzení obvinění před zahájením hlavního líčení (čl. 61 Statutu MTS) umožňuje konat přípravnému senátu takové slyšení i v nepřítomnosti obviněného. Podobně podle čl. 76 odst. 4 Statutu je výrok o trestu vyhlášen veřejně a pokud možno v přítomnosti obviněného.

²⁵⁸ Viz např. komentář k čl. 37 Návrhu kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva. UN Doc. A/49/10, Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May – 22 July, 1994.

²⁵⁹ Také rozdíly v samotném pojetí řízení *in absentia* (tedy co přesně je řízení *in absentia*) měly za důsledek neporozumění při tvorbě Statutu MTS. Tedy především otázka na jaké části může být řízení *in absentia* použito, aniž by došlo k porušení práva na spravedlivý proces. Stejně jako otázka, zda samotná nepřítomnost obviněného při zajištění obhajoby pomocí určeného / zvoleného obhájce může být považována za řízení *in absentia*.

spravedlivý proces. Naopak zastánci řízení *in absentia* vidí výhody především v rychlosti zajištění (provedení) důkazů a rychlosti učinění spravedlnosti.

Otázkou zůstalo, který z přístupů uplatnit pro mezinárodní trestní řízení. Pro *ad hoc* tribunály byl přijat absolutní zákaz²⁶⁰ řízení *in absentia*²⁶¹. Polemika opět nastala při přípravě Statutu MTS již po zkušenostech s tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu²⁶². V návrhu Statutu MTS z roku 1998 představuje Přípravný výbor čtyři varianty jdoucí od bezvýjimečného zákazu řízení *in absentia*²⁶³, přes zákaz s výjimkami z důvodů útěku z vazby nebo soustavného narušování líčení při zajištění práv obžalovaného pomocí určeného zástupce, přes obecné pravidlo o přítomnosti obviněného s četnými výjimkami (omluvená neúčast z důvodu nemoci, narušování líčení, nedostavení se v den slyšení, bezdůvodné odmítnutí dostavit se) při zajištění práv obžalovaného, až (pouze) k právu obžalovaného být přítomen, pokud soud na základě podání nedošel k závěru, že absence obžalovaného je záměrná²⁶⁴. Nakonec bylo zvoleno řešení zákazu řízení *in absentia* a hlavní líčení je založeno na pravidle přítomnosti obviněného (čl. 63 odst. 1 Statutu MTS – „Obviněný musí být přítomen při hlavním líčení.“). Jedinou výjimkou nepřítomnosti je, jak bylo uvedeno, vykázání obviněného z důvodu jeho nekázně (soustavné narušování líčení). Takové opatření má však být pouze při výjimečných okolnostech.

Právně-technické řešení této situace, kdy je obviněnému umožněno „sledovat líčení z prostor mimo jednacích sítí a dávat pokyny svému obhájci pomocí komunikačních technologií“²⁶⁵ do vysoké míry zpochybňuje, zda se ještě jedná o případ řízení *in absentia*. Lze tak uzavřít, že povinnost orgánů Soudu zajistit přítomnost obviněného při hlavním líčení se vzájemně doplňuje s jeho právem být přítomen při hlavním líčení. Jeho právu být přítomen tak odpovídá povinnost orgánů zdržet se veškerého jednání zabraňujícímu jeho přítomnosti (s výhradou čl. 63 odst. 2

²⁶⁰ Ve zprávě Generálního tajemníka na základě odst. 2 rezoluce RB OSN S/RES/808 (1993) se uvádí, že obviněný „musí“ být přítomen hlavnímu líčení.

²⁶¹ Procesní a důkazní řády obou *ad hoc* tribunálů však upřesňují zvláštní postup v případě, kdy nedošlo k výkonu zatýkacího rozkazu. (Pravidlo 61 ICTY a ICTR RPE).

²⁶² Např. v případě *Celebici* jeden z obviněných odmítl účastnit se hlavního líčení, i když se přitom dle slov obhajoby nezřekl svého práva být osobně přítomen. Důvodem nepřítomnosti měl být jeho zhoršený zdravotní stav. Také v případě *Milošević*, obviněný, bývalý srbský prezident Slobodan Milošević, zpočátku zcela popíral jurisdikci ICTY, a odmítl proto zvolit si obhájce nebo se hájit sám. ICTY se však s cílem zajistit právo na spravedlivý proces se uchýlil k použití institutu *amice curiae*.

²⁶³ Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 63, str. 101. „Hlavní líčení nesmí být konáno, není-li obviněný přítomen.“

²⁶⁴ *Ibid.* str. 103.

²⁶⁵ Čl. 63 odst. 2 věta první Statutu MTS.

Statutu) tak, aby mohl obviněný plně realizovat svá procesní práva směřující ke své obhajobě (hájit se sám či prostřednictvím zvoleného / ustanoveného zástupce).

Statut explicitně neuvádí možnost zřeknutí se práva být přítomen při hlavním líčení²⁶⁶. Interpretací *sensu largo* v obecné rovině lze dojít k závěru, že právo být přítomen při hlavním líčení zahrnuje rovněž i možnost (právo) být nepřítomen, a tím se obhajovat pouze prostřednictvím obhájce (což může být i součástí taktiky obhajoby). Na otázku, zda takový přístup potvrzuje také Statut MTS, je potřeba kontextuální interpretace a použití vzájemné artikulace několika ustanovení Statutu. Předně lze vyjít z čl. 63 odst. 1 Statutu MTS (Obviněný musí být přítomen při hlavním líčení²⁶⁷). Jedinou výjimku, kterou Statut připouští je nepřítomnost z důvodu nekázně). Dále ustanovení čl. 61 odst. 2 Statutu MTS, které výslovně uvádí, že se obviněný v řízení o potvrzení obvinění může vzdát svého práva být přítomen. A konečně ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. g), které obviněnému zaručuje právo nevypovídat (nebýt nucen k podání výpovědi). Takto lze dojít k závěru, že přítomnost obviněného při hlavním líčení je zaručena a tohoto práva se obviněný nemůže zřeknout. Lze si tak představit „nucenou“ pasivní přítomnost obviněného při hlavním líčení, kdy veškeré procesní úkony obviněného jsou činěny prostřednictvím obhajoby (ať již určené *ex officio*, či zvolené).

Také v případě indispozice obžalovaného lze usuzovat, že Soud přeruší hlavní líčení, aby obviněný mohl být po uzdravení přítomný slyšení.

Jak bylo výše uvedeno, *ratio* práva obviněného být přítomen při hlavním líčení je možnost vedení obhajoby sám, a tím zcela plně a samostatně realizovat procesní prostředky, které směřují k obraně před argumenty obžaloby o vině obžalovaného. Je samozřejmé, že v mezinárodním trestním řízení bude obviněný zcela výjimečně vést obhajobu sám²⁶⁸. Zpravidla obviněný využije svého práva zvolit si obhájce, resp. pokud si jej ještě nezvolil a je-li to v zájmu spravedlnosti může mu být obhájce ustanoven Soudem. Přítomnost obžalovaného při provádění důkazů (především obžaloby) však může pro obhajobu velice přínosná pro účely konfrontace. Vzhledem k tomu, že stejná práva (právo zvolit si obhájce, právo na obhájce ustanoveného Soudem) má také osoba podezřelá podle čl. 55 odst. 2 Statutu

²⁶⁶ Tak jak to bylo navrhováno v jedné z variant v návrhu z roku 1998.

²⁶⁷ *The accused shall be present during the trial./ L'accusé est présent à son procès.*

²⁶⁸ Příkladem z historie ICTY může být Slobodan Milošević.

MTS lze odkázat na část pojednávající o právech osob v průběhu vyšetřování, kde jsou jednotlivá specifika právní pomoci obhajoby traktována detailně.

Na tomto místě se lze jen (opětovně) pozastavit nad neurčitou formulací důvodu při ustanovování obhájce obžalovanému. Statut MTS neuvádí povinnost mít obhájce pro některé fáze řízení. Vychází se z předpokladu, že obžalovaný si obhájce zvolí a pokud ne, vede obhajobu sám. Soud ustanoví²⁶⁹ obžalovanému obhájce, (pouze) „je-li to v zájmu spravedlnosti“. Lze se však domnívat, že vzhledem ke složitosti případů, k jejichž posuzování je MTS pravomocný, je vždy v zájmu spravedlnosti takového obhájce obžalovanému ustanovit.

Právo být přítomen při hlavním líčení se vztahuje především na hlavní líčení, resp. na všechna řízení po potvrzení obvinění (čl. 58 Statutu MTS)²⁷⁰. Jiných řízení ať již v přípravné fázi, či později se podezřelý / obviněný může účastnit pokud to povaha a okolnosti umožňují. Např. nelze považovat za řízení *in absentia* řízení o přípustnosti věci zahájeném *motu proprio* přípravným senátem v době, kdy podezřelý ještě není ve vazbě Soudu²⁷¹. Také u jiných typů řízení bude jednání probíhat *ex parte*²⁷².

Úprava práva být přítomen hlavnímu líčení (v případě Statutu MTS) odpovídá mezinárodně uznávaným standardům i se specifikem mezinárodního trestního řízení. Je totiž vystavěna především na aspektech, které byly problematické u trestních tribunálů *ad hoc* (především problematice zajistit přítomnost obviněného, problematika zřeknutí se práva na přítomnost). Z několika různorodých variant nabízených v návrhu Statutu však byla nakonec vybrána varianta úzce vymezená, stanovující povinnost přítomnosti obviněného při hlavním líčení s výjimkou případu neustálého vyrušování. V jiných typech řízení (přípravné řízení *implicite*, řízení o potvrzení obvinění *explicite*) však Statut umožňuje řízení *in absentia*.

²⁶⁹ Postupem k ustanovení obhájce je pověřena Kancelář Soudu.

²⁷⁰ Svého práva účastnit se řízení o potvrzení obvinění se podezřelý může explicitně zříci. Viz např. podání obhajoby v případě *Prosecutor v. Banda a Jerbo*, ICC – 02/05 – 03/09 – 93, z 5. listopadu 2010. Defence's Submission of Saleh Mohammed Jerbo Jamus's request pursuant to Rule 124(1) of the Rules of Procedure and Evidence, waiving his right to be present at the hearing on the confirmation of charges and requesting that the hearing be held in his absence, pursuant to Article 61(2)(a) of the Rome Statute.

²⁷¹ Srov. např. rozhodnutí Přípravného senátu ve věci *Prosecutor v. Kony, Otti, Odhiambo a Ongwen*, ICC – 02/04 – 01/05 – 377, z 10. března 2009.

²⁷² Např. řízení podle čl. 67 odst. 2 Statutu MTS a pravidla 83 RPE.

6. Právo na výslech svědků a předkládání důkazů sloužící k obhajobě obviněného

Základním cílem hlavního líčení je rozhodnout o vině či nevině obžalované osoby. (Platí to stejně dobře pro trestní řízení národní i mezinárodní.) Rozhodnutí soudu vyplývá z provedených důkazů, které strany procesu, obžaloba a obhajoba, předložily. V této fázi trestního řízení mohou být procesní záruky obžalované osoby realizovány v plné míře, a tím se realizuje celkový rámec práva na spravedlivý proces. Právo na výslech svědků (obžaloby i obhajoby) je jakýmsi vyvrcholením zásady spravedlivého procesu, když právě výkonem tohoto práva je naplňována zásada rovnosti zbraní²⁷³ a výslech svědků (a obecně předkládání a provádění důkazů) je klíčové pro rozhodnutí o vině.

Úprava tohoto práva jak u *ad hoc* tribunálů, tak ve Statutu MTS vychází ze znění čl. 14 odst. 3 písm. e MPOPP²⁷⁴. Zatímco však statuty *ad hoc* tribunálů zůstávají u přesného znění Mezinárodního paktu, Statut MTS doplňuje v ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. e) navíc „právo obviněného uvádět okolnosti sloužící ke své obhajobě a předkládat jiné důkazy přípustné podle Statutu“. Není to však jediný přínos v ustanoveních Statutu MTS týkající se práva obviněného na výslech svědků a provádění dalších důkazů v jeho prospěch. Mnohé problematické aspekty důkazního řízení (anonymita svědků, použití svědeckví z doslechu, písemné svědecké prohlášení, předvedení svědků obhajoby), se kterými se potýkaly *ad hoc* tribunály, jsou nyní lépe upraveny přímo Statutem, nebo Procesním a důkazním řádem MTS. U některých však nadále přetrvávají určité nejasnosti.

Právo na výslech svědků, jak je uvedeno ve Statutu MTS, lze rozdělit do tří samostatných práv – právo na výslech svědků obžaloby, právo na předvolání a výslech svědků obhajoby stejným způsobem jako svědků obžaloby a (nově) právo uvádět okolnosti sloužící k obhajobě obviněného a předkládat jiné důkazy.

Právo klást nebo nechat klást otázky svědkům obžaloby, jako výraz projevu zásady rovnosti zbraní, se vztahuje čistě jen na hlavní líčení, kdy může dojít

²⁷³ Zásada rovnosti zbraní není dotčena povinností žalobce vyhledávat jak důkazy usvědčující obžalovaného, tak důkazy pro zproštění viny (polehčující okolnosti) – čl. 54 odst. 1 písm. a) Statutu MTS.

²⁷⁴ Právo na výslech svědků je ve většině mezinárodních instrumentů na ochranu lidských práv. Srov. čl. 14 odst. 3 písm. e) MPOPP; čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP; čl. 8 odst. 2 písm. g) AÚLP.

v průběhu provádění důkazů ke konfrontaci svědka obžaloby s obhajobou²⁷⁵. Mohou nastat případy, kdy vzhledem k ochraně bezpečnosti, tělesného i duševního zdraví, důstojnosti a soukromí svědků Soud přijme opatření a přímá konfrontace svědka obviněného, resp. obhajoby není možná. Jedná se především o případy traumatizovaných a citlivých svědků, dětí, bývalých dětských vojáků (*child soldiers*), obětí sexuálního násilí aj. Takovým opatřením je především neodhalení identity svědka obžaloby (tzv. anonymita svědka)²⁷⁶, přičemž jejím hlavním účelem je zabránit další možné traumatizaci svědka. Jak uvádí čl. 68 odst. 1 Statutu MTS, „taková opatření [však] nesmí být na újmu práv obviněného a zásadě spravedlivého a nestranného procesu a nesmí s nimi být neslučitelná“. Problematika vyváženosti mezi ochranou svědků a právem obviněného na spravedlivý proces²⁷⁷ a v rámci něj možnost klást otázky svědkům obžaloby (uměňovat váhu jejich výpovědi, napomoci osvětlit skutečnosti případu, otázkami vyhledávat okolnosti polehčující) byla široce diskutována v řízeních před *ad hoc* tribunály²⁷⁸. V případě *Tadić*²⁷⁹ rozhodl senát o poskytnutí anonymity svědků obžaloby jak vůči veřejnosti, tak vůči obhajobě. Přičemž na základě většinového rozhodnutí stanovil²⁸⁰, že ve výjimečných případech může být omezeno právo obviněného na spravedlivý proces (právo na výslech svědků obžaloby) ve prospěch ochrany svědků zajištěné anonymitou. ICTY vyjmenovává přitom několik kritérií potřebných pro splnění tzv. balančního testu: opravdová obava o bezpečí svědka nebo jeho rodiny, důležitost výpovědi konkrétního svědka pro obžalobu, důvěryhodnost svědka, nutnost poskytnout anonymitu. Jsou-li tato kritéria naplněna mohou být přijata opatření poskytující svědkovi anonymitu vůči obviněnému, přičemž ale nedochází k porušení jeho práva na výslech svědků²⁸¹.

²⁷⁵ Ve srovnání s jinými procesními zárukami, které se vztahují i na jiné fáze mezinárodního trestního řízení (nebýt nucen převzít břemeno důkazu, nebýt nucen k výpovědi), právo na výslech svědků obžaloby může být uplatněno pouze v průběhu hlavního líčení.

²⁷⁶ Anonymita svědka může mít dvě podoby: anonymita vůči veřejnosti a anonymita vůči obhajobě. V prvním případě je z řízení veřejnost vyloučena a ve veřejně zpřístupněných dokumentech Soudu dochází k anonymizaci pravé identity svědka. V případě druhém je neodhalení identity rovněž vůči obviněnému.

²⁷⁷ Tak jak to vyplývá z povinností projednacího senátu podle čl. 64 odst. 2 Statutu MTS.

²⁷⁸ K obecnému přehledu problematiky práva na výslech svědků obžaloby před *ad hoc* tribunály viz ZAPPALA, S., *op.cit.* str. 129 - 136.

²⁷⁹ Rozhodnutí Projednacího senátu ICTY ve věci *Prosecutor v. Tadić*, (IT 94-1-T), z 10. srpna 1995. Decision on Prosecutor's Motion Requesting Protective Measures for Victims and Witnesses.

²⁸⁰ Viz rovněž separátní vótum soudce Stephena k rozhodnutí ICTY ve věci *Prosecutor v. Tadić* (IT 94-1-T), z 10. srpna 1995.

²⁸¹ *Prosecutor v. Tadić*, (IT 94-1-T), z 10. srpna 1995, odst. 67: „The right of the accused to examine, or have examined, the witnesses against him, is laid down in Article 21(4) of the Statute of the International Tribunal. Anonymity of a witness does not necessarily violate this right, as long as the defence is given ample opportunity to question the anonymous witness. Witness anonymity will restrict this right to the extent that certain questions

ICTY při svém rozhodování vyšel rovněž z judikatury ESLP, především co se týče testu proporcionality, když drží základní linii, že „práva obhajoby nemohou podlehnout takovým omezením, která by znamenala pro obžalovaného, že jeho proces není spravedlivý“²⁸². I když test proporcionality je nyní explicitně uveden ve Statutu MTS (čl. 68 odst. 1 poslední věta), jeho vlastní kritéria Statut ani Procesní a důkazní řád neuvádějí. Lze ale předpokládat, že Soud při posuzování obou zájmů se opře o novou upřesňující judikaturu ESLP. Podle Evropského soudu je porušením práva na výslech svědků situace, kdy odsuzující rozsudek je založen pouze na výpovědi svědka, kterého obžalovaný nemohl z důvodů opatření anonymity vyslechnout²⁸³. U rozsáhlosti trestných činů, které spadají do jurisdikce MTS, si lze stěží představit, že by toto jediné přímé svědectví zakládalo odsuzující rozhodnutí. U jednotlivých žalobních bodů (uvozovací věta čl. 67 Statutu MTS) však tuto roli již sehrát může.

Problematika práva na výslech svědků obžaloby se neomezuje pouze na jejich anonymitu při konfrontaci s obhajobou. Ostatní aspekty, které před *ad hoc* tribunály činily potíže, však byly často pro MTS vyřešeny ustanoveními Procesního a důkazního řádu, který explicitně umožňuje provést jako důkaz předem zaznamenanou svědeckou výpověď²⁸⁴, provést výslech svědka *viva voce* na dálku pomocí audio nebo video přenosu²⁸⁵ a také určuje různé druhy, jejichž prostřednictvím může být anonymita svědkům (obětem) poskytnuta²⁸⁶. V zásadě však svědecká výpověď by měla být podána živě, což umožňuje stranám předložit a Soudu posoudit plně hodnověrnost svědka. Judikaturou Soudu²⁸⁷ byl také upřesněn obecný způsobu kladení otázek strany, která vyslýchá svědka, jehož nepředvolala a vůči kterému byla použita opatření k jeho ochraně vzhledem k jeho traumatické situaci. (Typicky výslech svědků obžaloby, obětí, obhajobou). Stejně jako obžaloba, jejíž povinnost je primární, má také obhajoba povinnost chránit a respektovat blaho a důstojnost

may not be asked or answered but, as noted above and as is evidenced in national and international jurisdictions applying a similar standard, it is permissible to restrict this right to the extent that is necessary.”

²⁸² Rozhodnutí ESLP ve věci *Lüdi v. Švýcarsko*, z 15. června 1992, odst. 50. Srov. také rozhodnutí ESLP ve věci *Kostovski v. Nizozemí*, z 20. listopadu 1989, které ICTY rovněž využil v případě *Tadić*, *supra*.

²⁸³ Rozhodnutí Velkého senátu ESPL ve věci *Rachdad v. Francii*, z 13. dubna 2004, odst. 23.

²⁸⁴ Pravidlo 68 RPE. Toto pravidlo navíc upřesňuje, že může dojít k následné přímé konfrontaci se svědkem, je-li svědek přítomný u Soudu.

²⁸⁵ Pravidlo 67 RPE. *Ad hoc* tribunály absenci podobného ustanovení vyřešily odkazem na všeobecné principy spolupráce v trestních věcech a zavedly praxi tzv. videokonferencí.

²⁸⁶ Pravidlo 87 RPE.

²⁸⁷ Rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1140, z 29. ledna 2008, Decision on various issues related to witnesses' testimony during trial.

vyslychané osoby. Ohrožení důstojnosti vyslychané osoby tak může být zmírněno předložením vlastních otázek před samotným výslechem. I když, jak uvádí Soud, samotný výslech svědků může být bezprostřední²⁸⁸ a nelze zcela vyloučit, že některá z otázek naruší respekt a citlivost vyslychané osoby.

Druhým samostatným právem je právo vyžadovat přítomnost a výslech svědků obhajoby za stejných podmínek jako výslech svědků obžaloby. Zatímco u předešlého práva na výslech svědků obžaloby se koncept práva na spravedlivý proces projevoval hlavně u přímé konfrontace těchto svědků s cílem osvětlit skutkové okolnosti podané ve výpovědi, právo na „vlastní svědky“ je hlavním projevem zásady rovnosti zbraní. Rozdíl spočívá také v přístupu Soudu k těmto dvěma odlišným skupinám svědků ve vztahu k obviněnému. Zatímco u práva na výslech svědků musí Soud vyvažovat zájmy pomocí testu proporcionality na pozadí anonymity svědků, u práva na výslech svědků obhajoby je Soud povolán k tomu, aby zajistil přítomnost obhajobou vyžádaných svědků. Právě tento aspekt byl v řízení před *ad hoc* tribunály velmi problematický a Statuty ICTY i ICTR takovou pravomoc tribunálům neumožňovaly. V ustanoveních Statutu MTS může být nalezena cesta k přímému zajištění přítomnosti svědků obhajoby. Jedná se o čl. 57 odst. 3 písm. b) Statutu MTS, který přiznává přípravnému senátu Soudu pravomoc vydat nařízení potřebná pro pomoc osobě, která byla zatčena, nebo se dostavila na základě předvolání při přípravě její obhajoby. V rámci těchto nařízení může Soud vyžadovat součinnost podle části 9 Statutu (Mezinárodní spolupráce a justiční pomoc). Vzhledem k výslechu svědků konkrétně a shromažďování důkazů obecně je tato pravomoc upřesněna čl. 64 odst. 6 písm. b), kdy Soud může vyžadovat přítomnost a výpověď svědků a pravidlem 116 RPE. I když povinností spolupráce podle části 9 Statutu jsou vázány všechny smluvní strany Statutu, resp. v případě zahájení řízení iniciací Rady bezpečnosti OSN²⁸⁹ všechny členské státy OSN lze vyslovit určité pochybnosti o vysoké účinnosti těchto ustanovení²⁹⁰.

Rozšířením ve srovnání s mezinárodními instrumenty ochrany lidských práv i ve srovnání se statuty *ad hoc* tribunálů je úprava v rámci práva na výslech svědků,

²⁸⁸ *Ibid.* odst. 34.

²⁸⁹ Čl. 13 odst. b Statutu MTS.

²⁹⁰ Např. liknavý postoj Súdánu při řešení situace Dárfúru - ICC-02/05.

kteřá *explicite* umožňuje obviněnému uvádět okolnosti sloužící ke své obhajobě a předkládat jiné důkazy přípustné podle Statutu²⁹¹. Dokonce ještě v návrhu Statutu z roku 1998 vystupuje toto ustanovení neúplně²⁹² a jako možný návrh v závorkách. Toto právo je završením zásady rovnosti zbraní, kdy v průběhu hlavního líčení jsou žalobce a obviněný procesními stranami se stejným procesním postavením a stejnými druhy důkazních prostředků²⁹³. Tak je obviněnému umožněno hájit se sám, nebo prostřednictvím svého obhájce a jako důkazní prostředky použít výsledch svědků obžaloby, výsledch svých svědků, ale také předkládání jiných důkazů. Lze však podotknout, že v ustanoveních o předkládání důkazů dochází ve Statutu k určité redundanci. Vedle práva uvádět okolnosti k obhajobě a předkládat další důkazy (čl. 67 odst. 1 písm. e) může také obviněný (strana) předkládat důkazy významné pro případ (čl. 69 Statutu).

Procesní záruka umožňující obviněnému výsledch svědků (především obžaloby) je základním prvkem práva na spravedlivý proces a zásady rovnosti zbraní. Úprava ve Statutu MTS sice obecně vychází z mezinárodních lidskoprávních instrumentů, je ale podrobněji rozvedena nejen v obecném ustanovení čl. 67, ale také mnohem detailněji v ustanoveních Procesního a důkazního řádu. Problematické aspekty, kterým musely čelit *ad hoc* tribunály a řešit interpretací judikatura, jsou v normativním rámci MTS upraveny velice precizně, což potvrzuje hypotézu o vyšší úrovni ochrany procesních záruk v řízení před MTS v porovnání s tribunály *ad hoc* (resp. mnohými mezinárodními lidskoprávními instrumenty).

7. Právo na bezplatnou pomoc tlumočnicka

Právo na bezplatnou pomoc tlumočnicka, jak bylo uvedeno v části III, kap. 2 – c) je základním prvkem práva na spravedlivý proces, kdy jeho realizace umožňuje výkon všech ostatních práv spojených s obhajobou, všech práv majících základ v zásadě rovnosti zbraní (právo být vyrozuměn o obsahu obvinění, právo klást otázky svědkům aj.) Vzhledem k tomu, že právo na bezplatnou pomoc tlumočnicka není

²⁹¹ Čl. 67 odst. 1 písm. e), věta druhá.

²⁹² Uvedeno je pouze: Obviněný má navíc právo předkládat jiné další důkazy. Srov. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court A/CONF.183/2/Add.1, z 14. dubna 1998, čl. 67 odst. 1 písm. e). Předcházející návrhy se omezily pouze na převzetí textu z MPOPP.

²⁹³ Zásada rovnosti zbraní a stejné procesní postavení stran - žalobce a obviněného však nic neubírá na jedinečné povinnosti žalobce prokázat vinu nade vší pochybnost, resp. zásady *in dubio pro reo*.

spjato výlučně s hlavním líčením a uplatňuje se v průběhu celého mezinárodního trestního řízení, bylo již v části třetí této práce v rámci procesních práv osob ve vyšetřování jako takové představeno včetně problematických aspektů a nových pojetí, které s sebou úprava Statutu MTS přinesla (kritérium jazykové zdatnosti obviněného, který plně rozumí a plně hovoří jazykem soudu jako důvod neposkytnutí tlumočnicka; rozsah překladu, kompetence tlumočnicka).

Na tomto místě lze snad jen opět upozornit na nesourodý překlad českého textu Statutu MTS, který se nejednotně vyjadřuje ke zdatnosti tlumočnicka, když v čl. 55 uvádí, že tento má být „kompetentní“ a v čl. 67 „schopný“. Přičemž autentické texty uvádějí jediný tvar atributu tlumočnicka.²⁹⁴

8. Právo nebýt nucen k výpovědi

Právo nevypovídat je úzce spjato se zásadou presumpce nevinu. Je obsaženo v čl. 14 odst. 3 písm. g) MPOPP a statuty *ad hoc* tribunálů přebírají totožné znění.²⁹⁵ Ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. g) Statutu MTS však jde za obvyklý rámec standardně uznávaného práva nevypovídat, když toto přímo váže na presumpci nevinu. Obviněný má [totiž] „právo nebýt nucen k výpovědi či přiznání viny a může odepřít výpověď, přičemž k odepření výpovědi nesmí být přihlíženo při rozhodování o vině nebo nevině obviněného“. K rozšíření došlo vzhledem k výpovědi jako celku (právo odepřít výpověď) vedle „pouhého“ podání výpovědi proti sobě. Jedná se tedy o výpověď jako celek, včetně „svědecké“ výpovědi obviněného usvědčující jinou osobu z viny. Dále odepření výpovědi jako celku zajišťuje obviněnému, že se vyhne jakémukoli možnému výslechu ze strany žalobce nebo soudu. Původní koncept *práva mlčet* ve vztahu k přiznání viny (*nemo tenetur se ipsum accusare*) je tak rozšířen na celý průběh trestního řízení. Právo nevypovídat může být uplatněno vůči celému řízení, některé jeho části, či jen vůči některým otázkám žalobce či soudu²⁹⁶. Právo nevypovídat není na újmu právu učinit bezpřísežné ústní či písemné prohlášení na svou obhajobu (čl. 67 odst. 1 písm. h Statutu MTS)²⁹⁷.

²⁹⁴ Srov. angl. *competent* / šp. *competente* / fr. *compétent* / rus. *квалифицирован*.

²⁹⁵ Obviněný nesmí být nucen svědčit proti sobě nebo přiznat vinu.

²⁹⁶ K odlišnému postoji ICTY srov. případ *Prosecutor v. Blaškić* (IT-95-14), z 22. dubna 1999. Order for the Production of Documents Used to Prepare for Testimony.

²⁹⁷ Právo učinit prohlášení na svou obhajobu pod přísahou vychází z právního systému *common law*. V kontinentálním systému mu odpovídá právo závěrečné řeči obžalovaného. Do Statutu MTS se však dostala

9. Právo učinit bezpřísežné prohlášení

Právo obviněného učinit bezpřísežné ústní nebo písemné prohlášení na svou obhajobu se dostalo do návrhu Statutu až v roce 1996²⁹⁸. Je tedy novým, specifickým právem, které není převzato ze znění čl. 14 MPOPP. Specifičnost tohoto práva lze vyzorovat především z jeho charakteru a významu.

Z autentických znění Statutu MTS (i znění českého) vyplývá, že učinit prohlášení na svou obhajobu může obviněný jen jedenkrát, resp. jen jedno (a to zřejmě v závěru hlavního líčení)²⁹⁹. Ve srovnání s ostatními procesními zárukami obviněného, které prolínají celé hlavní líčení, popř. i jiná stádia mezinárodněprávního trestního řízení, je právo obviněného učinit prohlášení na svou obhajobu svým charakterem jednorázové. Doplňuje však, na jednu stranu, jeho ostatní procesní záruky, především právo nebýt nucen k výpovědi či přiznání viny či právo odepřít výpověď. Na druhou stranu toto právo stojí samostatně. Obviněný tak může odepřít učinit výpověď (čl. 67 odst. 1 písm. g) Statutu) a zároveň využít práva učinit bezpřísežné prohlášení na svou obhajobu.

Specifičnost práva učinit bezpřísežné prohlášení lze mnohem více vidět v jeho významu pro rozhodování o vině obžalovaného. Jak správně uvádí Schabas³⁰⁰ právo učinit bezpřísežné prohlášení stojí v určité opozici k výpovědi obviněného učiněné pod přísahou³⁰¹. Zatímco výpověď obviněného je považována za běžný důkazní prostředek, i když Soud nesmí přihlížet při rozhodování o vině nebo nevině k jejímu odepření, otázkou zůstává jaký význam (pro Soud) nese obviněným učiněné prohlášení při rozhodování o jeho vině. Schabas nabízí v tomto směru dvě možnosti: Soud přiloží buď takovému bezpřísežnému prohlášení nižší (důkazní) váhu, než výpovědi učiněné pod přísahou, nebo nebude takové prohlášení považovat vůbec za

možnost učinit prohlášení ústní či písemné bez přísahy, což do určité míry posiluje postavení obhajoby, není však zcela jasná důkazní hodnota takového prohlášení.

²⁹⁸ Dokonce ještě návrh z roku 1998 obsahuje dvě varianty: „učinit bezpřísežné prohlášení na svou obhajobu“/ „učinit prohlášení na svou obhajobu, ale nemusí přísahat, že mluví pravdu“. Srov. Report of the Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court A/CONF.183/2/Add.1, z 14. dubna 1998, čl. 67 odst. 1 písm. h).

²⁹⁹ Tento závěr nelze sice potvrdit jinými ustanoveními Statutu MTS a zůstává také otázkou, zda toto prohlášení lze v nějaké míře ztotožnit s tzv. závěrečnou řečí obžalovaného (Pravidlo 141 RPE), či je zcela odlišné.

³⁰⁰ SCHABAS, W. A., Article 67 – Rights of the Accused, in: Triffterer, O. (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 862.

³⁰¹ Takto obhajoba může „předvolat“ obviněného jako přímého svědka, který složí přísahu (pravidlo 66 RPE).

důkaz a rozhodne o vině či nevině, aniž by k tomuto prohlášení přihlédl³⁰². Vzhledem k dosavadní judikatuře Soudu (především Odvolacího senátu) a jeho široké interpretaci mnohých ustanovení procesních záruk se lze přiklonit spíše k první možnosti. Při případném sporu o význam ustanovení čl. 67 odst. 1 písm. h) Soud přihlédne k jeho plnovýznamovému znění. Bylo by totiž protismyslné, aby Statut přiznával obviněnému právo učinit (bezpřísežné) prohlášení na svou obhajobu a Soud k takovému prohlášení nepřihlédl. Otázka důkazní váhy takového prohlášení bude záviset hlavně na jeho obsahu.

Vzhledem k dosavadnímu nevyužití tohoto procesního instrumentu lze stěží jednoznačně konstatovat jeho *a priori* pozitivní přínos pro mezinárodní trestní řízení. V obecné rovině lze usuzovat, že každá procesní záruka, která v jisté míře vyrovnává argumentačně-procesní nevyváženost v rámci zásady rovnosti zbraní, tedy i toto právo obviněného učinit bezpřísežné prohlášení je velkým kladem pro postavení obviněného. Takový závěr tak potvrzuje základní předpoklad o vyšším standardu ochrany lidských práv obviněného v řízení před MTS ve srovnání s *ad hoc* tribunály.

10. Právo nebýt nucen převzít důkazní břemeno

Také právo nebýt nucen převzít břemeno důkazu či jeho vyvrácení je specifickým právem, které je novým ustanovením ve srovnání se zněním čl. 14 odst. 3 MPOPP, tzn. že není uvedeno ani ve Statutech *ad hoc* tribunálů. Ani v prvních návrzích Statutu MTS z roku 1994 a 1996 v ustanovení o právech obžalovaného toto právo *explicite* obsaženo nebylo. Objevilo se až v návrhu Přípravného výboru v roce 1997 a na konferenci v Římě bylo přijato bez větších diskusí. „Právo nebýt nucen převzít břemeno důkazu či jeho vyvrácení“³⁰³ je protipólem povinnosti žalobce prokázat vinu nade vši pochybnost, resp. na něm ležícího břemene dokazování viny obviněného (čl. 66 Statutu) a je tedy rovněž logickým prvkem zásady presumpce nevinu, o níž bylo detailně pojednáno v části II. (Právo na spravedlivý proces a zásady mezinárodního trestního řízení). Obviněný tedy nesmí být nucen ani obžalobou při předkládání usvědčujících důkazů, ani projednáním (či jiným) senátem

³⁰² Srov. k tomu čl. 74 odst. 2 Statutu MTS.

³⁰³ Čl. 67 odst. 1 písm. i) Statutu MTS.

Soudu k tomu, aby převzal břemeno důkazu své nevinu, resp. vyvracel důkazy obžaloby. To však nevylučuje, že v průběhu své obhajoby obviněný nemusí prokázat svá tvrzení, resp. nemůže vyvracet důkazy obžaloby na příklad zpochybněním věrohodnosti svědka. Zásada presumpce nevinu a její jednotlivé prvky (zákaz *reversio onui*) je v tomto smyslu doplněna zásadou rovnosti zbraní.

Podobně jako výše traktované právo obviněného učinit bezpřísežné prohlášení, také explicitně uvedené právo nebýt nucen převzít břemeno důkazu zvyšuje potencionálně standard ochrany procesních záruk obviněného před MTS. Vzhledem k tomu, že právo nebýt nucen převzít důkazní břemeno vyplývá přímo ze zásady presumpce nevinu, resp. povinnosti žalobce prokázat vinu nade vší pochybnost, nelze v tomto směru potvrdit, že by samotné uvedení tohoto práva *explicite* zaručovalo vyšší ochranu procesních práv osoby obžalované v řízení před MTS.

11. Právo na poskytnutí důkazů žalobcem, které vedou ke zproštění viny

Ačkoli právo na poskytnutí důkazů, které vedou ke zproštění viny není ve Statutu uvedeno *explicite* jako procesní záruka obviněného (v seznamu těchto záruk v čl. 67 odst. 1) a dokonce jej lze odvodit „pouze“ z povinnosti uložené žalobci, je toto právo jednou z nejdůležitějších legislativních novinek, které mezinárodněprávní trestní řízení ve Statutu MTS získalo. Ustanovení Statutu MTS (a také další ustanovení RPE, ROP, ROC doplňující Statut) jsou sice z části převzata co do obecných principů z Procesních a důkazních řádů *ad hoc* tribunálů, jejich přesnost je však dána z velké míry zapracováním značné judikatury ICTY³⁰⁴, která právní úpravu zpřístupnění důkazů v řízení před tribunály rozpracovala.

Právo obviněného na poskytnutí důkazů vychází v obecné rovině společně ze dvou zásad trestního řízení: povinnosti (zásady) žalobce vyhledávat důkazy usvědčující i zprošťující a zásady rovnosti zbraní. S ohledem na takové obecné postavení žalobce je toto právo vlastní mnoha národním trestním úpravám. Jeho přiřazení k obecnému konceptu práva na spravedlivý proces a jeho důležitost v rámci

³⁰⁴ Srov. judikaturu ICTY k pravidlu 68 ICTY – RPE, např.: Rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Blaskić* (IT-95-14-A), z 29. června 2004; rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Krstić* (IT-98-33-A), z 19. dubna 2004; rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Orić* (IT-03-68-T), z 13. prosince 2005; rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Brdanin a Talić* (IT-99-36-T), z 23. května 2002.

trestního řízení zdůraznil ve své judikatuře i ESLP³⁰⁵. Evropský soud mimo jiné potvrdil, že toto právo, ač v rámci spravedlivého procesu, nemá absolutní charakter, a tudíž jej lze omezit s ohledem na jiné zájmy (veřejný zájem, národní bezpečnost, ochranu svědků)³⁰⁶.

V úpravě týkající se poskytnutí důkazů obsažené ve Statutu MTS se rovněž odrážejí výše zmíněné zásady. Tato úprava však není omezena pouze na právo obviněného na poskytnutí / zpřístupnění důkazů od žalobce, ale ustanovení Statutu a dalších procesních pravidel MTS zakládají celou soustavu norem vztahující se k tomuto poskytnutí. Za základní pravidlo lze považovat jednak povinnost žalobce shromažďovat „veškeré skutečnosti a důkazy potřebné pro zajištění trestní odpovědnosti, přičemž stejně pečlivě prověřuje přitěžující a polehčující okolnosti“³⁰⁷ a dále povinnost žalobce poskytnout informace podle jednotlivých ustanovení Statutu³⁰⁸. Povinnost žalobce poskytnout informace (písemnosti) je dále detailně rozpracována v Procesním a důkazním řádu (hlava 4, díl 2 – Poskytnutí informací). Tato dvě pravidla obecného charakteru se následně snoubí v čl. 67 odst. 2 v povinnosti žalobce „poskytnout co nejdříve důkazy, které má v držení nebo pod kontrolou, pokud podle jeho názoru svědčí nebo by mohly svědčit o nevině obviněného či být posuzovány jako polehčující okolnost nebo mít vliv na důvěryhodnost důkazů obžaloby“. Toto ustanovení, ačkoli je zařazeno v rámci čl. 67 Statutu MTS (systematicky úprava hlavního líčení), se aplikuje i na jiné fáze trestního řízení a především na řízení o potvrzení obvinění a dále na fázi mezi potvrzením obvinění do zahájení hlavního líčení, kdy obviněný (se svým obhájcem) připravuje svou obhajobu a kdy potřeba znát důkazy žalobce a možnost reagovat na ně je nejvyšší. Jak uvedl soud tato žalobcova povinnost se realizuje tím, že poskytne obhajobě jednotlivé důkazní položky a k nim vysvětlení vztahu této položky a polehčující okolnosti³⁰⁹. (Samozřejmě nelze opomenout také první část hlavního

³⁰⁵ Např. rozhodnutí ESLP ve věci *Edwards v. Spojenému Království*, z 16. prosince 1992, rozhodnutí ESLP ve věci *Rowe a Davis v. Spojenému Království*, z 16. února 2000, rozhodnutí ve věci *Jasper v. Spojenému Království*, z 16. února 2000.

³⁰⁶ Rozsudek ESLP ve věci *Rowe a Davis v. Spojenému Království*, odst. 61.; dále konečné rozhodnutí ESLP ve věci *V. v. Finsou*, z 24. dubna 2007, odst. 75.

³⁰⁷ Čl. 54 odst. 1 písm. a Statutu MTS.

³⁰⁸ Žalobcova povinnost poskytnutí informací (*explicite* nebo *implicitě*) a s ní související úprava je uvedena na různých místech Statutu, např. čl. 54. odst. 3 písm. e), čl. 61 odst. 3, čl. 64 odst. 3, čl. 67 odst. 2.

³⁰⁹ Srov. rozhodnutí Přípravného senátu ve věci *Prosecutor v. Abu Garda ICC – 02/05 – 02/09 – 35*, z 15. července 2009, odst. 15.

líčení, kdy žalobce tzv. předkládá svou věc. Také v této fázi je povinnost žalobce poskytnout důkazy obhajobě klíčová pro další přípravu obhajoby).

a) Povaha práva na poskytnutí důkazů žalobcem

Ustavení čl. 67 odst. 2 Statutu ukládá žalobci povinnost poskytnout důkazy (svědčící o nevině). V jiných ustanoveních se hovoří obecně o informacích, písemnostech, materiálech, dokumentech, nejčastěji se však pro potřeby obhajoby tato povinnost týká důkazního prostředku svědecké výpovědi a s ní spojených materiálů (fotografie, doličné předměty, dokumenty). Detailně tuto povinnost upřesňují ustanovení Procesního a důkazního řádu. Pravidlo 76 RPE ukládá ještě před hlavním líčením povinnost žalobci v dostatečné době poskytnout obhajobě jména svědků, které hodlá předvolat a kopie jejich výpovědí. A dále pravidlo 77 RPE stanoví povinnost žalobce povolit obhajobě prozkoumat jakékoliv dokumenty, knihy, fotografie či další předměty, jenž má žalobce v držení a které by mohly sloužit k přípravě obhajoby nebo budou žalobcem použity jako důkazy v průběhu řízení o potvrzení obvinění, nebo hlavního líčení, nebo patřily či byly obdrženy od dané osoby. V tomto ustanovení však lze pozorovat určitý rozpor. Na jednu stranu vyjmenovává (velice) konkrétně jednotlivé materiály (knihy, dokumenty atd.), na stranu druhou tato konkrétnost se rozplývá v souvislosti s jejich účelovou charakteristikou – materiály k přípravě obhajoby nebo jako důkaz, který žalobce zamýšlí použít, nebo patřily dané osobě. Bylo by lze uzavřít, že tato povinnost se vztahuje na vše relevantní k danému případu, co má obžaloba k dispozici. Tato určitá bezbřehost byla však judikaturou Soudu limitována. V několika rozhodnutích v případě *Lubanga*, Soud představil základní interpretační linie pravidla 77 RPE. Stanovil, že povinnost poskytnout materiály nezahrnuje, v zásadě, povinnost stran poskytnout dopředu linie výsledku svědků³¹⁰. Odvolací senát, na rozdíl od projednacího, který pojal zúžený přístup, rozhodl, že žalobcova povinnost poskytnout materiály, nezahrnuje pouze předměty či materiály, které „podlamují argumentaci obžaloby, nebo podporují argumentační linii obhajoby“³¹¹. Takto úzká interpretace

³¹⁰ Rozhodnutí Projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1140, z 28. ledna 2008, Decision on various issues related to witnesses' testimony during trial, odst. 33.

³¹¹ Rozhodnutí odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1433, z 28. ledna 2008, Judgment on the appeal of Mr. Lubanga Dyilo against the Oral Decision of Trial Chamber I of 18 January 2008,

(projednacího senátu) by vyloučila i předměty, které, ač nemají přímý vztah³¹² k osvobozujícím nebo usvědčujícím důkazům, mohou být přesto materiály potřebné pro přípravu obhajoby³¹³. Tuto (širokou) interpretaci založil Odvolací senát MTS na judikatuře *ad hoc* tribunálů³¹⁴, která položila základní principy pro mechanismus poskytování informací žalobcem. Nejnovější judikatura³¹⁵ dále upřesňuje interpretaci pravidla 77 RPE, když Projednací senát MTS rozvádí rozhodnutí odvolacího senátu³¹⁶. Dle Projednacího senátu povinnost poskytnout materiály zahrnuje „jakýkoliv předmět relevantní pro přípravu obhajoby, nejenom materiál, který podlamuje argumentaci žalobce nebo podporuje argumentační linii obhajoby, ale cokoliv podstatného, co má vztah v obecnějším smyslu, k přípravě obhajoby. To znamená, že obžaloba je povinna sdělit obhajobě jakýkoliv materiál, který může významně přispět obviněnému při porozumění usvědčujících a zprošťujících důkazů a otázek případů.“³¹⁷ Povinnost poskytnout materiály leží na obžalobě typicky před řízením o potvrzení obvinění a před nařízením hlavního líčení, pokračuje však nadále, jak zdůrazňuje Soud, také v průběhu hlavního líčení pro nově identifikované předměty, které mají být poskytnuty obhajobě urychleně³¹⁸. Pro doplnění je třeba uvést, že povinnost žalobce poskytnout materiály pro přípravu obhajoby se nevztahuje pouze na materiály, relevantní k danému případu, ale také, jak judikoval Soud v případě *Lubanga*³¹⁹, na materiály vztahující se k případu jinému, pokud tyto „mohou mít přímý vliv na strategii obhajoby“³²⁰.

11 July 2008, odst. 76 a 77. Rozhodnutí klasifikováno jako veřejné rozhodnutím projednacího senátu ICC – 01/04 – 01/06 – 2471, z 16. června 2010.

³¹² Odvolací senát např. uvádí: *Ibid.* odst. 82. „The Appeals Chamber finds that in the present case, the appellant has sufficiently demonstrated that material relating to the general use of child soldiers in the DRC is material to the preparation of his defence: at the status conference of 10 January 2008, counsel for the appellant explained that such material will be relevant because “[b]efore setting a defence line, it’s necessary to understand the situation, and it appeared to us that this information was useful to us and even necessary to us able to understand the situation in Ituri at that time.”

³¹³ *Ibid.* odst. 78.

³¹⁴ Judikatura *ad hoc* tribunálů k pravidlu 66 (B) společného RPE. Např. rozhodnutí odvolacího senátu ICTR ve věci *Prosecutor v. Bagosora et al.*, (ICTR – 98 – 41 –AR 73), z 25. září 2006, Decision on Interlocutory Appeal relating to Disclosure under Rule 66 (B) of the Tribunal’s Rules of Procedure and Evidence, rozhodnutí Projednacího senátu ICTY ve věci *Prosecutor v. Delalić et al.* (IT-96-21), z 26. září 1996, Decision on the Motion by the Accused Zejnir Delalic for the Disclosure of Evidence.

³¹⁵ Rozhodnutí Projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 2624, z 12. listopadu 2010, Decision on the scope of the prosecution’s disclosure obligations as regards defence witnesses.

³¹⁶ Rozhodnutí odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga*, ICC – 01/04 – 01/06 – 1433, *supra*.

³¹⁷ *Ibid.* odst. 16.

³¹⁸ *Ibid.* odst. 20. Nebo také Rozhodnutí projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1019, Decision Regarding the Timing and Manner of Disclosure and the Date of Trial, z 9. listopadu 2007, odst. 23, kde Soud ale jen vychází čl. 67 odst. 2 Statutu.

³¹⁹ Rozhodnutí odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1433, *supra*.

³²⁰ *Ibid.* odst. 27.

V rámci zásady rovnosti zbraní a také z důvodu ochrany svědků má podobnou povinnost poskytnutí informací vůči obžalobě také obhajoba. Procesní a důkazní řád MTS ji upravuje v pravidlech 78 a 79³²¹. Této povinnosti se však může obviněný vyhnout, jak judikoval Soud, explicitním využitím práva mlčet³²². Využití práva mlčet také dokládá, že mezi povinností obžaloby poskytnout informace a podobnou povinností obhajoby neexistuje žádný (procesní) vztah.³²³ Ustanovení Statutu MTS (čl. 67 odst. 2 a RPE – pravidlo 77) ukládají podle Odvolacího senátu obligatorní povinnost poskytnout informace žalobci. „Absence jakéhokoliv vztahu mezi právem obhajoby obdržet takové informace a povinností obhajoby poskytnout informace je evidentní v tom, že obžaloba je vázána touto povinností, i když obviněný se rozhodl mlčet nebo se nehájit“³²⁴.

Jak bylo uvedeno výše (a jak vyplývá také z národní judikatury a judikatury ESLP), právo obviněného na tzv. zprošťující důkazy od obžaloby není absolutní a povinnost obžaloby takové materiály poskytnout může být omezena z několika důvodů (ochrana svědků, veřejný / státní zájem a ochrana důvěrnosti primárního zdroje). Jednotlivá omezení upravuje jak Statut MTS, tak podrobněji Procesní a důkazní řád.

b) Omezení práva na poskytnutí důkazů žalobcem

Prvním omezením poskytnutí zprošťujících důkazů je ochrana svědků. Žalobce, v souladu s čl. 68 odst. 5 Statutu, poskytne obhajobě pouze podstatný obsah důkazů či informací, mělo-li by jejich plné poskytnutí za následek vážné ohrožení bezpečnosti svědka či jeho rodinných příslušníků. Opatření, jejichž jednotlivé druhy detailně upravuje pravidlo 87 RPE, nařizuje na žádost nebo z vlastní iniciativy Soud. Podobně jako u práva na výslech svědků obžaloby, dochází také v tomto případě ke střetu dvou zájmů: zájem na ochraně bezpečí svědků a zájem na spravedlivém procesu pro obžalovaného. Přijetí opatření k ochraně svědků však nezabavuje žalobce jeho povinnosti poskytnout důkazy, informace, které mají zprošťující povahu. Jak

³²¹ Na základě pravidla 78 RPE má obhajoba umožnit žalobci prozkoumat jakékoliv knihy, dokumenty, fotografie a jiné doličné předměty v držení obhajoby, které mají být použity obhajobou jako důkaz v řízení o potvrzení obvinění nebo při hlavním líčení. Pravidlo 79 RPE ukládá obhajobě povinnost oznámit svůj záměr přednést důvody o alibi, nebo argumenty pro okolnosti vylučující trestní odpovědnost podle čl. 31 Statutu.

³²² *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1433, z 28. ledna 2008, odst. 42. *Supra*.

³²³ *Ibid.* Argumentem obžaloby pro neposkytnutí informací bylo neodůvodněně zpožděné poskytnutí materiálů obhajobou.

³²⁴ *Ibid.* odst. 50.

ale zdůraznil Projednací senát v případě *Lubanga*³²⁵, když se neztotožnil se závěry obžaloby³²⁶, tyto dva zájmy, „právo ohroženého svědka na ochranu a právo obviněného na spravedlivý proces jsou neměnné, nezadatelné a žádné z nich nemůže být sníženo k uspokojení jiných zájmů“³²⁷. Jak rozhodl Soud, má-li obžaloba k dispozici důkazy (očití svědkové, výpovědi), které by měly reálný vliv na líčení ve prospěch obviněného musí je obhajobě předat, poté co byla přijata potřebná opatření na ochranu svědků³²⁸.

Druhým důvodem omezení práva obviněného na poskytnutí zprošťujících důkazů je ochrana bezpečnosti státu. Také v tomto případě dochází ke střetu zájmů: zájem na ochraně informací souvisejících s bezpečností státu a zájem na konání spravedlivého procesu. Hlavním rozdílem s předchozím případem je skutečnost, že otázku zpřístupnění informací či jejich nezpřístupnění z důvodu možného poškození národních bezpečnostních zájmů má plně v rozhodování dotčený stát. Stát, který v případě potřeby danou ochranu poskytne. Takovým omezením je pak dotčen nejen obžalovaný, ale také žalobce a samozřejmě i Soud³²⁹. Vlastní procesní mechanismus upravuje především čl. 72 Statutu MTS.

Třetím důvodem omezení práva obviněného na poskytnutí zprošťujících důkazů jsou tzv. důvěryhodnostní dohody. Ustanovení čl. 54 odst. 3 písm. e) Statutu MTS umožňuje žalobci „zavázat se, že v žádném úseku řízení nezveřejní písemnosti či informace, které mu byly poskytnuty s tím, že mají být považovány za důvěrné a použity výhradně pro účely získání dalších důkazů“³³⁰, pokud poskytovatel nesouhlasí s jejich zveřejněním. Toto ustanovení je třeba, podle judikatury Soudu³³¹, vykládat velmi úzce a v tom směru, že žalobce takových smluv může použít ve

³²⁵ Rozhodnutí Projednacího senátu ve věci *Prosecutor v Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1311, z 8. května 2008. Decision on Disclosure Issues, Responsibilities for Protective Measures and other Procedural Matters, Ann. 2.

³²⁶ Žalobce tvrdil, že Soud při rozhodování „má posoudit vzájemně konkurující si činitele: za prvé váhu a důkazní hodnotu potencionálně zprošťujících důkazů, za druhé riziko pro svědka nebo poskytovatele informace, je-li jeho totožnost odhalena, a za třetí právo obviněného na spravedlivý proces“. Podle žalobce „právo svědků na ochranu před nebezpečím a právo obžalovaného na spravedlivý proces nejsou absolutní, ale naopak relativní, a rozsah, v jakém jsou uskutečňovány, záleží na komplexním zhodnocení činitelů, které jsou někdy vzájemně v protikladu“. *Ibid.* odst. 93.

³²⁷ *Ibid.* odst. 94.

³²⁸ *Ibid.*

³²⁹ Pokud se nejedná o případ důvěrnostních dohod podle čl. 54 odst. 3 Statutu.

³³⁰ *Ratio* tohoto ustanovení spočívá v tom, že umožňuje získat rychle a spolehlivě informace pro další vyšetřování a přitom poskytovatel informace chrání své zdroje. Poskytovateli jsou především vojenské mise OSN působící na daném území, jiné organizace lidskoprávního nebo humanitárního rázu, nebo nevládní organizace.

³³¹ Rozhodnutí Projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1401, z 13. června 2008. Decision on the consequences of non-disclosure of exculpatory materials covered by Article 54(3)(e) agreements and the application to stay the prosecution of the accused, together with certain other issues raised at the Status Conference on 10 June 2008.

výjimečných případech a pouze k získání dalších důkazů, „jinými slovy, jediným účelem získání těchto materiálů je to, že vedou k jiným důkazům, které implicitně mohou být užity“³³². Soud tak neschválil vyšetřovací taktiku obžaloby, která spočívala v získávání informací (obecného rázu) krytých smlouvou s poskytovatelem, o nichž měl žalobce až následně rozhodnout, zda budou použity v hlavním líčení. Jestliže žalobce nezíská souhlas od poskytovatele informací k jejich poskytnutí (pro obhajobu), nemůže jich sám použít v žádné fázi řízení.

Povinnost poskytnout zprošťující důkazy obhajobě leží na samotném žalobci a této povinnosti, jak Soud několikrát judikoval, se žalobce nemůže vyhnout poskytnutím jiných důkazů či informací o stejném obsahu³³³. Na žalobci také tedy spočívá i primární povinnost posoudit, zda a do jaké míry důkazy či informace, které má k dispozici, spadají do kategorie tzv. zprošťujících důkazů (důkazů k poskytnutí), resp. mohou být zařazeny do jedné ze skupin uvedených v čl. 67 odst. 2 Statutu³³⁴. Jak dále upřesňuje toto ustanovení, v případech pochybností rozhodne Soud, přičemž k tomuto účelu může nařídít jednání *ex parte*³³⁵. Soud má tedy konečnou pravomoc (vedle primární povinnosti žalobce) rozhodnout o tom, zda ten který důkaz má zprošťující povahu či nikoli a zda má být poskytnut obviněnému k přípravě obhajoby. Týká se to rovněž i informací, které žalobce obdržel na základě tzv. důvěryhodnostní smlouvy. Specifickým problémem případu *Lubanga* bylo, že tato smlouva mezi žalobcem a poskytovatelem informací kryla informace před poskytnutím nejen obhajobě, ale také samotnému Projednacímu senátu. V tomto Soud spatřoval zásadní porušení práva na spravedlivý proces a potvrdil, že i když primární povinnost posoudit povahu důkazů leží na žalobci, soudci MTS jsou „konečnými hodnotiteli, kteří jsou schopni posoudit, jaký vliv může mít zprošťující důkaz na konečné rozhodnutí“³³⁶. A proto také Soud nese „konečnou odpovědnost za zabezpečení spravedlnosti a zajištění spravedlivosti a tato odpovědnost nemůže být

³³² *Ibid.* odst. 71.

³³³ Srov. rozhodnutí ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1140, *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1433, *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1311. *Supra.*

³³⁴ Důkazy, které má žalobce v držení nebo pod kontrolou a [za prvé] svědčí nebo by mohly o nevině obviněného, [za druhé] být posuzovány jako polehčující okolnost, nebo [za třetí] mít vliv na důvěryhodnost důkazů obžaloby.

³³⁵ Pravidlo 83 RPE.

³³⁶ Rozhodnutí projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1401, z 13. června 2008. *Supra. Ibid.* odst. 87.

na nikoho přenesena nebo soudcům odebrána“³³⁷. V porušení tohoto principu spatřil Soud závažné procesní pochybení, kteréžto má vždy lidskoprávní rozměr, a proto přerušil řízení³³⁸.

Právo obviněného na poskytnutí zprošťujících důkazů od obžaloby je jednak procesním doplňkem jeho práva na přípravu obhajoby, ale hlavně podstatným prvkem zajišťujícím v jisté míře důkazní rovnost stran. Nejen explicitní uvedení tohoto práva v čl. 67 odst. 2 Statutu MTS, ale především jeho detailní provedení a vazby na ostatní ustanovení Statutu a Procesního a důkazního řádu a v současné době také relevantní judikatura MTS zajišťují jeho účinnou realizaci. Stává se tak významným pojítkem jednotlivých procesních záruk obviněného (právo na přípravu obhajoby, právo na výslech svědků obžaloby, presumpce neviny, povinnost žalobce prokázat vinu), a tím jedním ze základních kamenů práva na spravedlivý proces v řízení před MTS. Vyšší standard ochrany procesních práv v řízení před MTS je obviněnému, ve srovnání s mezinárodními lidskoprávními instrumenty i úpravou *ad hoc* tribunálů, dána vyšší kvalitou jednotlivých ustanovení, které jsou mnohdy vystavěny na judikatuře ICTY. Lze tedy shrnout, že obviněnému v řízení před MTS je poskytnut, i přes omezení, která vyplývají z povahy věci práva na poskytnutí důkazů (ochrana svědků, ochrana státních zájmů aj.), vyšší standard ochrany procesních záruk.

12. Právo na odvolání

Právo na odvolání nelze přímo podřadit k procesním zárukám obžalovaného v průběhu hlavního líčení, ale podobně jako jiná práva, jiné zásady spravedlivého procesu se prolíná celým mezinárodním trestním řízením. V řízení před vojenskými poválečnými tribunály v Norimberku a Tokiu toto právo absentovalo. Následně však krystalizovalo jako procesní záruka imanentní mezinárodnímu právu lidských práv³³⁹, přičemž je považováno za imperativní normu mezinárodního práva (*ius cogens*)³⁴⁰. Úprava *ad hoc* tribunálů obsahuje právo na odvolání (a přezkumné řízení), přičemž odvolání do rozhodnutí může jak osoba usvědčená, tak žalobce z důvodů právního i

³³⁷ *Ibid.* odst. 88.

³³⁸ Vedle přerušení řízení Projednací senát rozhodl také z důvodů procesního pochybení na straně obžaloby o podmíněčném propuštění z vazby. V části o přerušení řízení bylo rozhodnutí potvrzeno Odvolacím senátem, v části o propuštění však nikoliv. Srov. rozhodnutí odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1486, z 21. října 2008.

³³⁹ Čl. 14 odst. 5 MPOPP.

³⁴⁰ Rozhodnutí ICTY *Prosecutor v. Tadić* (IT-94-1), z 27. února 2001.str. 3.

faktického omylu. Takto velice vágně formulované ustanovení bylo předmětem široké interpretační judikatorní praxe *ad hoc* tribunálů³⁴¹.

Statut MTS je sice vystavěn na odvolacím mechanismu *ad hoc* tribunálů, ustanovení o odvolání jsou avšak propracovanější. Významným posunem jsou konkrétní důvody, pro které „odsouzený, resp. žalobce za odsouzeného může podat odvolání“³⁴². Těmito důvody jsou vada řízení, skutkový omyl, právní omyl, popř. jiný důvod mající vliv na spravedlivost nebo hodnověrnost řízení či rozhodnutí (čl. 81 odst. 1 písm. a-d) Statutu). Také čl 82 Statutu (Odvolání proti jiným rozhodnutím) zmiňuje v odst. 1 písm. d) možnost odvolat se proti „rozhodnutí v otázce, která by významně ovlivnila spravedlivost a rychlost řízení či výsledek hlavního líčení a jejíž okamžité řešení odvolacím senátem by podle názoru přípravného či projednacího senátu vedlo ke značnému pokroku řízení“. Jak chápat pojem „spravedlivost“ uvádí ve svém rozhodnutí Odvolací senát ve věci *Bemba Gombo*³⁴³. Spojuje tento termín s konceptem práva na spravedlivý proces a jeho jednotlivými charakteristickými rysy, jako jsou např. rychlost řízení či nezávislost soudu³⁴⁴.

Ve srovnání s úpravou *ad hoc* tribunálů je novým důvodem odsouzeného (i žalobce) pro podání odvolání proti rozsudku o vině či trestu také nepoměr mezi zločinem a trestem (čl. 82 odst. 2 písm a). Odvolací senát může takto změnit i výrok o trestu. Je-li však odvolání podáno odsouzeným nebo žalobcem za odsouzeného, zakazuje Statut *reformatio in peius*³⁴⁵, což potvrzuje vyšší standard ochrany procesních záruk ve srovnání s *ad hoc* tribunály³⁴⁶.

Z hlediska práva na spravedlivý proces a naplnění lidskoprávních záruk je velmi důležité i ustanovení, které určuje povinnost odvolacímu senátu, v případě že nelze dosáhnout jednomyslnosti, uvést v rozsudku názory většiny i menšiny s tím, že soudce může k rozsudku připojit své separátní nebo disentující stanovisko³⁴⁷.

Výše uvedené procesní záruky společně s detailněji propracovaným procesním mechanismem odvolacího řízení potvrzují hypotézu vyšší lidskoprávní ochrany v mezinárodním trestním řízení MTS, než tomu je u *ad hoc* tribunálů.

³⁴¹ Např. rozhodnutí ICTY *Prosecutor v. Tadić* (IT-94-1), z 27. února 2001, rozhodnutí *Prosecutor v. Blaškić* (IT-14/1-T), z 31. května 2001.

³⁴² Čl. 81 odst. 1 písm. b) Statutu.

³⁴³ *Prosecutor v. Bemba Gombo* ICC – 01/05 – 01/08 – 75, z 25. srpna 2008, Decision on the Prosecutor's application for leave to appeal Pre-Trial Chamber III's decision on disclosure, odst. 13.

³⁴⁴ Podobně srov. výklad u práva na tlumočníka všech osob ve vyšetřování – část III, kap. 2. písm. c).

³⁴⁵ Čl. 83. odst. 2 Statutu.

³⁴⁶ Srov. též ZAPPALA, S. *op.cit.*, str. 174.

³⁴⁷ Čl. 83. odst. 4 Statutu.

Lidská práva (procesní záruky) obviněného v průběhu hlavního líčení v řízení před MTS vycházejí co do rozsahu (výčtu jednotlivých práv) především z úpravy MPOPP. Tato úprava, přejatá taktéž v polovině devadesátých let pro *ad hoc* trestní tribunály, je však v dalších ustanoveních Statutu MTS a Procesního a důkazního řádu dále rozpracována. Po analýze jednotlivých ustanovení lze konstatovat, že stěžejní čl. 67 Statutu upravuje lidská práva osoby obviněné mnohem lépe a důkladněji, než tomu tak je u *ad hoc* tribunálů. Tato skutečnost je dána zejména dvěma faktory: za prvé jednotlivá ustanovení jsou v samotném Statutu a dále v Procesním a důkazním řádu (resp. i jiných procesních dokumentech Soudu) rozpracována a ochrana procesních záruk tak dostává jasné obrysy, za druhé došlo k doplnění některých nových procesních záruk do seznamu (ve srovnání s čl. 14 MPOPP) resp. došlo k doplnění některých ustanovení již existujících. Nejvýraznější přínos (v oblasti obou faktorů) lze spatřovat v rámci procesněprávní zásady rovnosti zbraní. Tak došlo v úpravě čl. 67 k upřesnění a doplnění ustanovení o právu obviněného klást otázky svědkům obžaloby a především explicitně stanovené povinnosti žalobce poskytnout důkazy, které jsou ve prospěch obviněného.

I přesto, že pravý obsah některých ustanovení bude ozřejměn samotnou aplikací Soudu (právo učinit bezpřísežné prohlášení), lze práva obviněného v hlavním líčení mezinárodního trestního řízení, jejichž úpravu stanoví Statut MTS a doplňují další procesněprávní normy považovat za jednolitý a ucelený systém realizující v plné míře koncept práva na spravedlivý proces.

V. část – Postavení oběti v mezinárodním trestním řízení

Spáchání zločinu vyvolává dva hlavní následky: na jedné straně narušení ve společenském řádu a na straně druhé narušení fyzické, psychické a nebo i rodinné integrity u osoby, proti které pachatel ať přímo či nepřímo jedná – oběti zločinu. V primitivních společnostech, kde neexistoval hierarchizovaný společenský řád, stíhání pachatele bylo vykonáváno obětí samotnou, v širším slova smyslu – rodinnými příslušníky oběti³⁴⁸. Dnes jsou stíháním pověřeny státem k tomu zmocněné orgány, které jako jediní disponují atributem jediného vykonavatele spravedlnosti v trestní oblasti. Oběť trestného činu není oprávněna k jednání vůči pachateli, může však často formou soukromoprávní žaloby požadovat náhradu způsobené škody. Právo oběti k náhradě škody existuje a existovalo v každé společnosti a žádný právní systém neodpírá právo oběti k soukromoprávnímu odškodnění³⁴⁹. Náhrada škody je totiž vedle trestního stíhání pachatele a jeho potrestání součástí narovnání společenských vazeb a společenského řádu.

Bylo by příliš zjednodušující omezit současné postavení oběti pouze na žalobce v soukromoprávním řízení, a tím oběť zcela vyloučit z trestněprávního řízení. Různé právní systémy přisuzují rovněž různou míru účasti oběti na trestněprávním řízení. Tak, jak bylo blíže ukázáno v části I., mezinárodní trestní řízení je založeno na dvou základních modelech, : akuzačním, známému ze zemí *common law* a inkvizičním – vzešlému z právní tradice romano-germánské. V akuzačním modelu stojí proti sobě dvě strany – žalobce a obhajoba, tyto strany vedou vyšetřování a řídí jednání. Soudce hraje roli „arbitra“ a vede trestní řízení jako celek. Účast oběti je v akuzačním modelu omezena na postavení svědka, přeje-li si jedna ze stran takový svědecký důkaz provést. Náhradu hmotné či nehmotné újmy lze provést cestou soukromoprávní žaloby. Na stranu druhou se model inkviziční vyznačuje důležitou rolí soudce, který vede vyšetřování a jednání během řízení. I když žalobce a obhajoba zůstávají klíčovými stranami řízení, oběť se řízení často účastní. Současné národní represivní systémy jsou vždy určitou směsicí obou představených

³⁴⁸ „The ancient societies recognized the natural right of a victim to inflict punishment on the wrongdoer by way of revenge. With the passage of time, it was realized that the victim should not be allowed to take the law into his own hands for this purpose. Instead of that, the State or the society should consider it to be its collective duty to ensure that the criminal or the wrongdoer gets suitably punished. While this principle attained universal acceptance, the victim started getting ignored altogether.“ in: KUHNER, T. K., The Status of victims in the enforcement of international criminal law, *Oregon review of international law*, spring 2004, str. 107.

³⁴⁹ BASSIOUNI, M. Ch., International recognition of victims rights, *Human rights law review*, 2006, str. 208

modelů, jeden z modelů však v nich vždy převažuje. Stejně je tomu i u mezinárodních trestních tribunálů.

Mezinárodní trestní tribunály, jak bylo uvedeno, jsou odpovědí mezinárodního společenství na závažná porušení lidských práv a mezinárodního humanitárního práva. Porušení, která v mezinárodním měřítku narušují národní i mezinárodní společenský řád. Rozsahu, důležitosti a závažnosti těchto porušení odpovídá také velký počet obětí a rozsah škod. Rozsah, rozsáhlost, systematickosti jsou tak charakteristickým prvkem zločinů mezinárodního charakteru (*core crimes*), které často vyžadují „mezinárodní“ odpověď komplexního rázu, než je tomu v rámci národní represivní politiky.

Na druhou stranu, rozsáhlost a závažnost takových zločinů měla (a má) za následek určité „upozadění“ oběti, když upřednostněným aspektem je stíhání a potrestání pachatelů zločinů spadajících do jurisdikce mezinárodních trestních tribunálů. Primární funkcí mezinárodních trestních tribunálů je totiž funkce punitivní a disuasivní. Potrestání pachatelů mezinárodních zločinců je tak vedle odstrašující funkce³⁵⁰ základním prvkem narovnání porušeného společenského řádu.

Mezinárodní trestní spravedlnost však může plnit i další funkci – funkci reparativní, která se uskutečňuje účastí oběti v řízení před mezinárodními trestními tribunály. Narovnání společenského řádu se pro oběť konkretizuje právě její přímou účastí na řízení³⁵¹, kdy v případě Mezinárodního trestního soudu se může oběť přímo dožadovat odškodnění v rámci řízení před tímto Soudem. Jinak tomu je v případě *ad hoc* trestních tribunálů, jejichž hlavním účelem bylo potrestat pachatele závažných porušení mezinárodního práva lidských práv a mezinárodního práva v humanitárního v bývalé Jugoslávii a Rwandě.

1. Oběť před *ad hoc* trestními tribunály

Hlavním cílem autorů Statutů *ad hoc* tribunálů a jejich Procesních a důkazních řádů bylo potrestat osoby odpovědné za závažná porušení mezinárodního práva

³⁵⁰ Základním motivem odstrašující funkce je smluvně dané neuplatnění imunit vůči pachatelům, kteří jsou mnohdy v postavení státních orgánů.

³⁵¹ K obecnému pohledu na práva obětí v mezinárodním trestním řízení srov. např. NANDA, V. P., *Victims' Rights: Emerging Trends, International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.

humanitárního a respektovat zájmy žalobce a práva obžalovaného³⁵². Stíhání pachatelů bylo jedním ze způsobů, jak nastolit mír na území bývalé Jugoslávie a ve Rwandě³⁵³. Rada bezpečnosti OSN se tedy rozhodla vytvořit tyto tribunály, jejichž „jediným cílem bylo odsoudit osoby domněle odpovědné z porušení mezinárodního práva humanitárního“³⁵⁴. Proto jak Statuty obou *ad hoc* tribunálů, tak jejich Procesní a důkazní řády zcela vylučují oběť jako účastníka z mezinárodního trestního řízení³⁵⁵. Oběti je před *ad hoc* tribunály přisouzeno (pouhé) postavení svědka a z toho vyplývající ochrana. Takové postavení bylo teorií odůvodňováno zejména skutečností, že tyto tribunály mají výlučně „punitivní povahu“³⁵⁶ a že procesní pravidla byla inspirována akuzačním modelem. Oběť se tak v řízení před *ad hoc* tribunály stává pasivním objektem.

Bude tedy nejprve představena obecně pasivní role oběti na řízení před *ad hoc* tribunály a následně ukázána slabá místa této pasivní role.

a) Obecné představení

Jestliže jediným (hlavním) účelem *ad hoc* tribunálů bylo stíhání a potrestání pachatelů mezinárodních zločinů, oběť vystupuje v řízení pouze pasivně, a to jako svědek žalobce. Proto ustanovení týkající se obětí se omezují pouze na prostředky ochrany oběti³⁵⁷ jako svědka, a to především v průběhu jednání. Před zahájením líčení mohou oběti požádat o pomoc Sekci pro pomoc obětem a svědkům³⁵⁸. Do průběhu řízení však oběť-svědka nemůže žádným způsobem zasahovat. Jeho

³⁵² Viz Rezoluce RB OSN 827(1993) a dále JORDA, C., de HEMPTINNE, J., The Status and Role of The Victim, in : CASSESE, A., GAETA, P., JONES, J.E.W.D. (ed.). *The Rome Statute of The International Criminal Court, A Commentary*, Oxford university Press, 2002, str. 1387.

³⁵³ Vytvoření *ad hoc* trestních tribunálů bylo mezinárodní odpovědí vůči nemožnosti dotčených států samotných stíhat domnělé pachatele. Odpovědí, jejíž atributem měla být rychlost a účinnost a jejíž hlavním cílem bylo nastolit mír v daném regionu a kde účast oběti v řízení mohla tento proces zpomalit. Podobně se vyslovují Jorda a de Hemptinne: “This system appears to stem, first of all, from the fact that, at the time when the Statutes of the ad hoc Tribunals were being drawn up, the Security Council of the United Nations (...) was more concerned to punish criminal acts perpetrated in Rwanda and the former Yugoslavia than to satisfy the personal interests of the victims.” *Op. cit. Ibid.*

³⁵⁴ Rezoluce RB OSN 827 (1993) z 25. května 1993, S/RES/827.

³⁵⁵ Na druhou stranu rezoluce explicitně zmiňuje, že výkon spravedlosti *ad hoc* tribunálem nemá mít vliv na právo oběti domáhat se náhrady škody vzniklé z porušení humanitárního práva.

³⁵⁶ MEKJIAN, G. J., VARUGHESE, M. C., Hearing the victim's voice: Analysis of Victim's Advocate Participation in the Trial Proceeding of the International Criminal Court, *Pace international law review*, Spring, 2005, str. 14.

³⁵⁷ Pravidlo 75 RPE ICTY a ICTR.

³⁵⁸ Pravidlo 34 RPE ICTY a ICTR

výpověď může sloužit jako pramen, na jehož základě zahajuje žalobce vyšetřování³⁵⁹. Během líčení, je-li svědecká výpověď³⁶⁰ použita jako důkazní prostředek³⁶¹, je oběť slyšena jako svědek žalobce, ale může být rovněž předmětem křížového výslechu nebo doplňkového výslechu obhajoby³⁶², navíc oběť-svědka, která odmítne svědčit nebo odpovídat na dotaz vztahující se k případu, může být odsouzena za pohrdání Tribunálem k pokutě nebo trestu odnětí osobní svobody až na šest měsíců³⁶³. Během výslechu žalobcem, nebo protivýslechu obhajobou, oběť-svědka nemůže využít přítomnosti právního zástupce a nemá ani přístup k důkazům předkládaným žalobcem. Jako svědek, nemůže být oběť přítomna jednání během výpovědi dalších svědků.

b) Slabá místa

Skutečnost, že oběť je v řízení před *ad hoc* tribunály v postavení svědka s sebou nese dva důležité jevy: oběť nemá možnost účasti v mezinárodním trestním řízení a tedy nemůže požadovat náhradu způsobené škody přímo před tribunálem³⁶⁴. První jev je skryt v rámci pravomocí žalobce, který je pověřen zastupovat zájmy mezinárodního společenství, tedy i zájmy oběti. Řešení druhého jevu (otázka odškodnění) je přesunuto na národní úroveň. Oba dva jevy a jejich důsledky jsou tedy samostatnými problémy.

Zájmy oběti hájené žalobcem: Obtížně lze připustit, aby žalobce hájil vždy (za každých okolností) zájmy oběti, když její a jeho zájmy se často odlišují předně v diskreční pravomoci přiznané žalobci zahájit stíhání a vyšetřování. Oběť, která utrpěla závažnou škodu spáchaným zločinem v jurisdikci tribunálů se může cítit navíc poškozena skutečností, že pachatel není postaven před „mezinárodní spravedlnost“. Stejně tak během dokazování oběť, která vystupuje aktivně a ne jen jako svědek, může předkládat své vlastní podněty a názory s cílem dosáhnout takto

³⁵⁹ Čl. 18 odst. 1 Statutu ICTY, resp. čl. 17 odst. 1 Statutu ICTR.

³⁶⁰ Před podáním svědecké výpovědi skládá svědek přísahu. (Pravidlo 90(B) RPE ICTY a ICTR).

³⁶¹ Pravidlo 85(B) RPE ICTY a ICTR

³⁶² Pravidlo 85(B) RPE ICTY a ICTR

³⁶³ Pravidlo 77(A) RPE ICTY a ICTR

³⁶⁴ “However, they fail to adequately address issues of victim reparation and participation, due to the fact that the statutes and the judge-made rules of procedure and evidence provide only limited guidance on these issues. Victims within the ICTY and ICTR were neither allowed to participate in their personal capacity within the criminal proceeding nor entitled to receive reparations or compensation for damages suffered from the atrocities perpetrated against them.” Viz MEKJIAN, G. J., VARUGHESE, M. C., *op.cit.* str. 12.

určitého narovnání pokřivených společenských vazeb, a tudíž hájí jiné zájmy než žalobce, jehož zájmem je nalézt a předložit takové důkazy, které by obviněného usvědčovaly³⁶⁵. V řízení před *ad hoc* tribunály zastupuje žalobce zájmy mezinárodního společenství a je tedy pověřen vést vyšetřování tak, aby byl domnělý pachatel odsouzen a byl mu udělen trest. Pro žalobce je tedy obtížné (s)kloubit tento „veřejný“ zájem se „soukromými“ potřebami oběti³⁶⁶. A oběť je pro něj jen prostředkem k dosažení ochrany těchto zájmů. Rozdíl zájmů se přenáší i do praktické otázky, jakou je odškodnění.

Zásada „neodškodnění“ - absence náhrady škody: Jedinou formou odškodnění, kterou Procesní a důkazní řád *ad hoc* tribunálů oběti umožňuje³⁶⁷, je restituce majetku. Oběť se ale takového odškodnění před *ad hoc* tribunály dožadovat nemůže. Je odkázána na národní soudní či správní orgány. Před národními soudními orgány bývalé Jugoslávie či Rwandy je však často velmi obtížné takové spravedlivé kompenzace dosáhnout³⁶⁸. Lze tedy zcela podpořit myšlenku Jordy a de Heptinna, že „právní odškodnění těch, kteří utrpěli škodu, znamená podstatné kritérium k opětovnému nastolení sociální harmonie mezi komunitami, které byly ve válce, a *sine qua non* k nastolení zakořeněného a trvajícího míru“³⁶⁹.

Je-li účast oběti v řízení před *ad hoc* tribunály, které byly vytvořeny jako odpověď na hrůzné zločiny v bývalé Jugoslávii a Rwandě, omezena na pouhou roli svědka, tato „nutnost“ pro jedny a kritický nedostatek pro druhé byl transformován v průběhu Římské konference do nového konceptu účasti oběti před Mezinárodním trestním soudem.

Základní myšlenkou, na které je založena účast oběti před MTS, je možnost oběti přímo se účastnit řízení pomocí předložení svých názorů a obav ve všech

³⁶⁵ Podobně se vyslovují Jorda a de Hemptinne: “During the course of the trial, the question of the personal role of the victim should not, at first sight, present such a difficult problem. Once the proceedings are underway, there should in theory exist certain symmetry between the interests of the Prosecutor and those of the victim. Both of them would appear to be seeking to establish the truth surrounding the crimes alleged, and to attribute responsibility for them to their perpetrators. In reality, however, their respective interests do not necessarily run in parallel.” Viz JORDA, C., de HEMPTINNE, J., *Op. cit.*

³⁶⁶ Lze samozřejmě zpochybnit i tento závěr argumentem, že při velkém počtu obětí se jejich „soukromé“ zájmy mohou stát zájmy „veřejnými“ hájenými žalobcem.

³⁶⁷ Pravidlo 106 RPE ICTY a ICTR

³⁶⁸ Takovou situaci nelze srovnávat s úpravou, kterou nalézáme v mnohých národních právních řádech, kdy je oběť odkázána na civilněprávní řízení pro získání odškodnění. Jedná se totiž o pouhé horizontální přesunutí, zatímco v případě *ad hoc* tribunálů se jedná o přesun vertikální.

³⁶⁹ JORDA, C., de HEMPTINNE, J., *op.cit.*, str. 1398.

stádiích řízení. Vzhledem k celkové novosti tohoto konceptu v mezinárodním trestním řízení bude analýza provedena detailně v následujících kapitolách. Ty nejprve představí obecný pohled na oběť před MTS (pojem / definice oběti a přístup k MTS – 2. kapitola) a dále se zaměří na jednotlivé fáze mezinárodního trestního řízení a účast oběti v nich (3. a 4. kapitola).

2. Koncept účasti oběti před Mezinárodním trestním soudem obecně

Koncept účasti oběti v řízení před *ad hoc* tribunály, který byl krátce představen v předešlé kapitole, byl velmi kritizován doktrínou, obhájci lidských práv i zájmovými sdruženími obětí. Kritizovanou byla především nemožnost oběti aktivně se účastnit řízení, předkládat své názory, pohledy a obavy a žádat přímo náhradu škody. Původní návrh vypracovaný KMP se velmi podobal statutům *ad hoc* tribunálů³⁷⁰. Až návrh Statutu předložený pro konferenci v Římě umožňuje aktivní účast oběti v řízení před Soudem³⁷¹. Na velký tlak především mezinárodních organizací na ochranu lidských práv, práv žen a zájmových sdružení obětí byla až na konferenci v Římě zařazena možnost oběti domáhat se náhrady škody před MTS³⁷². V řízení před MTS tak oběť požívá práva účastnit se řízení se svou vlastní procesní způsobilostí, práva být informován o průběhu případu a práva požadovat náhradu škody.

Tím byl tento „nový soud původně určený k trestání jednotlivých pachatelů hrůzných zločinů transformován na mezinárodní soud zajišťující rovněž restorativní spravedlnost“³⁷³.

Podle některých autorů³⁷⁴ je tento koncept účasti oběti v řízení před MTS silně inspirován národními právními řády romano-germánského tradice práva, kde

³⁷⁰ Čl. 43 návrhu hovoří pouze o ochraně obžalovaného, obětí a svědků. Report of the International Law Commission on the work of its forty-sixth session, 2 May - 22 July 1994, Draft Code of Crimes against the peace and security of mankind, A/49/10, čl. 43.

³⁷¹ Čl. 68 odst. 4 návrhu. Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 68 odst. 4.

³⁷² Více k legislativnímu vývoji postavení oběti před MTS viz BOVEN van, T., The Position of the Victim in the Statute of the International Criminal Court, In: Hebel, H.A.M., Lammers, J.G., Schukking, J., Reflections on the International Criminal Court: essays in honour of Adriaan Boss, T.M.C. Asser Press, 1998.

³⁷³ The International Criminal Court: Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence xlv (Roy S. Lee ed., Transnational Publishers 2001).

³⁷⁴ MAISON, R., La place de la victime, in: ASCENSIO, H., DECAUX, E., PELLET, A., (eds.) Droit international pénal, A.Pédone, 2000, nebo JORDA, C., de HEMPTINNE, J., *op. cit.*

oběť má určité procesní postavení a může tak či jinak zasahovat do řízení. Tak např. ve francouzském trestním řízení může oběť podat stížnost a stát se tzv. civilní stranou trestněprávního řízení (*partie civile*) a pokud veřejnoprávní obžaloba nebyla prokuraturou zahájena, může civilní žaloba trestněprávní řízení iniciovat³⁷⁵. V jiných právních řádech podává oběť veřejnému žalobci (státnímu zástupci) vysvětlení, na jejichž základě je poté zahájeno vyšetřování. Podobnou možnost předvídá také Statut MTS, který opravňuje žalobce zahájit vyšetřování *motu proprio* „na základě informací o zločinech spadajících do jurisdikce Soudu“³⁷⁶. Přičemž tyto informace mohou pocházet také od obětí těchto zločinů.

Možnost iniciovat řízení oběti dána není, ale jiné procesní postupy inspirované romano-germánským systémem práva si ve Statutu MTS našly své místo. Je to především možnost přístupu k Soudu a možnost domáhat se náhrady škody. Oba tyto procesní instituty budou detailně analyzovány v dalších kapitolách, nejprve však bude představen pojem oběti zločinů spadajících do jurisdikce MTS.

a) Pojem a definice oběti

Jako definice oběti, velmi obecně, může být převzata definice, kterou podává Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestné činnosti a oběti zneužití pravomoci.³⁷⁷

„Obětí se rozumí osoba, která jednotlivě nebo hromadně utrpěla újmu zejména na tělesné nebo psychické integritě, morální utrpení, materiální ztrátu, nebo zásah do svých základních práv jednáním nebo opomenutím, které porušuje platný trestní zákon státu [...]“³⁷⁸.

Z této definice vyplývá, že není chráněna pouze tzv. oběť přímá – osoba, proti které je útok přímo veden, ale také tzv. oběť nepřímá – rodina, blízcí oběti přímé. Zůstává otázkou, zda takto široce koncipovanou definici oběti lze použít i pro účely mezinárodního trestního řízení. Při srovnání definice poskytnuté pravidlem 85 Procesního a důkazního řádu lze zjistit, že i tato definice je rovněž velmi rozsáhlá. Pravidlo 85 RPE stanoví:

³⁷⁵ MAISON, R., *op.cit.* str. 782.

³⁷⁶ Čl. 15 odst. 1 Statutu MTS.

³⁷⁷ Rezoluce Valného shromáždění A/RES/40/34 z 29. listopadu 1985.

³⁷⁸ Stejná definice je i v rezoluci VS OSN týkající se základních zásad práva na odvolání a odškodnění obětí závažných porušení lidských práv a porušení mezinárodního práva humanitárního, A/RES/60/147 z 21. března 2006, stejně jako v závěrečné zprávě Komise pro lidská práva, E/CN.4/2000/62 z 18. ledna 2000.

Pro účely Statutu a Řádu

- a) *se „obětí“ rozumí každá fyzická osoba, které byla způsobena újma následkem spáchání zločinu spadajícím do kompetence soudu*
- b) *„obětí“ se může rozumět i jakákoli organizace či instituce, jejímuž majetku s náboženským, výchovným, uměleckým, vědeckým nebo charitativním účelem, historická stavba, nemocnice nebo jakékoliv jinému místu nebo předmětu užívanému k humanitárním cílům byla způsobena škoda.*

Znamená to, že Procesní a důkazní řád uznává za oběť nejen fyzickou osobu (odstavec *a* pravidla 85), ale i právnickou osobu (odstavec *b* pravidla 85). Jediným logickým omezením u definice oběti – fyzické osoby je, že újma musí být způsobena spácháním zločinu, ke kterému je Soud pravomocný. Ve srovnání s obecnou definicí představenou shora, je definice pro účely Statutu o něco přesnější. Na druhou stranu definice oběti – právnické osoby, i když tato vypadá více uzavřená, není i tak co do obsahu o mnoho jasnější.

Upuštěno od úvah o širší či užší definici oběti pro účely Statutu, naskýtá se otázka, zda se oběť může účastnit všech fází řízení, vzhledem k tomu, že Statut rozlišuje *situaci (situation)* a *věc, případ (case / affaire)*, kdy základní dělicí čarou je vydání zatýkacího rozkazu³⁷⁹. Je tedy otázka, zda lze také činit rozdíl mezi *obětí situace* a *obětí případu*. (Oběť situace by byla fyzická či právnická osoba, které byla způsobena újma spácháním na území určitého státu zločinu, pro který je soud pravomocný. Oběť případu pak fyzická či právnická osoba, které byla způsobena újma následkem chování jedné či vícero podezřelých nebo obžalovaných osob. U oběti případu se jedná o kauzální vztah pachatel zločinu – újma - oběť) Rozdíl mezi „obětí situace“ a „obětí případu“ vyplyne více na povrch s otázkou, zda tyto dvě skupiny mají stejný přístup k soudu a mohou se stejným způsobem účastnit řízení před MTS či nikoliv³⁸⁰. Kladnou odpověď lze najít při skloubení čl. 15 odst. 3 Statutu a pravidel 50 odst. 1a 3 a 107 odst. 5 RPE. Tato ustanovení totiž umožňují účast oběti ještě před zahájením stíhání. Nicméně, „extensivní výklad práva oběti na účast v řízení by mohl být v konfliktu se dvěma zásadami podstatnými pro dobrý průběh trestního řízení a fungování soudu: zásada hospodárnosti řízení a

³⁷⁹ Čl. 58 Statutu MTS.

³⁸⁰ Rozdíl není činěn samoučelově, ale právě vzhledem k možným procesním odlišnostem v účasti oběti před MTS.

imperativní zásada nestrannosti³⁸¹. Obecně je ale vhodnější akceptovat širší přístup, již vzhledem k možné účasti v řízení podle čl. 15 odst. 3 a čl. 19 Statutu.

b) Přístup oběti k MTS

Tvůrci Římského Statutu a Procesního a důkazního řádu uznali, že účast oběti závažných zločinů na řízení před MTS nemůže být omezena na roli svědka žalobce, ale oběť musí být aktivní procesní stranou a mít možnost vykonávat svá práva. Tato práva uvádí jednak rezoluce Valného shromáždění³⁸², jednak jsou převzaty i do tzv. zásad Théo van Boven³⁸³ a dále opětovně potvrzeny v další rezoluci Valného shromáždění³⁸⁴. Tato práva lze seskupit do třech kategorií, které jsou obsaženy také ve Statutu MTS :

- a) Právo na přístup k soudu, včetně způsobilosti účastnit se řízení a zasahovat, jsou-li zájmy oběti dotčeny
- b) Právo na rovné zacházení, důstojnost a úctu během celého řízení, včetně práva požadovat opatření zajišťující ochranu a soukromý život obětí
- c) Právo na přiměřenou a účinnou náhradu škody

Nechce-li nebo nemůže-li oběť přímo realizovat právo na přístup k soudu a právo účastnit se řízení, má právo zvolit si právního zástupce. Dle Statutu MTS i RPE mají oběti právo být zastoupeny a předkládat své názory nezávisle a odděleně od žalobce v různých stádiích řízení, jsou-li jejich zájmy dotčeny. Toto právo je moderováno pravomocí Soudu požádat, aby oběti nebo skupina obětí si zvolily jednoho společného zástupce. Nedojde-li k dohodě, Soud požádá Kancelář, aby takového společného zástupce určila³⁸⁵.

³⁸¹ STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., Participation of Victims in Pre-trial Proceedings od ICC, *Journal of International Criminal Justice*, May, 2006, str. 223.

³⁸² A/RES/40/34 z 29. listopadu 1985 - Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestné činnosti a oběti zneužití pravomoci.

³⁸³ E/CN.4/Sub.2/1996/17. Théo van Boven, holandský právník a člen Podkomise pro předcházení diskriminaci a ochraně menšin, vypracoval tyto zásady týkající se zejména práv na náhradu škody závažných porušení mezinárodního práva humanitárního.

³⁸⁴ A/RES/60/147 z 21. března 2006 o Základních zásadách a směrnicích týkajících se práva obrátit se na soud a práva na odškodnění obětí flagrantních porušení mezinárodního práva lidských práv a závažných porušení mezinárodního práva humanitárního, kde v části VIII. odst. 12 je uvedeno : "A victim of a gross violation of international human rights law or of a serious violation of international humanitarian law shall have equal access to an effective judicial remedy as provided for under international law. Other remedies available to the victim include access to administrative and other bodies, as well as mechanisms, modalities and proceedings conducted in accordance with domestic law. Obligations arising under international law to secure the right to access justice and fair and impartial proceedings shall be reflected in domestic laws".

³⁸⁵ Pravidlo 90 odst. 3 RPE.

Byla představena základní stanoviska, která odůvodňovala zahrnutí ustanovení o účasti oběti v řízení před MTS do Statutu a Procesního a důkazního řádu. Dále bude analyzováno, jakým způsobem se toto právo oběti realizuje, zda může být vykonáváno ve všech stádiích řízení před Soudem, zda názory a obavy oběti musejí být vždy brány v potaz, jaká jsou specifika řízení o náhradu škody.

Detailní rozbor ustanovení Statutu a Procesního a důkazního řádu je potřebný k prokázání samotného práva oběti na přístup k Soudu, které Statutu MTS nebo Procesní a důkazní řád explicitně neuvádějí. Lze jej vyvodit jen z několika jejich ustanovení.

Jedná se především o článek 68 Statutu MTS, který se věnuje „ochraně obětí a svědků a jejich účasti na řízení“ a především jeho odstavec třetí, který umožňuje obětem, jsou-li jejich osobní zájmy dotčeny, přednést na základě svolení Soudu své názory a obavy. Další klíčová ustanovení vztahující se k účasti oběti v řízení před MTS, mohou být nalezena v Procesním a důkazním řádu. Obětem je věnován celý pododdíl nazvaný Účast obětí na řízení³⁸⁶. Detailní analýza této účasti bude rozdělena do dvou kapitol – účast oběti ve vyšetřování, přípravném řízení (3.) a účast oběti během hlavního líčení (4.)

3. Účast oběti v přípravném řízení

Dříve než bude přistoupeno k jednotlivým modalitám účasti oběti v přípravném řízení, je potřeba učinit dvě upřesnění ohledně *přípravného řízení* před MTS.

První upřesnění je terminologické: Adjektivum přípravné / předběžné (*preliminary / préliminaire*) a také výraz předběžné řízení jsou často používány v mezinárodním procesu, avšak v jiném významu než je používán zde, protože „kvalifikuje námitky jurisdikce a přípustnosti, které jsou odděleny od řízení, před řízením o věci samé“³⁸⁷. Je tomu tak v případě Mezinárodního soudního dvora, který se vyjadřuje v předběžném stádiu ke své pravomoci spor rozhodovat³⁸⁸. Naopak

³⁸⁶ Pododdíl 3, III. dílu části čtvrté Procesního a důkazního řádu, pravidla 89-93 RPE.

³⁸⁷ SALMON (J.) (dir.), *Dictionnaire de droit international public*, Bruylant, Bruxelles, 2001.

³⁸⁸ Čl. 79 Procesního řádu Mezinárodního soudního dvora.

národní trestněprávní řízení je členěno do dvou stádií – přípravné řízení (vyšetřování – stíhání) a hlavní líčení. Jaká by tedy měla být terminologie v mezinárodním trestním řízení, kde se oba přístupy střetávají? Samotný text Statutu MTS jasnou odpověď nedává a používá termínu *předběžný / přípravný* v obou představených významech³⁸⁹. Určitou odpověď přináší ustanovení Řád Soudu a Procesní a důkazní řád, když řízení před Soudem jasně rozlišují na řízení přípravné (*pre-trial / phase préliminaire*) a hlavní líčení (*trial / procès*).

Druhé upřesnění se týká rozsahu přípravného řízení, které je ohraničeno rozhodnutím žalobce zahájit vyšetřování nebo stíhání a rozhodnutím Soudu o potvrzení obvinění před zahájením hlavního líčení. Takové vymezení je však příliš zužující, protože Statut MTS upravuje svými ustanoveními také řízení, které předchází samotnému zahájení vyšetřování. Je to stádium, ve kterém žalobce shromažďuje podklady, na jejichž základě může shledat dostatečné důvody pro zahájení vyšetřování. Lze předpokládat, že i toto stádium, kdy je především zkoumána pravomoc Soudu (čl. 13-19 Statutu MTS), může být zahrnuto do přípravného řízení. Otázkou zůstává do jaké míry se také této části řízení může oběť účastnit.

Přestože bylo řečeno, že právo oběti účastnit se řízení před MTS není nikde explicitně stanoveno, Statut a RPE vymezují tři odlišné režimy účasti v přípravném řízení:

- i) poskytnutí vyjádření podle čl. 15 odst. 3 a čl. 19 odst. 3 Statutu MTS (Oddíl 1.),
- ii) účast na základě čl. 53 odst. 3 a 61 (Oddíl 2.),
- iii) výzva senátu k podání názorů obětí podle pravidla 93 RPE (Oddíl 3.)

Existence těchto třech režimů ovšem neznamená, že každá oběť, každá skupina či kategorie obětí projde všemi těmito režimy. Modality práva účastnit se se budou rovněž různit pro oběti situací a oběti případů. Stejně tak odlišnosti budou pro účast

³⁸⁹ Čl. 18 Statutu MTS je nazván ‘Předběžná rozhodnutí o přípustnosti’ (*Preliminary Rulings regarding Admissibility / Décision préliminaire de recevabilité*), na druhou stranu čl. 39 odst. 4 Statutu MTS mluví o přípravném úseku v opozici k projednacímu úseku (Pozn. Zatímco francouzský text Statutu užívá vždy adjektivum *préliminaire*, anglický text je více pestrý *preliminary* – čl. 18, *pre-trial* čl. 39, *initial* – čl. 60 Statutu MTS.)

před a po rozhodnutí žalobce zahájit vyšetřování³⁹⁰. Je totiž potřeba odlišit účast oběti v řízení před MTS podle části druhé Statutu a účast oběti v následujících stádiích přípravného řízení³⁹¹; proto budou dále jednotlivé režimy představeny detailně.

Oddíl 1. Poskytnutí vyjádření a oznámení podle článků 15 odst. 3 a 19 odst. 3 Statutu

Část druhá Statutu MTS nazvaná *Jurisdikce, přípustnost a použitelné právo* obsahuje dvě ustanovení týkající se účasti oběti na řízení – jsou jimi čl. 15 odst. 3 a čl. 19 odst. 3 Statutu. Skutečnost, že v této části určené především pro otázky týkající se pravomoci Soudu (podmínek jaké případ má naplnit, aby mohl být Soudem rozhodován) se vyskytují ustanovení o účasti oběti, může být překvapující. Navíc tato ustanovení jsou pojata velmi obecně a dávají tak velký prostor pro interpretaci. Nevyplývá z nich jasná odpověď na otázky, zda účast oběti je omezena jen pro situaci, kdy žalobce jedná *motu proprio*, jaké jsou formy této účasti, zda Statut povoluje účast také „obětem situací“. Na podrobné analýze těchto dvou ustanovení bude ukázáno, jak je oběť zapojena do řízení podle části druhé Statutu MTS.

A. Účast oběti na základě čl. 15 odst. 3

Odstavec 3 čl. 15 Statutu MTS stanoví :

³⁹⁰ Timm shrnuje tyto tři režimy následovně: “First, the participation of victims in the proceedings under part 2 of the Statute is treated separately, as the Statute already sets defined standards in Art.15(3) and 19(3). Separate Rules should also account for the different interests in these early stages of the proceedings. Second, all other participation under Art. 68(3) is contingent on admission by the Court. In order to enable victims to apply for participation, there are Rules on notification for the different stages of the proceedings. Third, when deciding on the application for participation the Court also decides on the form of participation. Some rights to participate, e.g. in oral proceedings, may only be afforded to the legal representatives of the victims and not the victims themselves. Fourth, particularly in cases of mass violence, the Court may ask a group of victims to choose a common legal representative in order to participate in the proceedings”. Viz TIMM, B., *The Legal Position of Victims in the Rules of Procedure and Evidence*, in: FISCHER, H. (ed.), *International and National Prosecution of Crimes Under International Law*, Berlin: Berlin Verlag Arno Spitz, 2001, *cit.in.* STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., *op.cit.*

³⁹¹ STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., *op. cit.* str. 226.

„Pokud žalobce dojde k závěru, že je opodstatněný důvod pokračovat ve vyšetřování³⁹², může předložit přípravnému senátu žádost o povolení vyšetřování, doloženou shromážděným důkazním materiálem. Oběti mohou poskytovat³⁹³ přípravnému senátu svá vyjádření v souladu s Procesním a důkazním řádem.“

Tento odstavec navazuje na odstavec první článku 15, který opravňuje žalobce zahájit vyšetřování z vlastní iniciativy poté, co obdržel informace týkající se zločinů spadajících do pravomoci soudu. Podle některých autorů je účast oběti v rámci čl. 15 odst. 3 „logickým důsledkem“³⁹⁴ role, kterou hraje oběť ve vyšetřování zahájené žalobcem *motu proprio*. Řízení podle čl. 15 je totiž typickým řízením iniciovaným oběťmi. „Je tak zcela přirozené, aby tyto mohly předkládat svá vyjádření.“³⁹⁵

Jsou-li to právě oběti, které poskytly žalobci informace odůvodňující zahájení řízení, je samozřejmé, že by oběti měly mít možnost předložit svá vyjádření, rozhoduje-li Soud (přípravný senát) o zahájení vyšetřování. Jsou to totiž oběti, které jsou zpravidla nejlépe seznámeny s povahou zločinu a okolnostmi jeho spáchání.

Možnost účasti oběti v rámci čl. 15 Statutu MTS – zahájení vyšetřování žalobcem *motu proprio* je zjevná. A také pouze v tomto druhu řízení může oběť předkládat svá vyjádření³⁹⁶. Jedná se o účast oběti na řízení podle čl. 15 odst. 3. „Oběti se nemohou účastnit žalobcem vedeného samotného vyšetřování zločinů v jurisdikci Soudu“³⁹⁷. V případě zahájení vyšetřování na základě oznámení o situaci nasvědčující spáchání zločinů spadajících do pravomoci Soudu, které žalobci předala smluvní strana (stát), nebo Rada bezpečnosti³⁹⁸, oběť právo předložit své vyjádření

³⁹² Nelze se zcela ztotožnit s českým překladem, když autentická znění uvádějí „zahájit vyšetřování“ (*proceed with investigation / ouvrir une enquête / abrir una investigación / возбуждения расследования*)

³⁹³ Vhodnější „předkládat“, když akcentuje více aktivitu, zatímco poskytovat je reakční na žádost Soudu. Srov. autentická znění Statutu MTS.

³⁹⁴ STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., *op. cit.* str. 226.

³⁹⁵ *Ibid.*, str. 227.

³⁹⁶ Čl. 15 Statutu je pojat jako kontrola vykonávaná Přípravným senátem, kontrola, která z bezpodmínečného a diskrečního práva žalobce zahájit vyšetřování *motu proprio* činí právo rámované povolením Soudu. Řízení podle čl. 15 se tak rozpadá do dvou stádií: nejprve žalobce, jakmile je informován často oběťmi o existenci zločinů spadajících do pravomoci Soudu, může přezkoumat závažnost těchto informací a vyžádat si další (čl. 15 odst. 2), a jakmile dojde k závěru, že je opodstatněný důvod zahájit vyšetřování, požádá o povolení přípravný senát. Následně, povolí-li Soud zahájení vyšetřování, postupuje žalobce podle čl. 53 Statutu.

³⁹⁷ Srov. rozhodnutí Odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. Kony, Otti, Odiambo, Ongwen* ICC – 02/04 – 01/05 – 371, z 23. února 2009. A dále rozhodnutí *Situace Demokratické republiky Kongo* ICC – 01/04 – 556, z 19. prosince 2008 a rozhodnutí v *Situacev Dárfúru* ICC – 02/05 – 177, z 2. února 2009.

³⁹⁸ Čl. 13 odst. a) a b) Statutu MTS.

nemá³⁹⁹. Zůstává tedy otázkou, jakým způsobem se tato vyjádření uskutečňují, v jaké formě a zda se oběti mohou odvolat do rozhodnutí žalobce nezahájit vyšetřování.

a) Realizace a forma vyjádření

Jedinou zmínku, kterou čl. 15 odst. 3 poskytuje ohledně způsobu a formy účasti oběti, je odkaz na Procesní a důkazní řád. Ten v pravidle 50 RPE upravuje „řízení, kterým Přípravný senát povoluje zahájení vyšetřování“. Podle tohoto pravidla, zamýšlí-li žalobce požádat o povolení přípravný senát, informuje⁴⁰⁰ o svém úmyslu oběti, o kterých ví nebo které jsou známy Útvaru pro ochranu obětí a svědků⁴⁰¹ a nebo jejich právní zástupce⁴⁰². Zpravidla se jedná o ty osoby (oběti), které poskytly žalobci informace o tom, že byl spáchán zločin spadající do pravomoci Soudu. Pokud by svým jednáním mohl žalobce ohrozit celistvost vyšetřování nebo život či zdraví obětí, od informování obětí upustí. Pravidlo 50 RPE však neupřesňuje, zda se jedná o právo obětí být informovány, i když text stanoví žalobci povinnost⁴⁰³. Vyplývá tedy z tohoto ustanovení možnost, aby si oběti samy vyžádaly informaci od žalobce? Mohou oběti, aniž by byly informovány, předkládat přípravnému senátu svá vyjádření? Lze předpokládat, že oběti mohou předkládat svá vyjádření Soudu, aniž by se nutně musely informovat u žalobce o podrobnostech řízení před přípravným senátem.

Jakmile jsou oběti informovány na základě pravidla 50 RPE a žalobce předložil svou žádost o povolení zahájení vyšetřování, přípravný senát rozhodne, zda povolí či nepovolí vyšetřování zahájit. V tomto řízení mohou oběti předložit / poskytnout⁴⁰⁴ Soudu svá stanoviska. Aktivní účast obětí v tomto stádiu řízení může být klíčová pro jeho další průběh, protože oběti mohou významným způsobem přispět k hledání pravdy a odpovědi na otázku, zda Soud je či není pravomocný a zda vyšetřování může být zahájeno či nikoliv.

Co se týče formy předkládaných vyjádření, připouští Procesní a důkazní řád primárně písemná stanoviska (pravidlo 50 odst. 3 RPE), považuje-li však přípravný

³⁹⁹ Žalobce postupuje přímo podle čl. 53 Statutu.

⁴⁰⁰ Žalobce k tomuto účelu může použít obecné sdělovací prostředky.

⁴⁰¹ Útvar pro ochranu obětí a svědků je institucí zřízenou Kanceláří Soudu pověřenou poskytovat jakoukoli radu a pomoc svědkům a obětem, které přistupují k Soudu. (Viz čl. 43 odst. 6 Statutu MTS).

⁴⁰² Pravidlo 50 odst. 1 RPE.

⁴⁰³ *The Prosecutor shall inform the victims. / Le procureur informe les victimes.*

⁴⁰⁴ Viz *supra* 381.

senát za vhodné doplnit informace podané oběťmi, může za tím účelem nařídit i ústní jednání.

Rozhodnutí Soudu o povolení či nepovolení zahájit vyšetřování je sděleno také obětem, které předložily svá vyjádření⁴⁰⁵. Avšak ani Statut, ani Procesní a důkazní řád neupřesňují, jaké jsou obětem, v případě negativního rozhodnutí, dány procesní možnosti. Odvolání proti tomuto rozhodnutí se nepřipouští, a tak jsou oběti ponechány „v moci“ žalobce, kterého čl. 15 odst. 5 opravňuje podat v případě nových zjištění opětovně žádost o povolení zahájit vyšetřování.

b) Zapojení obětí do přezkumného řízení

Výše byla popsána situace, která je z pohledu oběti nejpříznivější, kdy žalobce na základě shromážděných informací vyrozumí oběti o svém úmyslu zahájit vyšetřování, požádá přípravný senát o povolení a tento se vyjádří pozitivně. Statut však mlčí k otázce, zda přípravný senát může zasáhnout do diskreční pravomoci žalobce a přezkoumat jeho rozhodnutí nezahájit vyšetřování / stíhání a zda oběti mohou být zapojeny do tohoto řízení, nebo jej dokonce iniciovat. Určitou cestu pro odpověď lze nalézt při skloubení čl. 53 Statutu a pravidla 48 RPE. Podle čl. 53 odst. 3 písm. b) může přípravný senát přezkoumat rozhodnutí žalobce dále se věcí nezabývat⁴⁰⁶. Podle pravidla 48 RPE, rozhoduje-li žalobce, zda existují dostatečné důvody k zahájení vyšetřování (čl. 15 odst. 3 Statutu), opře své závěry o důvody uvedené v čl. 53 odst. 1. Z tohoto propojení vyplývá, že Soud může rovněž přezkoumat rozhodnutí žalobce nezahájit vyšetřování (čl. 15). Není však zcela jasné, nakolik se oběť tohoto řízení může účastnit, resp. zda jej může iniciovat. K pozitivní odpovědi lze dojít za použití pomocného argumentu, jímž je doporučení Rady Evropy o postavení oběti v rámci trestního práva a trestního řízení, které *explicite* zmiňuje možnost oběti žádat přezkum rozhodnutí nezahajovat vyšetřování⁴⁰⁷. Lze ovšem zpochybnit aplikovatelnost tohoto doporučení na mezinárodní trestní řízení. Někteří autoři sice uvádějí, že „právo oběti domáhat se přezkumu rozhodnutí žalobce

⁴⁰⁵ Pravidlo 50 odst. 5 RPE.

⁴⁰⁶ Jedná se o přezkum Soudu v případě, že žalobce neshledal dostatečný důvod k zahájení stíhání, jelikož stíhání není v zájmu spravedlnosti vzhledem k okolnostem případu, závažnosti zločinu, zájmu obětí (čl. 53 odst. 1 písm. c a odst. 2 písm. c Statutu).

⁴⁰⁷ Rec. 85/11F z 28. června 1985, jejíž bod B. 7 stanoví, že „La victime devrait disposer 'un droit de demander la révision par l'autorité compétente d'une décision de classement ou du droit de procéder par citation directe’”.

nezabývat se dále věcí je součástí obecného práva na přístup k soudu⁴⁰⁸, avšak mezinárodní trestní řízení je co do povahy i procesu výjimečné a vzhledem k zachování procesní hospodárnosti nebyla na Římské konferenci tato koncepce přijata⁴⁰⁹.

B. Účast oběti na základě čl. 19 Statutu

Vše co bylo řečeno k čl. 15 Statutu se týkalo *situace*. Účast oběti v řízení podle čl. 19 Statutu se však týká *vyšetřování v případě*. Tento článek se zabývá napadení pravomoci Soudu nebo přípustnosti věci. Řízení je tudíž ve fázi, kdy již bylo zahájeno vyšetřování situace a předpokládaný pachatel již byl obviněn nebo na něj byl vydán zatýkáací rozkaz. Také v tomto stádiu se Soud ujišťuje, zda je pravomocný a může se *ex officio* vyjádřit k přípustnosti věci. I další účastníci mohou přípustnost věci namítat⁴¹⁰. (Typicky obviněný, ale i stát, který Soudu podle čl. 14 Statutu situaci předložil). Navíc žalobce může na základě čl. 19 odst. 3 „požádat Soud o rozhodnutí v otázce pravomoci nebo přípustnosti“. Účast oběti v tomto řízení předvídá druhá věta odstavce třetího :

„V řízení týkající se pravomoci nebo přípustnosti mohou svá vyjádření předkládat Soudu rovněž osoby, které podaly oznámení podle čl. 13, jakož i oběti.“

Takto formulovaný text přináší několik otázek. Především, zda oběti mohou předložit svá vyjádření pouze v případě, kdy žalobce požádá Soud o rozhodnutí v otázce pravomoci nebo přípustnosti. Nebo i v řízení o pravomoci nebo přípustnosti zahájené soudem *ex officio* nebo subjekty určenými v čl. 19 odst. 2⁴¹¹. Z pohledu kontextuálního se lze přiklonit k variantě první. Obě dvě věty se nalézají v jednom odstavci a znamenalo by to tudíž, že pouze v případě, kdy žádost předloží žalobce, oběti mohou předkládat svá vyjádření. Z logického pohledu by však oběť měla mít možnost předložit své vyjádření ve všech řízeních týkajících se pravomoci soudu

⁴⁰⁸ STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., *op. cit.* str. 230-231.

⁴⁰⁹ Např. delegace Francie na Římské konferenci argumentovala tzv. obecným zájmem spravedlnosti a navrhovala, aby přípravný senát měl pravomoc revidovat rozhodnutí žalobce nezahájit vyšetřování. Jiné státy však v tomto viděly příliš velký zásah do diskreční pravomoci žalobce.

⁴¹⁰ Viz čl. 19 odst. 2 Statutu.

⁴¹¹ V tomto směru je jak anglický, tak francouzský text Statutu přesnější. Uvádějí: *in proceedings with respect to jurisdiction or admissibility / dans les procédures portant sur la compétence ou la recevabilité*.

nebo přípustnosti věci. Variantu první lze stěžít privilegovat⁴¹², zatímco varianta druhá je podepřena dvěma argumenty: za prvé skutečnost, že Kancelář Soudu informuje oběti o všech námitkách týkající se čl. 19 odst. 1, 2 a 3. Znamená to, že jsou zahrnuta všechna řízení o pravomoci a přípustnosti⁴¹³. Za druhé „důvodem pro zahrnutí tohoto ustanovení byl úmysl zajistit, aby právo obětí být slyšeny ve všech fázích řízení bylo účinně garantováno v takto závažných otázkách“⁴¹⁴. Co do formy vyjádření vyplývá ze znění pravidla 59 RPE, že pro toto řízení mohou oběti předkládat pouze písemná vyjádření.

Účast oběti v rámci části II Statutu MTS se omezuje pouze na čl. 15 a 19, i když byly navrhovány i další možnosti⁴¹⁵. Větší prostor oběti je ale dán v dalších částech přípravného řízení.

Oddíl 2. Účast oběti na řízení podle čl. 53 odst. 3 a čl. 61 Statutu

Hlavním rozdílem v účasti oběti podle části druhé Statutu a části páté je „aktivnější role“ účasti v režimu podle čl. 53 a 61 Statutu. Tento rozdíl lze specifikovat třemi body : *primo* - jestliže v prvním režimu je oběť vyzývána k účasti tím, že ji žalobce informuje o svém úmyslu zahájit vyšetřování (čl. 15 Statutu a pravidlo 50 RPE), nebo tajemník Kanceláře o řízení o přípustnosti (čl. 19 Statutu a pravidlo 59 RPE), v druhém režimu může oběť sama žádat o účast na řízení. *Secundo* – jestliže v prvním režimu je oběť vyzývána vyjádřit se ke klíčovým procesním otázkám, zda je dána pravomoc Soudu či nikoliv (čl. 15), nebo zda pravomoc Soudu či přípustnost věci může být namítána (čl. 19), v rámci druhého režimu může oběť více hájit své zájmy. *Tertio* – je-li první režim účasti Statutem či Procesním a důkazním řádem velmi málo specifikován, ve druhém režimu jsou samostatná ustanovení týkající se účasti oběti na řízení. Hlavní osou druhého režimu je čl. 53 odst. 3. Statutu, který je následně doplněn čl. 61 a ustanoveními pravidel 89-92 RPE.

⁴¹² Argument kontextuální je přesvědčující, je čten samotný text čl. 19 Statutu, aniž bychom se opírali o znění RPE. Propojená četba je často velmi důležitá. Procesní a důkazní řád, který byl vypracován až v roce 2002 tak v mnohém vyjasňuje nepřesná ustanovení Statutu.

⁴¹³ Viz pravidlo 59 RPE.

⁴¹⁴ HALL, CH. K., Article 19 Challenges to the jurisdiction of the Court or the admissibility of a case, in: Triffterere, O. (ed.) Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1999.

⁴¹⁵ Např. účast v rámci čl. 18 Statutu. Viz blíže STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., *op. cit.* str. 232.

A. Úvahy k účasti oběti podle čl. 53 Statutu MTS

Na základě čl. 53 zahájí žalobce vyšetřování jsou-li dostatečné důvody k takovému postupu. Reaguje tak na základě třech možných situacích tzv. spuštění pravomoci MTS (čl. 13 Statutu).

„Při rozhodování o zahájení vyšetřování žalobce zváží, zda

a) informace dostupné žalobci zakládají dostatečnou domněnku, že došlo nebo dochází ke spáchání zločinu spadajícího do pravomoci soudu,

b) věc je nebo byla přípustná podle čl. 17, a

c) vzhledem k závažnosti zločinu a zájmům obětí nicméně není podstatný důvod se domnívat, že vyšetřování by nesloužilo zájmům spravedlnosti⁴¹⁶.

Podobná tři kritéria žalobce použije při rozhodování o tom, zda jsou dostatečné důvody pro zahájení stíhání. „Rozhodne-li žalobce, že není dostatečný důvod se věcí zabývat, a své rozhodnutí založí pouze na písmenu c), musí o tom vyrozumět přípravný senát“⁴¹⁷. V tomto případě se spustí mechanismus přezkumu rozhodnutí žalobce věcí se nezabývat a toto je platné jen, pokud jej přípravný senát potvrdí. Přezkumné řízení se však nespouští automaticky, přípravný senát jej totiž zahájí na základě vlastní iniciativy. Právě tohoto řízení se mohou oběti účastnit, s ohledem na provázanost s písmenem c) – „zájmy oběti“. Jakým způsobem však mohou oběti do řízení vstupovat? Odpověď přináší čl. 68 (odst. 3) Statutu, obecný článek, který upravuje účast oběti v řízení před MTS.

Než ale konkrétní forma realizace účasti oběti v řízení bude představena, je potřeba také v rámci čl. 53 Statutu určit, zda se řízení mohou účastnit pouze *oběti ve věci / případu* nebo také *oběti situace*. Přímou odpověď nelze najít ani ve Statutu ani v Procesním a důkazním řádu. Tato otázka však byla zodpovězena přímo Soudem, v rozhodnutí Přípravného senátu MTS v situaci Demokratické republiky Kongo⁴¹⁸. Na otázku zda Statut či Procesní a důkazní řád předvídají účast obětí ve stádiu vyšetřování situace, senát odpovídá kladně a vypracovává přitom detailní argumentaci založenou na kontextuálním, logickém i teleologickém výkladu. Nedává tak za pravdu žalobci, jehož hlavním cílem, v rámci tohoto sporu, bylo zajistit pokojný a rychlý průběh řízení před MTS a nepřipustit k řízení velký počet obětí.

⁴¹⁶ Čl. 53 odst. 1.

⁴¹⁷ Čl. 53 odst. 1 poslední věta.

⁴¹⁸ Rozhodnutí Přípravného senátu v situaci Demokratické republiky Kongo, ICC-01/04-101, ze 17. ledna 2006.

Zajímavé na tomto rozhodnutí⁴¹⁹ je i to, že Soud upřesňuje definici oběti podanou v pravidle 85 RPE. Ke třem základním definičním podmínkám (1. fyzická osoba, 2. újma, 3. způsobená zločinem spadajícím pod pravomoc Soudu) přidává podmínku čtvrtou – zájmy oběti. Tato čtyři kritéria musí být splněna, aby oběť mohla žádat o účast v řízení před MTS⁴²⁰. (Tato kritéria – definující oběť před MTS je potřeba odlišit od jiných čtyř kritérií, hledisek, které Soud musí mít za splněné, aby účast oběti v řízení povolil⁴²¹. Viz níže kap. 4.)

Jak bylo řečeno výše, vlastní účast oběti v přezkumném řízení podle čl. 53 se řídí obecným ustanovením čl. 68 odst. 3 upravujícím účast oběti na řízení před MTS a dále pravidlem 89 odst. 1 RPE. Čl. 68 odst. 3 Statutu stanoví :

„Jsou-li dotčeny osobní zájmy obětí, Soud umožní přednesení a projednání jejich názorů a obav v těch úsecích řízení, které Soud uzná za vhodné, a to způsobem, který nesmí být na újmu právům obviněného a zásadě spravedlivého a nestranného řízení a nesmí s nimi být neslučitelný. Pokud to Soud uzná za vhodné, mohou tyto názory a obavy přednést právní zástupci obětí v souladu s Procesním a důkazním řádem“⁴²².

Podle pravidla 89 odst.1 RPE „podají oběti, které chtějí předložit své názory a obavy, žádost Soudu prostřednictvím Kanceláře“. Kopie této žádosti je předána také žalobci a obhajobě⁴²³. Přípravný senát pro účely čl. 53 rozhodne, zda povolí účast oběti na přezkumném řízení, nebo zda tuto žádost odmítne. Odmítnout může Soud *ex officio*, nebo na návrh žalobce či obhajoby z důvodů, že žadatel není obětí nebo nesplňuje podmínky stanovené čl. 68 odst. 3⁴²⁴.

⁴¹⁹ Srov. kritickou analýzu tohoto rozhodnutí HEMPTINNE, J., RINDI, F., ICC Pre-trial Chamber Allows Victims to Participate in the Investigation Phase of Proceedings, *Journal of International Criminal Justice*, May, 2006, především pak str. 348 : “Notwithstanding its positive aspects, on close scrutiny the decision appears to include certain problematic points. First, the Pre-Trial Chamber did not explicitly envisage all the reasons for allowing the victims to participate in the investigations and the difficulties to which such participation may give rise. On the contrary, the Pre-Trial Chamber deemed it sufficient to adopt a very technical approach, developing literal, contextual and teleological arguments which, although well argued and balanced, appear to have avoided certain important issues. Second, the Pre-Trial Chamber did not define the precise content and the extent of the procedural rights to be afforded to victims at the investigation stage.”

⁴²⁰ Na dokreslení rozhodnutí je třeba zmínit, že žalobce podal ještě žádost o povolení odvolání proti rozhodnutí přípravného senátu. Tato byla senátem zamítnuta v květnu 2006 a rozhodnutí potvrzeno odvolacím senátem v červnu 2006.

⁴²¹ Rozhodnutí přípravného senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1335, z 16. května 2008, odst. 36 a násl.

⁴²² Níže bude ukázána nejasná povaha čl. 68 odst. 3 Statutu, zejména v kontextuálním pojetí. Přestože se totiž tento článek nachází v části šesté Statutu (Hlavní líčení), svým aplikačním dosahem zahrnuje všechna stádia v řízení před MTS.

⁴²³ Zprostředkování této žádosti obhajobě je učiněno za podmínek respektujících ochranu obětí. (čl. 68 odst. 4 Statutu).

⁴²⁴ Pravidlo 89 odst. 2 RPE.

B. Úvahy k účasti oběti podle čl. 61 Statutu MTS

Hlavním účelem řízení o potvrzení obvinění před zahájením hlavního líčení podle čl. 61 je přezkoumání, zda důkazy předložené žalobcem jsou dostatečné k zahájení hlavního líčení. Tento článek stanoví, že Soud provede slyšení za přítomnosti žalobce, obviněného a jeho právního poradce. Právo oběti účastnit se tohoto řízení však čl. 61 nezmiňuje. Takové právo může být zpochybněno povahou tohoto řízení, které je typicky akuzatorní, při kterém strany – žalobce a obhajoba – stojí proti sobě před přípravným senátem, který má potvrdit (či ne) obvinění⁴²⁵.

Možnost oběti účastnit se také tohoto řízení o potvrzení obvinění vyplývá *explicite* z pravidla 92 odst. 3 RPE. Aby Soud umožnil obětem účastnit se řízení o potvrzení obvinění, oznámí jim své rozhodnutí konat slyšení. Význam tohoto ustanovení spočívá v tom, že je obětem umožněna účast nejen v obecné rovině (čl. 68), ale i v rámci jednotlivých stádií mezinárodního trestního řízení.

Oznámení o rozhodnutí vést slyšení je adresované obětem nebo jejich zástupcům, kteří se již účastnili řízení v jiné fázi, nebo se Soudem již komunikovali v této věci⁴²⁶. I když toto pravidlo stanoví obecné modalitty účasti oběti v řízení o potvrzení obvinění, lze dodat několik upřesnění.

Předně, pouhá notifikace Soudu o rozhodnutí konat slyšení o potvrzení obvinění neznamená, že účast na tomto řízení je obětem zajištěna, protože oběti musejí nejprve podat Soudu obecnou žádost o povolení účastnit se řízení před Soudem podle čl. 68 odst. 3 Statutu a pravidla 89 RPE. Účast oběti na řízení může přípravný senát odmítnout např. s odůvodněním, že žadatel není obětí ve smyslu pravidla 85 RPE. Pro oběti, které se již řízení účastnily, je toto upřesnění bez významu.

⁴²⁵ K možnému střetu práva oběti účastnit se řízení a práva obžalovaného na spravedlivé a nestranné řízení viz např. STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., *op. cit.* str. str. 237, kde autoři uvádějí: "The question of reconciling the participation of victims with the right of an accused to a fair and impartial trial is a difficult one. Here, also, the issue of expediency arises. However, it should be noted that the right of victims to be involved in criminal proceedings has generally been seen as being independent of the determination of criminal responsibility of alleged perpetrators. This is illustrated by the notion of victim in the Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Violations of International Human Rights and Humanitarian Law and the Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuses of Power, which provides that '[a] person may be considered a victim, under this Declaration, regardless of whether the perpetrator is identified, apprehended, prosecuted or convicted ...!'"»

⁴²⁶ Pravidlo 92 odst. 3 RPE, věta druhá.

Dále se lze dotazovat po opravdovém smyslu účasti oběti na tomto řízení. Zda zájem oběti může např. spočívat v možnosti určit přesnou formulaci obvinění⁴²⁷, či se jedná spíše o to, aby oběti svými názory a obavami podpořily, anebo doplnily závěry žalobce.

Nakonec je potřeba upřesnit způsob, jakým jsou oběti notifikovány. Z textu pravidla 92 implicitně vyplývá, že Soud zná všechny oběti případu, resp. notifikuje své rozhodnutí jen těm obětem případu, které jsou mu známy. Soud tudíž neuzívá k oznámení masových prostředků, jak je tomu v případě žalobce, který může podle čl. 15 a pravidla 50, informovat oběti nebo skupiny obětí o svém záměru zahájit vyšetřování.

Vedle účasti oběti v přípravném řízení upravené v čl. 53 a 61 Statutu se může oběť účastnit řízení na základě ustanovení pravidla 93 Procesního a důkazního řádu.

Oddíl 3. Účast oběti na základě výzvy Soudu podle pravidla 93 RPE

Tento třetí režim účasti oběti v přípravném řízení je určitým doplňkem režimu předcházejícího a co do způsobu realizace není nikterak vázán pouze na přípravné řízení. Podle pravidla 93 RPE „si mohou Senáty vyžádat od obětí, které se účastní řízení v souladu s pravidly 89-91 RPE, nebo jejich zástupců, vyjádření [...]“. Odkaz na pravidla 89-91 RPE znamená, že tento režim účasti může být použit pro všechna stádia řízení.

Ve srovnání s předchozím režimem, kdy oběť aktivně vystupuje a žádá o účast na řízení, tento režim přenechává aktivitu Soudu a dává mu pravomoc vyžádat si názory obětí, především těch, které se týkají rozhodnutí žalobce nezahájit vyšetřování / stíhání (čl. 53)⁴²⁸.

V souvislosti s aplikací pravidla 93 RPE je třeba učinit upřesnění a upozornit na některé problematické otázky. Nejprve upřesnění týkající se stádia řízení, kdy Soud může žádat názory obětí. Na rozhodnutí Přípravného senátu⁴²⁹ bylo ukázáno, že oběti se mohou účastnit řízení od počátku vyšetřování (vyšetřování situace), je tedy

⁴²⁷ STAHN (C.), OLASLO (H.), GIBSON (K.), *op.cit.* str. 236.

⁴²⁸ Pravidlo 93 RPE uvádí výčet typů řízení, při kterých může Soud vyžadovat názory obětí na jakoukoliv otázku, řízení přezkoumávající rozhodnutí žalobce nezahájit vyšetřování (čl. 53 odst. 3 a, b) je jedním z nich).

⁴²⁹ Rozhodnutí Přípravného senátu v *Situaci Demokratické republiky Kongo* ICC – 01/04 – 101, z 17. ledna 2006.

zřejmé, že od tohoto stádia také Soud může vyžadovat názory obětí nebo jejich zástupců s tím, že takto Soud může postupovat, aniž by oběti samotné musely nejprve žádat o účast na řízení.

Dále vzniká otázka, které všechny oběti pravidlo 93 RPE zahrnuje, když stanoví, že vedle obětí a jejich zástupců, které se již na řízení účastní, může Soud vyžádat v případě potřeby i názory dalších obětí⁴³⁰. Kdo jsou tyto „další oběti“? Jsou to všechny oběti situace? Jsou to (všechny) oběti známy žalobci nebo Útvaru pro ochranu obětí a svědků? Je tato skupina dalších obětí limitována na oběti, které se Soudem v souvislosti s vyšetřovanou situací nebo případem již komunikovaly?

A konečně otázka, zda právo účastnit se řízení zahrnuje i možnost oběti nereagovat na žádost Soudu a nepředložit vyžádané názory. Má v takovém případě Soud nástroje, které by donutily oběť s ním spolupracovat? Lze usuzovat, že se Soud k takovým opatřením neuchýlí, nic mu ale nebrání, aby danou osobu případně vyslyšel jako svědka⁴³¹.

Po výše nastíněné aplikaci a s ní spojených otázkách není zcela zřejmé jakou funkci toto ustanovení plní. Zda naplňuje přesnou, konkrétní funkci či se jedná o pouhou obecnou funkci umožnit účast obětem na řízení před MTS jsou-li jejich zájmy dotčeny.

U všech třech analyzovaných režimů bylo ukázáno, jak velkou roli mohou hrát oběti v přípravné fázi řízení. Tuto roli lze konkretizovat do dvou aspektů: silná potřeba pro mezinárodní trestní spravedlnost, která je založena na inkvizičním modelu, poznat názory obětí a přispět tak k nalezení pravdy v rámci mezinárodního trestního řízení na jednu stranu a realizace práva obětí účastnit se mezinárodního trestního řízení – práva, které je uznáno mnohými mezinárodními instrumenty na stranu druhou. Bylo dále ukázáno v každém režimu, že účast oběti v přípravném řízení je omezena tím, že je to Soud (přípravný senát), který povoluje tuto účast a stanoví její modalitu. Tato obecná charakteristika účasti oběti přetrvává i během hlavního líčení.

⁴³⁰ Druhá věta pravidla 93 RPE.

⁴³¹ Srov. pravidlo 65 RPE o povinnosti podat svědeckou výpověď.

4. Účast oběti na hlavním líčení před MTS

Po potvrzení obvinění vstupuje trestní řízení před MTS do fáze hlavního líčení. Účast oběti v hlavním líčení je výslovně upravena v čl. 68 Statutu MTS. V této části řízení se účast oběti realizuje ve dvou rovinách. Jednak může oběť zásadním způsobem přispět k objasnění viny či nevinu obžalované osoby, jednak může být oběti přiznáno odškodnění za způsobenou újmu. V obou případech jsou procesní kroky oběti usměrňovány tzv. obecným článkem o účasti oběti v řízení před MTS, jímž je čl. 68 Statutu nazvaný „Ochrana obětí a svědků a jejich účast v řízení“⁴³² a v obou dvou případech může být tato účast realizována pomocí právního zástupce. V této kapitole budou postupně analyzovány tyto tři aspekty : účast oběti v hlavním líčení *stricto sensu* na základě čl. 68, 65 a 69 Statutu MTS (oddíl 1), dále účast realizována právním zástupcem (oddíl 2) a nakonec možnost obětí požadovat náhradu škody (oddíl 3).

Oddíl 1. Obecné ustanovení o účasti obětí před MTS

Základním ustanovením o účasti oběti v řízení před MTS je čl. 68 odst. 3 Statutu. Z kontextuálního zařazení tohoto článku až do části šesté Statutu by se dalo usuzovat, že upravuje pouze účast obětí v hlavním líčení. V již citovaném rozhodnutí Přípravný senát však vyvodil, že tohoto článku se použije pro celé řízení před MTS, tedy přesněji, jak pro přípravné řízení, vyšetřování, tak i pro hlavní líčení⁴³³.

Ustanovení o účasti oběti, čl. 68 odst. 3, je formulováno následovně:

„Jsou-li dotčeny osobní zájmy obětí, Soud umožní přednesení a projednání jejich názorů a obav v těch úsecích řízení, které Soud uzná za vhodné, a to způsobem, který nesmí být na újmu právům obviněného a zásadě spravedlivého a nestranného řízení a nesmí s nimi být neslučitelný. Pokud to Soud uzná za vhodné, mohou tyto názory a obavy přednést právní zástupci obětí v souladu s Procesním a důkazním řádem.“

⁴³² I když tento článek je zaměřen i na ochranu obětí a svědků, budeme se zabývat pouze procedurálním aspektem, tedy jen samotnou účastí obětí v řízení a způsobem její realizace.

⁴³³ Rozhodnutí Přípravného senátu v *Situaci Demokratické republiky Kongo* ICC – 01/04 – 101, z 17. ledna 2006, odst. 44. „ Senát konstatuje, že tyto články jsou obecně použitelné pro různá stadia řízení před Soudem, včetně vyšetřování“.

Při analýze lze zjistit, že účast oběti (a to ve všech stádiích řízení) je limitovaná, protože musí odpovídat základním dvěma podmínkám. Tyto podmínky jsou založeny na kombinaci článku 68 odst. 3 Statutu a pravidla 89 RPE, které se týká žádostí obětí o účast v řízení. Jedná se o dvě podmínky: procedurální a materiální.

Podmínka procedurální spočívá ve výrazu „Soud umožní“. Tento výraz je následně rozvinut i v pravidle 89 RPE. Oběti totiž nemohou přednést své názory a obavy volně a přímo Soudu, ale pouze pokud jim to Soud umožní. Tedy ještě před tím, než samotné názory předloží, musejí oběti podat žádost o účast v řízení v souladu s pravidlem 89 RPE. Tato žádost je písemná a podána k vedoucímu Kanceláře Soudu, který ji postoupí příslušnému senátu. Ten následně rozhoduje o žádosti a o tom, zda dožadující se oběť bude moci přednést své názory a obavy. S cílem zachování zásad spravedlivého procesu je žádost předána i žalobci a obhajobě, kteří mají právo se k ní vyjádřit. Příslušný senát může tedy při svém rozhodování přihlédnout i k názorům těchto dvou stran. To znamená, že jak žalobce, tak i obhajoba mohou významným způsobem ovlivnit, zda se oběť zúčastní řízení či nikoliv. Toto mohou strany ovlivnit i argumentací podmínky materiální.

Podmínka materiální záleží v tom, že Soud umožní přednést a projednat názory a obavy, jestliže „jsou dotčeny osobní zájmy obětí“. Jednotlivá kritéria účasti oběti na řízení podle čl. 68 odst. 3 shrnul ve svém rozhodnutí odvolací senát ve věci *Lubanga*⁴³⁴. Žádost oběti o účast má vždy daný senát zkoumat ze čtyř hledisek: „zda osoby, které podaly žádost o účast na řízení jsou oběťmi v daném případě, zda v daném řízení jsou jejich osobní zájmy dotčeny, zda jejich účast na řízení je vhodná a zda způsob účasti nenarušuje nebo není neslučitelný s právy obviněného nebo zásadami spravedlivého a nestranného procesu“⁴³⁵.

Bylo uvedeno, že v definici oběti je „zájem obětí“ čtvrtým kritériem pro přístup oběti k MTS⁴³⁶, resp. druhým z hledisek, které Soud zkoumá při povolení oběti účastnit se řízení. Co se tímto termínem rozumí, upřesnil ve svém rozhodnutí

⁴³⁴ Rozhodnutí Odvolacího senátu ve věci *Prosecutor v. v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1335, z 16. května 2008.

⁴³⁵ *Ibid.*, odst. 36 a násl.

⁴³⁶ Rozhodnutí Přípravného senátu v *Situaci Demokratické republiky Kongo* ICC – 01/04 – 101, z 17. ledna 2006, kde soud říká na str. 16: „Senát musí při svém rozhodnutí o této žádosti vzít v úvahu stádium řízení, ke kterému je tato žádost předložena a skutečnost, že zájmy obětí jsou dotčeny průběhem řízení v tom stádium, v jakém se chtějí oběti účastnit.“

Projednací senát ve věci *Lubanga*⁴³⁷. Zájem oběti, dokládající její účast, je podle Soudu zkoumán vždy případ od případu ve vztahu ke konkrétnímu řízení, na němž se chce oběť účastnit, a konkrétní osobě obviněného. V jiném rozhodnutí Soud uvádí, že „jediným legitimním zájmem, kterého se oběti při hledání objektivních skutečností stíhání mohou dovolávat, je přispět k prokázání pravdy prokázáním toho, co se přesně stalo“⁴³⁸. Naopak nebudou brány v potaz, jak tvrdí Soud, „velmi široce pojaté obecné zájmy oběti, které zahrnují zájem na odškodnění, zájem na tom, aby oběti bylo povoleno přednést své názory a obavy, zájem na potvrzení jednotlivých skutečností a nalezení pravdy, zájem na ochraně jejich důstojnosti a zajištění jejich bezpečnosti a zájem být uznán jako oběť“⁴³⁹.

Při splnění těchto dvou podmínek (procesní a materiální), příslušný senát rozhodne, že oběti mohou přednést své názory a obavy a tyto mohou být projednány. V tomto rozhodnutí senát také určí modalities účasti obětí v řízení. Při jejich určení se senát řídí obecnou zásadou, že účast obětí má být realizována společně a „způsobem, který nesmí být na újmu právům obviněného a zásadě spravedlivého a nestranného řízení“. Soud při stanovení modalit, forem účasti oběti na řízení přihlídkne zejména k „povaze a rozsahu obvinění, počtu obětí, které se řízení účastní, stupni, nakolik jsou jejich zájmy společné, a také způsobu, jakým jsou oběti zastoupeny“⁴⁴⁰. Pravidlo 89 RPE stanoví, že tyto modalities účasti mohou zahrnout i možnost učinit prohlášení před Soudem na počátku a na konci jednání. To tedy znamená, že příslušný senát, i přesto že povolil obětem účastnit se řízení, může samotnou realizaci této účasti omezit na předložení písemných listin, aniž by umožnil obětem být přítomny a účastnit se jednání. Lze se však domnívat, že tento přístup, kdy Soud rozhoduje o účasti obětí *ad hoc*, je vhodnější a nepoškozují dobrý průběh řízení před MTS. Ať jsou již modalities účasti určeny jakkoli, je-li obětem umožněno účastnit se řízení, mají vždy právo nahlížet do spisu vypracovaného přípravným senátem při řízení o potvrzení obvinění⁴⁴¹. Stejně tak oběti mají právo být informovány o konání jednání a datech vyhlášení rozhodnutí⁴⁴². Ku příkladu ve věci *Lubanga* určil Projednací senát povolující účast oběti na řízení následující formy této účasti : právo oběti nahlížet do

⁴³⁷ *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1119, z 18. ledna 2008, odst. 96 a násl.

⁴³⁸ Rozhodnutí Projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 1788, z 22. ledna 2010, *Décision relative aux modalités de participation des victimes au stade des débats sur le fond*, odst. 60.

⁴³⁹ *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1119, z 18. ledna 2008, odst. 97.

⁴⁴⁰ *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 1788, z 22. ledna 2010, odst. 54.

⁴⁴¹ Pravidlo 131 odst. 2 RPE.

⁴⁴² Pravidlo 95 odst. 5 RPE.

spisu, záznamů a podání, právo předkládat důkazy na základě čl. 69 odst. 3 Statutu (k tomuto ustanovení viz dále), právo být přítomen jednání a předkládat písemná podání a právo předvolávat svědky pro účel řízení o odškodnění i mimo něj⁴⁴³. Rozhodnutí o povolení účasti oběti na řízení před MTS je omezeno vždy na dané, konkrétní řízení a nezakládá právo oběti k účasti na jiných navazujících řízeních bez nové žádosti⁴⁴⁴.

Čl. 68 Statutu MTS určuje obecnou povahu účasti oběti v řízení před MTS a zvláště na hlavním líčení. Tato účast se může projevit konkrétně ve dvou institutech: v řízení o přiznání viny a v dokazování.

A. Účast oběti v řízení o přiznání viny

Řízení o přiznání viny (*guilty plea / plaider-coupable*) pocházející z systému *common law* spočívá ve skutečnosti, že obviněný v podmínkách určených Statutem uznává svou vinu. Při jejich splnění může mít Soud za to, „že toto doznání a další provedené důkazy objasňují veškeré skutečnosti významné pro prokázání zločinu, k němuž se obviněný přiznal a může obviněného za tento zločin odsoudit“⁴⁴⁵. Jedná se tedy o zkrácenou formu řízení, kdy Soud přímo uzná vinu a obviněného odsoudí. Kde však je v tomto řízení prostor pro účast oběti? Samotný čl. 65 Statutu (Řízení o přiznání viny) takovou možnost nezmiňuje. Pouze „pokud projednací senát shledá, že v zájmu spravedlnosti, a zejména v zájmu obětí je třeba úplnějšího objasnění skutkového stavu“⁴⁴⁶ může požádat o provedení dalších důkazů, nebo nařídit pokračování hlavního líčení. To ale účast oběti na řízení o přiznání viny spíše vylučuje, což ostatně může potvrzovat i pravidlo 139 RPE, podle kterého si Soud při rozhodování, zda pokračovat či nikoliv obvyklým způsobem (nařízení pokračování hlavního líčení) může vyžádat názor žalobce i obhajoby. Názor obětí však nikoliv. A přesto oběť může být zapojena přímo do řízení o přiznání viny. Je to právě na základě pravidla 93 RPE (viz výše), kdy si Soud vyžádá názory obětí nebo jejich zástupců na jakoukoliv otázku spojenou s řízením o přiznání viny. Pravidlo 93 RPE, jehož dosah je důležitý, široký a tudíž ne zcela přesný, bylo do Procesního a důkazního řádu zahrnuto právě s cílem umožnit obětem účast ve všech stádiích a

⁴⁴³ *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 1119, z 18. ledna 2008, odst. 105 – 122.

⁴⁴⁴ Jak bylo potvrzeno odvolacím senátem ve věci *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 824, z 13. února 2007. Odvolací senát zkoumá vždy samostatně na základě nové žádosti o účast jednotlivá kritéria, zejm. vhodnost účasti oběti na daném (odvolacím) řízení a hledisko dotčení osobních zájmů oběti.

⁴⁴⁵ Čl. 65 odst. 2 Statutu MTS.

⁴⁴⁶ Čl. 65 odst. 4 Statutu MTS.

všech typech řízení před MTS.⁴⁴⁷ Jak tedy může vypadat účast oběti na řízení o přiznání viny? Vlastní možnost realizace je opředena mnohými otázkami : Zda, jakmile si Soud vyžádá názory obětí podle pravidla 93 RPE, může oběť podat žádost o účast na řízení (čl. 68 Statutu)? Zda tato účast oběti může být aktivní? Jaké modalitty Soud pro tuto účast určí ?

Je obtížné říci, jakou cestou úvahy se oběť vydá, když může mít zájem jak na tom, aby viděla obviněného přiznat svou vinu, tak stejně objasnit *veškeré* skutečnosti významné pro prokázání zločinu, a chtít tedy, aby se řízení ubíralo obvyklou cestou hlavního líčení. Rovněž je obtížné vymezit možné modalitty této účasti, které Soud pro oběť stanoví. Tyto mohou spočívat v pouhém předložení (písemného) názoru, nebo jít až k možnosti oběti, nebo jejího zástupce dotazovat se / vyslýchat obviněného, který se k vině přiznává.

B. Dokazování

Jakmile projednací senát rozhoduje o formách, modalitách účasti oběti na řízení, může stanovit, že oběť má možnost sama předkládat důkazy a vyslýchat svědky. I když tuto situaci Statut ani Procesní a důkazní řád explicitně nepředvídají, je zřejmé, že může nastat přinejmenším v průběhu řízení o odškodnění. Tento závěr podporují dva argumenty. *Primo*, čl. 75 odst. 1 Statutu, na základě něž může Soud na návrh, nebo z vlastního rozhodnutí, stanovit rozsah a výši škody. Za tím účelem by Soud měl v rozhodnutí o modalitách účasti oběti stanovit možnost předkládat důkazy a vyslýchat svědky. *Secundo*, pravidlo 94 odst. 1 RPE stanoví, že Soud může konat jednání výlučně určené k odškodnění, kdy právní zástupce může vyslýchat svědky, znalce a dotčené osoby. Znamená to tedy, viděno pomocí těchto dvou ustanovení, že oběť, ať zastoupena či nikoliv, má možnost předvolávat svědky a předkládat důkazy samozřejmě vždy s respektem k rozhodnutí o formách své účasti, kterou Soud stanovil.

Ve své nedávné judikatuře však Soud podporuje výše uvedené závěry i pro jiná řízení než jen řízení o odškodnění. V rozhodnutí o modalitách účasti oběti na řízení⁴⁴⁸ stanoví projednací senát oběti možnost předkládat důkazy (ve prospěch i

⁴⁴⁷ Srov. k tomu STAHN, C., OLASLO, H., GIBSON, K., *op.cit.* str. p. 238.

⁴⁴⁸ Rozhodnutí Projednacího senátu ve věci *Prosecutor v. Katanga* ICC – 01/04 – 01/07 – 1788, z 22. ledna 2010, *Décision relative aux modalités de participation des victimes au stade des débats sur le fond.*

neprospěch obviněného). Jak podotýká Soud, i když tato možnost není explicitně ve Statutu stanovena, čl. 69 odst. 3 umožňuje Soudu požadovat předložení veškerých důkazů, které směřují k určení pravdy⁴⁴⁹. Což také dává prostor oběti, nebo jejímu zástupci předvolávat jiné oběti k podání svědecké výpovědi nebo i jiné svědky⁴⁵⁰. Uvedené rozhodnutí Projednacího senátu se stalo předmětem odvolání především ze dvou důvodů. Obviněný Thomas Lubanga Dyilo namítal jednak, že předkládání důkazů oběťmi, až po zahájení hlavního líčení, aniž by se s nimi mohla obhajoba předem seznámit, je v rozporu s právem na spravedlivý proces a jednak, že oběti nemohou předkládat důkazy v neprospěch obviněného, protože je tímto narušena procesní rovnováha stran (obhajoba – žalobce). Odvolací senát však námitky obviněného vyvrátil a dal za pravdu Projednacímu senátu, kdy byla pro něj hlavním důvodem nutnost určení pravdy⁴⁵¹.

Oddíl 2 . Právní zastoupení oběti a účast zástupce na řízení

Problematika právního zastoupení obětí není omezena pouze na stádium hlavního líčení, ale na jakékoliv stádium mezinárodního trestního řízení. Mohla by být tudíž předmětem analýzy stejně dobře v části o přípravném řízení⁴⁵². Ve stádiu hlavního líčení se nachází právní zastupování oběti, jeden z důležitých prvků účasti oběti před Soudem, ve své celistvosti.

Výraz právní zástupce vystupuje ve Statutu pouze na dvou místech : v čl. 68 odst. 3 a čl. 82⁴⁵³. Ale právě čl. 68 odst. 3 (obecné ustanovení o účasti) umožňuje obětem účastnit se řízení a předkládat Soudu své názory a obavy. Základní principy právního zastupování obětí jsou uvedeny v pravidlech 90 a 91 RPE.

Zásadu svobodné volby právního zástupce připomíná pravidlo 90 RPE. Přesto vzhledem k velkému množství obětí zvláště ve stádiu vyšetřování situace, zaznamenala tato zásada určitých omezení. S cílem skloubit právo obětí účastnit se

⁴⁴⁹ *Ibid.* odst. 81. Le „Statut permet à la Chambre de demander la présentation de tous les éléments de preuve qu'elle juge nécessaires à la manifestation de la vérité.“

⁴⁵⁰ *Ibid.* odst. 84 – Viz též pravidlo 140 RPE.

⁴⁵¹ *Prosecutor v. Lubanga* ICC – 01/04 – 01/06 – 2288, z 16. července 2010. K odůvodnění viz zejm. odst. 37 násl. a dále odst. 111 a násl. kde Soud mj. uvádí: „If the Victims demonstrate that the testimony they wish to give affects their personal interests, the Trial Chamber may request them to submit such evidence, if this is necessary for the determination of the truth“.

⁴⁵² Právě v době přípravného řízení, kdy oběti zpravidla žádají o účast v řízení před MTS, dochází k jejich prvnímu zastupování.

⁴⁵³ Čl. 82 odst. 4 umožňuje právnímu zástupci oběti se odvolat proti nepříznivému rozhodnutí o odškodnění.

řízení před Soudem na jedné straně s požadavkem rychlého průběhu řízení na straně druhé, příslušný senát, jakmile o účast požádalo více obětí a aby byl zajištěn účel řízení, může požádat oběti nebo skupinu obětí zvolit si jednoho nebo více právních zástupců⁴⁵⁴. Zavedení takového omezení je v Procesním a důkazním řádu určitým kompromisem mezi zastánci plné účasti obětí na řízení a zastánci rychlého průběhu řízení a spravedlivého a nestranného procesu. Jestliže na žádost Soudu oběti nereagují a nejsou schopny zvolit si společného zástupce⁴⁵⁵, senát může požádat o určení takového zástupce Kancelář Soudu. Společné zastoupení ovšem neznamená, že všechny oběti jsou zastoupeny stejným způsobem a že všechny jejich zájmy jsou brány v potaz zástupcem a dále Soudem. Společné zastoupení tak může některým zájmům oběti škodit. Tomuto má zabránit ustanovení pravidla 90 odst. 4 RPE, které předvídá možnost „Soudu a Kanceláře přijmout všechna vhodná opatření, v případě společného zástupce, aby zájmy vlastní jednotlivým obětem byly zastoupeny a nedošlo ke střetům zájmů“.

Vlastní realizaci právního zastoupení, opřenou o zásadu svobodné volby zástupce lze ukázat na účasti zástupce v rámci čl. 68 odst. 3 a 82 odst. 4 Statutu.

A. Účast právního zástupce na základě čl. 68 odst. 3 a pravidla 91

Obecné ustanovení čl. 68 odst. 3 Statutu poskytuje právní základ pro účast právního zástupce v řízení před MTS, když primárně právo účasti na řízení přiznává obětem. Stejně jako pro oběti, je tento článek doplněn pravidly 89-91 RPE. Analýzou těchto ustanovení lze vymezit pro právní zastoupení tři omezení.

Nejprve omezení pro právní zastoupení vyplývající z čl. 68 odst. 3 Statutu. Ten stanoví obětem možnost předložit své názory a obavy, přičemž „tyto názory a obavy mohou být předneseny právními zástupci, uzná-li to Soud za vhodné“. Vedle omezení, která jsou dána pro účast obětí, jak bylo uvedeno výše, z tohoto ustanovení vyplývá i omezení vlastní právnímu zástupci – omezení spočívající ve výrazu „pokud to Soud uzná za vhodné“. Ve svém rozhodnutí o povolení účasti oběti na řízení Soud stanoví jednak modalitu, formu této účasti, povoluje oběti přednést své názory a obavy, ale může (také) nepovolit, aby tyto názory nebyly představeny právním

⁴⁵⁴ Pravidlo 90 odst. 2 RPE.

⁴⁵⁵ Nelze však ani vyloučit zastoupení jedné (či více obětí) několika právními zástupci. Jak to bylo např. v případě *Prosecutor v. Banda et Jerbo* ICC – 02/05 – 03/09 – 80, z 19. října 2010, pro oběti a/1646 a a/1647.

zástupcem. Lze se dotazovat, o jaké základy vhodnosti bude Soud opírat své rozhodnutí. Jaké budou důvody, které Soud povedou k tomu, aby rozhodl, že přednesení názorů a obav právním zástupcem oběti není vhodné? Lze se domnívat, že se bude jednat pouze o jediný důvod, situaci, kdy oběť se z procesního hlediska odlišuje od právního zástupce, kdy představení názorů může učinit pouze oběť, kdy oběť nemůže být „substituována“ svým zástupcem, kdy oběť vystupuje jako přímý svědek spáchání zločinu spadajícího do pravomoci Soudu. Je-li tento závěr správný, postavení oběti před MTS se přibližuje (zpět) v tomto aspektu k postavení před *ad hoc* tribunály, jak bylo nastíněno v úvodu.

Dále omezení pro právního zástupce vyplývající z pravidla 91 RPE. Toto pravidlo stanoví, že „právní zástupce oběti má právo být přítomen a účastnit se řízení za podmínek stanovených v rozhodnutí Soudu [...]“. Právní zástupce se může účastnit všech jednání, pokud v daném případě Soud nerozhodne, že jeho účast se omezí na „předložení písemných poznatků a závěrů“. Chce-li právní zástupce vyslechnout svědka, znalce nebo obviněného, požádá o to Soud⁴⁵⁶. Omezení spočívá ve dvou skutečnostech: za prvé výslech svědka, znalce či obviněného nemůže nastoupit přímo, ale jen se souhlasem Soudu, který při svém rozhodování bere v potaz další faktory⁴⁵⁷. Za druhé Soud může požadovat po právním zástupci, aby zformuloval své dotazy písemně a tyto mohly být postoupeny žalobci a obhajobě. Ku příkladu v případě *Lubanga*⁴⁵⁸ Soud rozhodl, že právní zástupci obětí se mohou účastnit výslechu svědků obhajoby i v případě, že je jejich identita anonymizována. Soud však při povolení jejich účasti na jednání (neveřejném) bere vždy v potaz jednak osobní zájmy oběti, jednak práva obžalovaného a zásadu spravedlivého a rychlého procesu.

Konečně omezení právního zastoupení vyplývající z pravomoci Soudu podle pravidla 91 odst. 3 RPE. Soud může přistoupit⁴⁵⁹ ke dvěma (přímým) omezením týkajícím se možnosti právního zástupce provést výslech svědka, znalce či obviněného. První omezení spočívá v tom, že Soud může do svého rozhodnutí povolujícího právnímu zástupci provést výslech vložit instrukce týkající se formy

⁴⁵⁶ Pravidlo 91 odst. 3 RPE.

⁴⁵⁷ Pravidlo 91 odst. 3 pododstavec 2 RPE upřesňuje, že „Senát při rozhodování o žádosti bere na vědomí stádium, ve kterém se řízení nachází, práva obviněného, zájmy svědků, požadavky na spravedlivý, nestranný a zákonný proces a nutnost zachovat ustanovení čl. 68 odst. 3“.

⁴⁵⁸ Rozhodnutí Projednacního senátu ve věci *Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 2340*, z 11. března 2010.

⁴⁵⁹ Na základě pravomocí uvedených v čl. 64 Statutu.

výslechu, pořadí otázek a předkládání důkazů⁴⁶⁰. Druhé omezení spočívá v pravomoci Soudu provést výslech svědka, znalce či obviněného jménem právního zástupce oběti⁴⁶¹. Jak u prvního, tak u druhého omezení se lze pozastavit nad nutností takového postupu. I když obě tato omezení mohou být užita jen u řízení o odškodnění, lze se domnívat, že podstatným způsobem limitují svobodu právního zástupce oběti v jeho účasti na řízení. Do jaké míry omezují také jeho možnost hájit zájmy oběti, zůstává rovněž otázkou.

B. Účast právního zástupce v odvolacím řízení (čl. 82 odst. 4 Statutu)

Odvolání do jiných rozhodnutí⁴⁶² než o vině a trestu upravuje čl. 82 Statutu MTS. Jeho odst. 4 stanoví možnost podat odvolání proti (nepříznivému) rozhodnutí o odškodnění. Toto ustanovení nepředstavuje žádný zvláštní problém pro účast právního zástupce oběti v řízení před MTS. Je přesto vhodné vyslovit jedno upřesnění. Toto ustanovení umožňuje určitému okruhu osob podat odvolání proti nepříznivému rozhodnutí o odškodnění – odsouzenému, vlastníkovu nemovitosti v dobré víře, který je tímto rozhodnutím dotčen a právnímu zástupci obětí. Toto ustanovení však neumožňuje podat odvolání samotnou obětí. Mohlo by to znamenat, že pro účely odvolacího řízení musí být oběť povinně zastoupena právním zástupcem. Zůstává tedy otázka, zda takové ustanovení neomezuje právo oběti svobodně si zvolit právního zástupce, resp. jej nezvolit vůbec. Přičemž tato otázka zůstává stále otevřená, protože i když čl. 82 odst. 4 Statutu odkazuje na upřesnění v Procesním a důkazním řádu, tento však žádná upřesnění nepodává.

Oddíl 3. Odškodnění obětí

Skutečnost, že oběti mohou obdržet náhradu škody přímo před Mezinárodním trestním soudem, je považována za velký přínos Římského Statutu pro mezinárodního trestního řízení. Samotný koncept odškodnění obětí (závažných) porušení mezinárodního práva lidských práv či mezinárodního práva humanitárního

⁴⁶⁰ Pravidlo 91 odst. 3 RPE, věta druhá.

⁴⁶¹ Pravidlo 91 odst. 3 RPE, věta třetí.

⁴⁶² Takových jako např.: rozhodnutí o pravomoci a přípustnosti, rozhodnutí v otázce, která by významně ovlivnila spravedlnost a rychlost řízení aj.

není mezinárodním mechanismům zcela neznámý. Avšak tento koncept se realizuje pouze v návaznosti na mezinárodní odpovědnost států, a tak jen regionální soudy lidských práv při konstataci porušení lidských práv stanovují státům – porušitelům povinnost k náhradě škody (především) svým občanům. Naopak tato možnost je před *ad hoc* trestními tribunály zcela vyloučena. Jedinou možností, kterou Statuty ICTY, ICTR uvádějí je, že tribunál může nařídit, vedle odnětí svobody, navrácení majetku a veškerého zisku nabytého nezákonným způsobem⁴⁶³. Oběti také mohou zahájit civilněprávní řízení před národními soudy, jakmile kancelář *ad hoc* tribunálu zašle dotčenému státu rozsudek, kterým byl obžalovaný uznán vinným⁴⁶⁴.

Avšak Mezinárodní trestní soud je prvním trestním tribunálem, který má pravomoc přímo nařídit odsouzenému náhradu za utrpěnou škodu. Tato nová pravomoc je pro některé autory „krokem kupředu v uznání práv obětí v rámci mezinárodního trestního řízení“⁴⁶⁵. Tento krok je významným posunem v mezinárodním právu trestním od spravedlnosti čistě retributivní ke spravedlnosti reparační. Termín náhrada škody je často spojován s pojmem tzv. reparační spravedlnosti. Účelem náhrady je odčinit újmu způsobenou spácháním zločinu a tak nastolit obnovení společenského řádu. Nebo též, „účelem přiměřené, efektivní a rychlé náhrady škody je podpora spravedlnosti odčiněním, napravením závažných porušení mezinárodního práva lidských práv nebo mezinárodního práva humanitárního. Náhrada škody má odpovídat závažnosti porušení a utrpěné újmě“⁴⁶⁶.

Obecně může být škoda nahrazena různými způsoby. Rezoluce Valného shromáždění OSN o Základních zásadách a směrnicích týkajících se práva obrátit se na soud a práva na odškodnění obětí flagrantních porušení mezinárodního práva lidských práv a závažných porušení mezinárodního práva humanitárního⁴⁶⁷ rozlišuje pět kategorií náhrad (restituci, odškodnění, readaptaci, zadostiučinění, ujištění o neopakování⁴⁶⁸). Tato rezoluce uvádí podrobný seznam forem pro jednotlivé kategorie náhrad. Jsou to však státy, které jednotlivé formy náhrady škody uskutečňují.

⁴⁶³ Čl. 24 odst. 3 Statutu ICTY a čl. 23 odst. 3 Statutu ICTR.

⁴⁶⁴ Pravidlo 106 RPE ICTY a ICTR.

⁴⁶⁵ JORDA (C.), de HEMPTINNE (J.), „*The Status and Role of The Victim*“, in: CASSESE (A.), GAETA (P.), JONES (J.E.W.D.) (ed.). *The Rome Statute of The International Criminal Court, A Commentary*, Oxford university Press, 2002.

⁴⁶⁶ A/RES/60/147 z 21. března 2006, odst. 15.

⁴⁶⁷ A/RES/60/147 z 21. března 2006.

⁴⁶⁸ Lze poznamenat, že tzv. *Principy Théo van Boven*a zařazují ujištění o neopakování pod zadostiučinění.

Římský Statut přiznává obětem právo účastnit se řízení před Mezinárodním trestním soudem a přímo před ním požadovat náhradu škody. Řízení o odškodnění obětí je upraveno v čl. 75 Statutu a příslušných ustanoveních Procesního a důkazního řádu.⁴⁶⁹ Z pohledu účasti oběti jsou tato ustanovení velmi rozsáhlá, a tím i celkem přesná ve srovnání s ostatními ustanoveními upravujícími účast oběti na řízení. Řízení o odškodnění obětí je podmíněno výrokem o vině podle čl. 74 Statutu. Ustanovení o náhradě škody v původním návrhu KMP vůbec nebylo⁴⁷⁰ a bylo dodáno až v návrhu Přípravné komise v roce 1998⁴⁷¹. Podle čl. 75 odst. 2 Statutu stanoví soud pro řízení o odškodnění obětí nebo osob blízkých zásady odškodňování zahrnující restituci, kompenzaci a rehabilitaci. Ve svém rozhodnutí Soud také určí rozsah a výši škody, ztráty nebo újmy způsobené obětem nebo osobám blízkým.

Analýzou ustanovení čl. 75 a dalších příslušných ustanovení Procesního a důkazního řádu lze vymezit tři možné typy účasti oběti v řízení o odškodnění. Nejprve účast podle čl. 75 odst. 1 Statutu a pravidla 94 RPE, dále účast podle pravidla 94 RPE a konečně účast podle čl. 75 odst. 3 Statutu.

A. Účast oběti podle čl. 75 odst. 1 a pravidla 94 RPE

V souladu s čl. 75 odst. 1 může Soud určit rozsah škody, ztráty nebo újmy způsobené oběti a to na její návrh. Podmínky, které oběť předkládající žádost o odškodnění musí splnit stanoví pravidlo 94 RPE⁴⁷². Bylo-li řečeno, že Soud přistoupí k rozhodnutí o odškodnění až po odsuzujícím rozsudku, samotné žádosti obětí o odškodnění mohou být předkládány od počátku hlavního líčení a dokonce i dříve. Lze se ale dotazovat, zda samotná žádost oběti je dostačující k tomu, aby se oběť účastnila řízení o odškodnění, nebo je zapotřebí povolit účast prostřednictvím obecného čl. 68 odst. 3. Statutu, aby Soud i pro toto řízení určil formu účasti. Mezi těmito ustanoveními (čl. 68 odst. 3 a čl. 75 Statutu) existuje úzký vztah. Z čistě textuálního pohledu musí oběť, aby mohla přednést své názory a obavy, použít

⁴⁶⁹ Pododdíl čtvrtý oddílu III, části 4 Procesního a důkazního řádu.

⁴⁷⁰ V roce 1997 bylo na podnět francouzské delegace zařazeno do návrhu Přípravné komise ustanovení o tom, že projednáací senát určí základní zásady kompenzace a restituce, aby se oběti mohly na jejich základě domáhat civilněprávní žalobou odškodnění. (čl. 45 bis).

⁴⁷¹ Draft Statute for the International Criminal Court, A/CONF.183/2/Add.1, čl. 73. K vývoji současného čl. 75 Statutu více viz MUTTUKUMARU, CH. P. J., *Reparations for Victims*, in: Lattanzi, F., Schabas, W. A., (ed.), *Essays on the Rome Statute of the ICC*, vol. I., Sirente 1999.

⁴⁷² Žádost musí být písemná a obsahovat informace týkající se oběti, škody, osoby, kterou oběť považuje za škůdce.

obecný čl. 68 odst. 3 a pravidlo 89 RPE. Lze z toho usuzovat, že pro účast na řízení o odškodnění je potřeba předložit nejprve žádost o účast a poté žádost o odškodnění. Stejně tak z pohledu logického si lze stěží představit oběť, která by se chtěla účastnit pouze a výlučně řízení o odškodnění, aniž by se předtím účastnila řízení předcházejících.

B. Účast oběti podle čl. 75 odst. 1 a pravidla 95 RPE

V souladu s čl. 75 odst. 1 může také Soud za výjimečných okolností určit rozsah škody, ztráty nebo újmy způsobené oběti sám (z vlastního podnětu). Jakmile má Soud v úmyslu takto postupovat, oznámí svůj záměr v možné míře také obětem⁴⁷³. Následně může oběť buď sama podat žádost o odškodnění (pravidlo 94 RPE), nebo požádá Soud, aby rozhodnutí o odškodnění nevydával. Na základě této druhé žádosti Soud nevydá individuální rozhodnutí pro tuto oběť⁴⁷⁴. Lze dovodit, že oběť, která nereaguje ani jedním z těchto dvou způsobů, se může účastnit obecně řízení o odškodnění na základě čl. 68. (Zůstává však otázkou nakolik argumentačně prokáže dotčení svých zájmů).

C. Účast oběti na základě čl. 75 odst. 3 Statutu

Jak uvádí toto ustanovení: „Dříve než vydá nařízení, může Soud vyžádat a vzít v úvahu prohlášení odsouzeného, obětí a jiných dotčených osob či států nebo prohlášení učiněná jejich jménem“. Možnost pro Soud vyžádat si názory obětí předvídá pro obecnou účast pravidlo 93 RPE. Také zde vyvstává otázka možného skloubení, či střetu tohoto ustanovení s obecným čl. 68 odst. 3 Statutu. Podle některých autorů dochází totiž tímto ustanovením k redukci práva oběti účastnit se řízení na pouhou vlastnost⁴⁷⁵, když je to Soud, který může vyzvat oběti k podání prohlášení. Lze ale usuzovat, že toto ustanovení naopak více rozšiřuje účast oběti na řízení, protože mimo obecný rámec účasti podle čl. 68 odst. 3 daný povolením Soudu a vymezený modalitami, se může oběť podílet na řízení o odškodnění také formou prohlášení na základě výzvy Soudu.

⁴⁷³ Pravidlo 95 odst. 1 RPE.

⁴⁷⁴ Pravidlo 95 odst. 2 RPE.

⁴⁷⁵ DONAT-CATTIN, D., „Article 75, Reparations to victims“, in: TRIFFTERER (O.) (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1999, str. 973.

Představené tři způsoby účasti oběti v řízení o odškodnění se mohou vyskytnout v různých stádiích tohoto řízení. V případě, že nedojde k aplikaci dvou posledních způsobů, je zde vždy prostor pro účast na základě žádosti o odškodnění. Ostatní část řízení se řídí, co do účasti oběti, obecnými modalitami stanovenými v rozhodnutí Soudu o povolení účasti na řízení.

Účast oběti na řízení před Mezinárodním trestním soudem je velkou novinkou a přínosem pro mezinárodní právo trestní a konkrétně mezinárodní trestním řízení. Ve srovnání s *ad hoc* tribunály, kde oběť vystupovala (pouze) jako svědek, přiznává Statut MTS oběti právo účastnit se řízení (a tedy postavení účastníka řízení). Oběť není v postavení strany, a tudíž nesplňuje úlohu, anebo povinnosti žalobce, nýbrž k zajištění svých osobních zájmů je oprávněna předkládat na základě ustanovení Statutu a povolení Soudu své názory a obavy. V této části byla představena analýza těchto ustanovení, která mají zásadní význam pro účast oběti na řízení před MTS a která samostatně i v souhrnu potvrzují základní lidskoprávní princip, podle kterého má oběť právo na přístup k Soudu a účast na trestněprávním řízení ve všech jeho stádiích.

Princip účasti oběti na řízení je v případě řízení před MTS vymezen a tím i omezen dvěma skutečnostmi : jednak samotnou účast povoluje na žádost oběti Soud, jednak v případě povolení účasti na konkrétní řízení Soud také určí přesné modalities této účasti, které nesmí být na újmu právům obviněného a zásadě spravedlivého a nestranného procesu.

ZÁVĚR

Vznik stálého Mezinárodního trestního soudu přinesl mnohé hmotněprávní i procesní novinky pro mezinárodní trestní právo (především působnost *ratione temporis pro futuro*, nebo dále důkladné vymezení skutkových podstat jednotlivých zločinů v působnosti MTS, či trimodální systém zahajování řízení před Soudem). Jedním z velkých přínosů pro mezinárodní právo trestní je také standard ochrany lidských práv v průběhu mezinárodního trestního řízení. Předkládaná práce se věnuje právě této oblasti, když na základě analýzy konkrétních ustanovení Statutu MTS a judikatorní praxe Soudu potvrzuje v úvodu představenou hypotézu o vyšším standardu ochrany lidských práv (procesních záruk) v mezinárodním trestním řízení (řízení před MTS) ve srovnání s ochranou poskytnutou *ad hoc* tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu.

Práce byla rozčleněna do pěti částí, přičemž první dvě (Fenomén lidských práv v mezinárodním právu trestním, Právo na spravedlivý proces a zásady mezinárodního trestního řízení) však plní funkci teoretického úvodu. Vlastní studie a prokazování hypotézy je provedeno v částech 3 až 5, zaměřených na jednotlivé fáze mezinárodního trestního řízení, resp. jednotlivé nositele lidských práv (Lidská práva v průběhu vyšetřování, Lidská práva osoby obviněné v průběhu hlavního líčení, Postavení oběti v mezinárodním trestním řízení).

V části třetí, která se věnuje ochraně procesních záruk v průběhu vyšetřování v řízení před Mezinárodním trestním soudem bylo konstatováno, že základním prvkem zvyšujícím standard ochrany lidských práv je významné rozšíření těchto záruk nejen na osobu podezřelou, ale i na všechny osoby, vůči kterým Úřad žalobce (stejně jako kooperující národní orgány činné v trestním řízení) činí v průběhu vyšetřování procesní úkony. Takto je Statutem MTS zaveden široký koncept ochrany obecných procesních záruk (právo nevypovídat, právo nebýt vystaven nátlaku, právo na tlumočnicka, právo nebýt svévolně zatčen či zbaven osobní svobody). Tento základní (první) stupeň je dále rozvinut druhým stupněm procesních práv osoby podezřelé (právo být upozorněn na to, že osoba je osobou podezřelou, právo odepřít výpověď, právo na právní pomoc).

Již samotná koncepce dvojstupňovitosti a také obsahové náplně jednotlivých stupňů procesními zárukami osob v průběhu vyšetřování potvrzuje základní hypotézu

o vysoké propracovanosti i obsahové bohatosti lidských práv v mezinárodní trestním řízení před MTS ve srovnání s dřívějšími úpravami obsaženými v procesních pravidlech *ad hoc* trestních tribunálů. Potvrzení základní hypotézy v obecné rovině čl. 55 Statutu MTS, následně doplňuje i potvrzení hypotézy při analýze jednotlivých procesních práv osob v průběhu vyšetřování, ať již se jedná o stupeň první či druhý této ochrany.

U obou dvou těchto stupňů bylo potvrzeno, že ochrana procesních práv osob v průběhu vyšetřování je ve srovnání s ochranou *ad hoc* tribunálů vyšší. Při zkoumání jednotlivých procesních záruk však podobný závěr nelze vždy učinit, když ne všechna lidskoprávní ustanovení zaručují vyšší standard ochrany.

Jedná se zejména o právo nebýt svévolně zatčen či zbaven osobní svobody. Jeho formulační nepřesnost, obsahová neúplnost a systematická nezakotvenost způsobuje, že toto ustanovení je jedním z mála příkladů, kdy je ochrana lidských práv v mezinárodním trestním řízení na stejné nebo i nižší úrovni než úprava obsažená v mezinárodních lidskoprávních instrumentech.

Na druhou stranu zřejmě vyšší standard poskytuje právo na tlumočníka, jak jej zachycuje ustanovení čl. 55 odst. 1 písm. c) Statutu MTS a které se vyznačuje trojí specifickou charakteristikou. Specifikem je jednak jeho široká působnost *ratione personae* (nevztahuje se jen na osobu podezřelou, ale na všechny osoby ve vyšetřování), dále úzké pojetí jiného jazyka (jazyk, kterému osoba „plně“ rozumí a kterým je schopna „plně“ hovořit), a jednak podmínka objektivnosti poskytnutého překladu. Tato tři specifika opět dokladují širší způsob ochrany v mezinárodním trestním řízení, než jaký garantují ustanovení *ad hoc tribunálů*.

Podobně lze uvést vyšší standard ochrany u práva na právní pomoc, která je zajištěna zejména detailními ustanoveními Řádu Kanceláře soudu a Profesionálním kodexem především v oblasti ustanovování obhájce a komunikace s ním.

Část čtvrtá – Lidská práva obviněného v průběhu hlavního líčení – se zaměřuje na analýzu jednotlivých lidskoprávních mechanismů zaručujících obviněnému spravedlivý proces v mezinárodním trestním řízení. Zajištění (realizace) práva na spravedlivý proces je uskutečňováno pomocí konkrétních (minimálních) procesních záruk, jejichž výčet statuty *ad hoc* tribunálů i Mezinárodního trestního soudu explicitně uvádějí. Statuty ICTY a ICTR přitom doslovně přebírají text čl. 14 MPOPP. Textualizace práv obžalovaného ve Statutu MTS (čl. 67) je sice odlišná, ale

vychází rovněž z velké části z čl. 14 MPOPP, přičemž některá ustanovení akcentují specifičnost mezinárodního trestního řízení a jiná jdou (dokonce) v ochraně procesních práv mnohem dále než mezinárodní lidskoprávní instrumenty univerzální povahy. Textualizační specifikum a jím daný také jiný rozsah a rozměr procesních práv obžalovaného ve Statutu MTS vedl k detailní analýze těchto ustanovení a také jejich propojení s obecnými zárukami, které jsou poskytnuty (rovněž) osobám ve vyšetřování a podezřelé osobě zvlášť.

Relativně propracovaný systém ochrany procesních záruk obviněného v průběhu hlavního líčení, založený (logicky) na zkušenostech všech předchozích mezinárodních trestních tribunálů (poválečných, *ad hoc* i tzv. internacionalizovaných) z velké míry zpochybňoval možnost potvrzení základní hypotézy práce o vyšším standardu ochrany. A také takový závěr by bylo lze v obecné rovině učinit. Na druhou stranu podrobná analýza vlastních procesních záruk práva na spravedlivý proces ukázala, že jednotlivá ustanovení čl. 67 Statutu MTS získávají ve spojení s často detailními ustanoveními Procesního a důkazního řádu mnohem přesnější normativní obsah, a zaručují tak tím i vyšší standard ochrany lidských práv. Jedná se např. o právo na rychlý proces či právo být vyrozuměn o povaze obvinění.

Jiná ustanovení čl. 67 Statutu MTS, např. právo na výslech svědků a předkládání důkazů sloužící k obhajobě obviněného, právo učinit bezpřísežné prohlášení, právo na poskytnutí důkazů žalobcem, které vedou ke zproštění viny, jsou v určité míře *novum* procesních záruk mezinárodního trestního řízení. Podobná lidskoprávní oprávnění se totiž v mezinárodních univerzálních instrumentech, ani ve statutech *ad hoc* tribunálů v této podobě neobjevují. Nejdůležitějším z hlediska realizace práva na spravedlivý proces a zásady presumpce neviny (resp. na obžalobě ležící povinnosti prokázat vinu nade vší pochybnost) je právo na poskytnutí důkazů, které je upraveno v čl. 67 odst. 2 Statutu. Detailní znění tohoto ustanovení, jeho provázanost s mnohými ustanoveními Statutu a Procesního a důkazního řádu a rovněž i rozsáhlá judikatorní praxe Soudu potvrdily *prima facie* i po detailní analýze zřejmý vyšší standard ochrany lidských práv obviněného v hlavním líčení řízení před MTS.

Takto hodnocený vyšší standard ochrany u několika procesních záruk má přímý vliv na další procesní záruky a tím i celkové pojmání práva na spravedlivý proces. Vyšší standard práva na poskytnutí zprošťujících důkazů ovlivňuje, resp.

konkretizuje právo být vyrozuměn o povaze obvinění, to zase obsahově naplňuje např. právo na přípravu obhajoby resp. právo na výslech svědků a předkládání důkazů sloužící k obhajobě obviněného. Lze tedy uzavřít, že právo na spravedlivý proces v mezinárodním trestním řízení (před MTS) se vykazuje mnohem vyšším standardem ochrany ve srovnání s řízeními *ad hoc* tribunálů, resp. obecnou úpravou univerzálních mezinárodních lidskoprávních instrumentů.

Zřejmě nejvýznamnějším přínosem mezinárodního trestního řízení z pohledu ochrany lidských práv je zavedení institutu přímé účasti obětí zločinů na tomto řízení. Z toho důvodu je procesnímu postavení oběti v mezinárodním trestním řízení věnována velká pozornost. Ve srovnání s *ad hoc* tribunály, kde oběť vystupovala (pouze) jako svědek, přiznává Statut MTS oběti právo účastnit se řízení (a tedy postavení účastníka řízení). Oběť není v postavení strany, a tudíž nesplňuje úlohu, anebo povinnosti žalobce, nýbrž k zajištění svých osobních zájmů je oprávněna předkládat na základě ustanovení Statutu a povolení Soudu své názory a obavy. V páté části práce byla představena analýza těch ustanovení, která mají zásadní význam pro účast oběti na řízení před MTS a která samostatně i v souhrnu potvrzují základní lidskoprávní princip, podle kterého má oběť právo na přístup k Soudu a účast na trestněprávním řízení ve všech jeho stádiích.

Princip účasti oběti na řízení je v případě řízení před MTS vymezen dvěma skutečnostmi: jednak samotnou účast povoluje na žádost oběti Soud, jednak v případě povolení účasti na konkrétní řízení Soud také určí přesné modalities této účasti, které nesmí být na újmu právům obviněného a zásadě spravedlivého a nestranného procesu. Soud tak při zajištění spravedlivého procesu (v obecné rovině) vzájemně vyvažuje na základě principu proporcionality zájmy osoby podezřelé, obviněného a zájmy obětí.

Analýza judikatury MTS vztahující se k účasti obětí na řízení (její samotné existenci, jednotlivým formám a modalitám) ukázala, že relevantní ustanovení Statutu MTS, resp. Procesního a důkazního řádu přisuzují oběti významné postavení v rámci mezinárodněprávního trestního řízení, jeho průběhu a tudíž možnost důsledně chránit zájmy obětí včetně možnosti žádat přímo o náhradu škody za spáchané újmy.

Rozbor jednotlivých lidskoprávních ustanovení řízení před Mezinárodním trestním soudem ukázal jejich vysokou úroveň ve srovnání s řízeními před *ad hoc*

tribunály. Tento závěr také potvrzuje četná judikatura MTS. Vzhledem k délce a komplexnosti řízení se však Soud ke všem lidskoprávním otázkám nemohl dosud vyjádřit. V následujících letech lze tedy očekávat další relevantní judikatorní činnost Mezinárodního trestního soudu, která poskytne odpovědi na nejasné otázky v práci položené.

Resumé

Rychlý rozvoj mezinárodního práva trestního ve druhé polovině 20. století a zejména v jeho závěru s sebou přinesl i nárůst mezinárodních trestních soudních orgánů a tím i mohutný rozvoj procesních norem, které určují působnost a činnost těchto orgánů, ale také specifikují procesní postavení jednotlivců (osob podezřelých, obviněných či obětí).

Předkládaná práce se zaměřuje na jeden z aspektů procesního postavení těchto osob, a to jejich procesními zárukami, lidskými právy v mezinárodním trestním řízení. Lidská práva v mezinárodním trestním řízení (řízení před Mezinárodním trestním soudem) jsou rovněž analyzována na pozadí právních úprav poválečných trestních tribunálů a *ad hoc* tribunálů pro bývalou Jugoslávii a Rwandu a jejich judikatury. Hypotézou práce je ukázat, že právní úprava ochrany procesních záruk v řízení před Mezinárodním trestním soudem (MTS, Soud), zřízeným Římským Statutem v roce 1998, je obsahově popracovanější a dokonalejší, než tomu je u *ad hoc* trestních tribunálů a mnohdy jde dále i než mezinárodní univerzální či regionální instrumenty lidských práv.

Práce je rozčleněna do pěti částí, přičemž první dvě plní funkci teoretického úvodu a vlastní analytická část je obsažena v následujících třech.

První část představuje *Fenomén lidských práv v mezinárodním právu trestním* a zvláště pak mezinárodním trestním řízení. Jestliže totiž mezinárodní právo lidských práv a mezinárodní právo trestní jsou samostatnými odvětvími mezinárodního práva, lze přesto mezi nimi najít dvě základní styčné plochy. První se projevuje v oblasti hmotněprávních ustanovení mezinárodního práva trestního, když závažná porušení mezinárodního práva lidských práv daly vzniknout skutkovým podstatám zločinů podle mezinárodního práva. Druhý projev interference je v oblasti mezinárodního trestního řízení, v rámci něhož jsou osobě podezřelé, obviněné, obžalované či obětí poskytnuty a zaručeny lidská práva – procesní záruky, přičemž jejich realizace se děje v rámci procesního rámce mezinárodního trestního řízení, které je však inspirováno dvěma národními modely – akuzačním a inkvizičním.

Druhá část se věnuje základnímu konceptu lidských práv v mezinárodním trestním řízení, kterým je *Právo na spravedlivý proces a jeho jednotlivé projevy – zásady mezinárodního trestního řízení*. Tato část, stále ještě funkcí teoretický úvod,

představuje pojem práva na spravedlivý proces ve své celistvosti, tak jak je chápán a upraven v rámci mezinárodního trestního řízení, na pozadí jeho projevů, zásad – zásady rovnosti zbraní, zásady presumpce nevinny, zásady *ne bis in idem*, zásady legality a zásady nestrannosti a nezávislosti soudu. Při analýze jednotlivých prvků se vychází z právní úpravy řízení před *ad hoc* tribunály a především Mezinárodním trestním soudem za podpory judikatury těchto tribunálů a rovněž judikatorní praxe Evropského soudu pro lidská práva.

Část třetí již představuje *Lidská práva v průběhu vyšetřování* vedeném žalobcem Mezinárodního trestního soudu. Analyticky zpracovává příslušná ustanovení Statutu MTS, která se věnují procesním zárukám v průběhu vyšetřování. Zajímavou novinkou, kterou Římský Statut přinesl je totiž tzv. dvojstupňovitost lidských práv v průběhu vyšetřování. Ta vychází ze skutečnosti, že Statut (čl. 55) rozlišuje dva obsahové stupně procesních záruk – první, základní jsou lidská práva všech osob v průběhu vyšetřování, druhý jsou procesní záruky osoby podezřelé. V rámci stupně prvního se objevují základní záruky – právo nevypovídat, právo nebýt vystaven nátlaku, právo na tlumočníka a právo nebýt svévolně zatčen či zbaven osobní svobody. Přesto, že se jedná o procesní záruky běžně uvedené v mezinárodních lidskoprávních instrumentech povahy univerzální (Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech) i regionální (Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách, Americká úmluva o lidských právech, Africká charta o lidských právech a právech národů) či ve statutech *ad hoc* tribunálů, hlavním a novým přínosem úpravy Statutu MTS je skutečnost, že se tato lidská práva vztahují na všechny osoby, vůči nimž orgány Soudu působí. Detailní rozbor jednotlivých procesních záruk tohoto prvního stupně rovněž ukázal, že zajišťují vyšší standard ochrany lidských práv, než je tomu u zmíněných mezinárodních lidskoprávních instrumentů. Příkladem může být právo na tlumočníka, které se během vyšetřování realizuje tehdy, pokud dotyčná osoba *plně* nerozumí jazyku Soudu, resp. jím *plně* nehovoří.

Také u druhé stupně procesních práv, který se vztahuje na osobu podezřelou je zřejmý vyšší standard ochrany procesních záruk. Týká se to jak samotného práva podezřelého být upozorněn na to, že je podezřelý ze spáchání zločinů spadajících do jurisdikce Soudu, což v mezinárodních lidskoprávních instrumentech *explicite* nevystupuje, tak i dalších procesních záruk osoby podezřelé – právo odepřít výpověď, právo zvolit si obhájce a právo na jeho přítomnost při výslechu.

Čtvrtá část práce analyzuje *Lidská práva osoby v průběhu hlavního líčení*. Je vystavena na rozboru čl. 67 Statutu. Ten je sice v základním znění převzat z čl. 14 odst. 3 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, nicméně je na mnohých místech doplněn a obsahově prohlouben. Všechna rozebíraná práva jsou stavebními prvky konceptu práva na spravedlivý proces, který se v průběhu hlavního líčení materializuje především do zásady rovnosti zbraní. V rámci této zásady došlo také k podstatným přínosům Římského Statutu. Příkladem je rovné procesní postavení svědků obžaloby a obhajoby a především ustanovení o právu obviněného na poskytnutí důkazů od obžaloby, svědčí-li tyto o nevině obviněného nebo by mohly být posuzovány jako polehčující okolnost. Vysoký standard ochrany lidských práv obviněného je zajištěn i četnými ustanoveními Procesního a důkazního řádu Soudu.

Část pátá se věnuje *Postavení oběti v mezinárodním trestním řízení*. Přibližuje nejprve její procesní status před *ad hoc* tribunály, kde vystupovala pouze jako svědek obžaloby bez jakýchkoliv procesních práv a záruk. Ve Statutu MTS je však oběti přiznáno právo účastnit se řízení před MTS a předkládat Soudu, jsou-li její zájmy dotčeny své názory. V této části jsou představeny jednotlivé typy řízení, kterých se oběť může se souhlasem Soudu účastnit a jednotlivé modalities její účasti. Modalities účasti oběti stanoví Soud vždy v souladu s právy obviněného a v souladu se zásadou spravedlivého a nestranného řízení. Samotná skutečnost, že se oběti mohou přímo účastnit řízení před MTS představuje vyšší standard ochrany lidských práv. Tento je navíc potvrzen četnou judikaturou Soudu, který navzdory obavám žalobce o průtazích řízení, v mnohých případech účast obětí povolil.

Detailní analýza procesních práv osob během vyšetřování, obviněného v průběhu hlavního líčení i obětí pro celé mezinárodní trestní řízení potvrdila, že ustanovení Statutu MTS zaručují vyšší standard ochrany těchto práv, než tomu je u *ad hoc* trestních tribunálů, resp. mezinárodních lidskoprávních instrumentů univerzální povahy.

Abstract

The rapid development of International Criminal Law in the second half of 20th century and especially on its end is marked by a proliferation of international criminal judicial organs and thereby by a huge increase and development of procedural norms determining these organs' jurisdiction and functioning but also specifying procedural status of individuals – suspected and accused persons, victims.

The submitted thesis focuses on one of the aspects of individuals procedural status, namely their procedural guarantees – human rights in international criminal procedure. The analyse of human rights in international criminal procedure (the proceedings before International Criminal Court) was done having been backed by statutory regulations of international military tribunals and *ad hoc* tribunal for Former Yugoslavia and Rwanda and their case-law. The hypothetical start point was to consider that procedural guarantees in the ICC procedure established by Rome Statute in 1998 are on a highest level and more detailed than these guarantees enshrined in *ad hoc* tribunals Statutes and even in international universal or regional human rights protecting instruments.

The dissertation work has been divided into five parts, where the two first parts play a theoretical function role, the analysis is presented in other three parts.

The first part deals with the *Phenomenon of Human Rights in International Criminal Law* and particularly in international criminal procedure. Supposing that international human rights law and international criminal law are independent branches of international law, there can be still two common features. The first one is operating in the field of international criminal substantial law by the fact that serious breaches of international human rights law constitute crimes under international law. The second manifestation of common features is in the field of international criminal procedure, in the framework of which human rights (procedural guarantees) are accorded to suspects, accused and victims. These procedural guarantees operate in the procedural framework of international criminal procedure, but they are based on national inspiration – accusatorial (common law system) and inquisitorial (continental system) models.

The second part presents the basic human rights conception in international criminal procedure, which is the *Fair trial procedure* – and its relevant manifestations – *the principles of international criminal procedure*. The conception

of fair trial, still as theoretical introduction, is presented in a holistic point of view, as it is understood and regulated in international criminal procedure against the backdrop of its manifestations – the principle of equality of arms, the presumption of innocence, the *ne bis in idem* principle and the principle of impartiality and independence of court. The start point to the analysis of these principles were *ad hoc* tribunals Statutes and then ICC Statute with a case-law support of these tribunals and European Court of Human Rights as well.

The third part deals with *Human Rights during Investigation* conducted by the ICC Prosecutor. It presents an analysis of relevant provisions of ICC Statute which focus on procedural rights during an investigation. The Rome Statute has established a new, very interesting conception of two-grade human rights provisions during investigation. The article 55 of the Rome Statute differentiates two groups of procedural guarantees – the first being human rights of *all* persons during investigation, the second are the procedural guarantees of suspected persons. The first grade operates with basic guarantees, i.e. right not to testify, rights not to be subjected to any form of coercion, right to competent translation free of cost and right not to be subjected to arbitrary detention. These guarantees, usually mentioned in international human rights conventions universal (Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights), or regional (European Convention on Human Rights, American Convention on Human Rights, African Charter on Human and Peoples Rights) or in *ad hoc* tribunals Statute, the interesting novelty is that all these rights are accorded to *all* persons under ICC organs jurisdiction. A detailed analysis of first grade individual procedural rights has shown they do guarantee a higher standard of human rights protection than above-mentioned international conventions. A right to have an assistance of competent translator in case a person does not *fully* understands and speaks the language of the Court, is a promoting example.

In the second grade group of procedural guarantees protecting suspected persons, the accorded standard shows to be higher, as well. It is a case e.g. of the right to informed the persons that he/she is suspected of having committed a crime under ICC jurisdiction, that is not explicitly stated in above-mentioned conventions. The same goes for other guarantees of suspects – right to remain silent, right to legal assistance and right to be questioned in his presence.

The fourth part deals with *Human Rights during Trial*. It is built on an analysis of the article 67 of ICC Statute. This article mirrors the article 14 par. 3 of International Covenant on Civil and Political Rights, nevertheless the art. 67 has been deepened and developed in several points. All analysed rights are shown as constructional elements of the fair trial conception which is carried out during the trial and which comes to be materialized through the equality of arms principle. In the ICC Statute, this principle bears a new characteristic, particularly in terms of the same procedural status of the prosecution and defence witnesses and in terms of the right of the accused person to the disclosure of all evidence in Prosecutor's possession which might have an exculpatory or mitigating effect. The high standard of human rights protection is ensured by many provisions of ICC Rules of Procedure and Evidence.

The fifth part presents the *Status of victims in International Criminal Procedure*. It shows first their procedural status before *ad hoc* tribunals, where victims played only the role of Prosecutor's witnesses without any procedural rights and guarantees. The ICC Statute confers to victims the right to participate in the procedure and to present their views and concerns. This part analyses the relevant kind of procedure in which victims can take part with the Court's consent and the modalities of their participation. These modalities are always determined by the Court in a manner to be not prejudicial to the rights of the accused and the fair trial principle. The fact itself that victims can participate directly in the ICC procedure confirms a higher standard of human rights protection what was verified many times by the ICC case-law authorizing the participation of victims.

The detailed analysis of procedural rights of persons during investigation, accused persons during trial and victims for the whole international criminal procedure has confirmed that the ICC Statute provisions afford a higher standard of protection of these rights than it is in the case of *ad hoc* tribunals' provisions.

POUŽITÉ PRAMENY

Monografie :

- ASCENSIO, H., DECAUX, E., PELLET, A., (eds.) Droit international pénal, A.Pédone, 2000.
- CALVO-GOLLER, K. N., The Trial Proceedings of the ICC, ICTY and ICTR Precedents, Martinus Nijhoff Publisher, 2006.
- CASSESE, A., (ed.), The Rome Statute of the International Criminal Court: a commentary, Oxford University Press, 2000.
- CASSESE, A., CHIAVARIO, M., De FRANCESCO, G., (eds.), Problemi attuali della giustizia internazionale penale, Giapichelli, 2005.
- CASSESE, A., International Criminal Law, 2nd edition, Oxford University Press, 2008.
- CRYER, R., FRIMAN, H., ROBINSON, D., WILMHURST, E., An Introduction to International Criminal Law and Procedure, Cambridge University Press, 2007.
- HALLERS, M., ACKERMAN, J. E., The position of the defence at the International Criminal Court and the role of the Netherlands as the host state : including the proceedings of the Conference held in The Hague, 3-4 November 2000, Rozenberg Publishers, 2002.
- JONES, R.W.D., POWLES, S., International criminal practice : the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, the International Criminal Tribunal for Rwanda, the International Criminal Court, the Special Court for Sierra Leone, the East Timor Special Panel for Serious Crimes, War crimes prosecutions in Kosovo, Oxford University Press, 2003.
- KHAN, K.A.A., DIXON, R., FULFORD, A., (ed.), Archbold: International Criminal Courts: practice, procedure and evidence, Sweet and Maxwell, London, 2005.
- KNOOPS, A. G.-J., An Introduction to the Law of International Criminal Tribunals, a comparative study, Transnational Publishers, 2003.
- KOSKENNIEMI M., La politique du droit international, Pédone, Paris, 2007.
- OLÁSLO, H., The Triggering Procedure of the International Criminal Court, Leiden Boston : M. Nijhoff , 2005.
- REPÍK, B., Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, 2002.
- SALMON, J. (ed.), Dictionnaire de droit international public, Bruylant, Bruxelles, 2001.
- SUDRE, F., Droit européen et international des droits de l'homme, 7ème édition, Press

- Universitaire de France, 2005.
- ŠTURMA, P., Mezinárodní a evropské kontrolní mechanismy v oblasti lidských práv. 2. doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2003.
- ŠTURMA, P. a kol., Konkuroující jurisdikce mezinárodních rozhodovacích orgánů. Praha: PFUK, 2009.
- TRIFFTERER, O., (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1999.
- ZAPPALA, S., Human Rights in International Criminal Proceedings, Oxford, 2003.

Články a odborné stati:

- ABI-SAAB, G., Droits de l'homme et juridictions pénales internationales, convergences et tensions, In: Dupuy, R.-J., (ed.), *Mélanges en l'honneur de Nicolas Valticos: Droit et Justice*, Pédone, 1999.
- ALLEGREZZA, S., Les règles d'exclusion de la preuve testimoniale devant la Cour pénale internationale et dans la jurisprudence des Tribunaux pénaux internationaux : un aperçu critique : In. Fronza, F., Manacorda, S. (eds.), *La justice pénale internationale dans les décisions des tribunaux ad hoc : études des Law Clinics en droit pénal international*, Giuffrè, 2003.
- BASSIOUNI, M. CH., Human Rights in the Context of Criminal Justice: Identifying International Procedural Protections and Equivalent Protection in National Constitutions, *Duke Journal of Comparative and International Law*, vol. 3, 1992-1993, str. 235-297.
- BASSIOUNI, M. Ch., International recognition of victims rights, *Human rights law review*, 2006, str. 203-279.
- BERESFORD, S., The international Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the Right to Legal Aid and Assistance, *The International journal of Human Rights*, vol. 2, No. 4., (Winter 1998), str. 49-65.
- BERESFORD, S., Child Witnesses and the International Criminal Justice System, Does the International Criminal Court Protect the Most Vulnerable?, *Journal of International Criminal Justice*, 3, 2005, str. 721-748.
- BONOMY, I., The Reality of Conducting the War Crimes Trial, *Journal of International Criminal Justice*, 5, 2007, str. 348-359.

- BOVEN van, T., The Position of the Victim in the Statute of the International Criminal Court, *in: Hebel, H.A.M., Lammers, J.G., Schukking, J., Reflections on the International Criminal Court: essays in honour of Adriaan Boss*, T.M.C. Asser Press, 1998.
- BOS, A., 1948-1998, The Universal Declaration of Human Rights and the Statute of the International Criminal Court, *Fordham International Law Journal*, str. 229 – 235.
- BOSLY, H.-D., Admission of Guilt before the ICC and in Continental Systems, *Journal of International Criminal Justice*, 4, 2004, str. 1040-1049.
- BROOMHALL, B., Article 22 – Nullum crimen sine lege, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 447-462.
- BROWN, D.J., The International Criminal Court and Trial *in Abstentia*, *Brooklyn Journal of International Law*, 24, 1998-1999, str. 763-796.
- BUREŠ, P., La participation de la victime à la procédure répressive: le cas de la Cour pénale internationale, Université Pantheon-Assas, mémoire sous la direction de C. Santulli, IHEI, 2007.
- BUREŠ, P., Účast oběti v řízení před mezinárodním trestním soudem, *in: Slovenské-české mezinárodnoprávní sympóziu*, Slovenská spoločnosť pre mezinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2008, str. 153-162.
- CASSESE, A., The international Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Human Rights, *European Human Rights Law Review*, Issue 4, 1997, str. 329-352.
- CASSESE, A., Quelques réflexions sur la justice pénale internationale. *in: Fronza, F., Manacorda, S. (eds.), La justice pénale internationale dans les décisions des tribunaux ad hoc : études des Law Clinics en droit pénal international*, Giuffrè, 2003.
- DAVID, V., Zásada komplementarity neoslabuje státní suverenitu, *Trestněprávní revue*, 6/ 2005, str. 141-144.
- DeFRANCIA, C., Due Process in International Criminal Courts: Why Procedure Matters, *Virginia Law Review*, vol. 87- III, 2001, str. 1381-1439.
- DIENG, A., International Criminal Justice- From Paper to Practice, A Contribution from the International Criminal Tribunal for Rwanda to the Establishment of the International Criminal Court, *Fordham International Law Journal*, vol. 25, 2001-2002, str. 688-707.
- DONAT-CATTIN (D.), Article 68 - Protection of victims and witnesses and their participation in the proceedings, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 463-466.

- DONAT-CATTIN, D., The Role of Victims in ICC Proceedings, *Essays on the Rome Statute of the ICC*, vol. I, Lattanzi, F., Schabas, W.A., (ed.), Sirente 1999. str. 463-466.
- DONAT-CATTIN (D.), Article 75 - Reparations to victims, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 965 – 978.
- ELEWA,M., KARSTEN, N., Current Developments at the International Criminal Tribunals, *International Criminal Law Review*, 7, 2007, str. 136-186.
- ETCHEBERRY, A., The Principles of Legality and *Non bis in idem*. *In: International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- FRIMAN, H., Procedural Law of the Criminal Court – an Introduction, *Essays on the Rome Statute of the ICC*, vol. II, Lattanzi, F., Schabas, W.A., (ed.), Sirente 1999.
- GARDBAUM, S., Human Rights as International Constitutional Rights, *European Journal of International Law*, No.4, Vol. 19/2008, str 749 - 768.
- GRADONI, L., ‘You will receive a fair trial elsewhere’ The *Ad Hoc* International Criminal Tribunals Acting as Human Rights Jurisdictions, *Netherlands International Law Review*, 2007, str. 1-49.
- GRAY, K. R., Evidence before the ICC, *The permanent ICC-legal and policy issues*, McGoldrick, D., Rowe, P., Donnel, E., (ed.), Oxford, 2004.
- HALL, CH. K., Article 19 Challenges to the jurisdiction of the Court or the admissibility of a case, *in: Triffterere, O. (ed.) Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 1999.
- HASLAM, E., Victim Participation at the International Criminal Court: A Triumph of Hope Over Experience?, *The permanent ICC-legal and policy issues*, McGoldrick, D., Rowe, P., Donnel, E., (ed.), Oxford, 2004.
- HARMON, M. B., The Pre-Trial Process at the ICTY as a means of Ensuring Expeditions Trials, *Journal of International Criminal Justice*, 5, 2007, str. 377-393.
- HEMPTINNE, J., RINDI, F., ICC Pre-trial Chamber Allows Victims to Participate in the Investigation Phase of Proceedings, *Journal of International Criminal Justice*, May, 2006, str. 342 – 350.
- HIGGINS, G., Fair and Expeditions Pre-Trial Proceedings, The Future of International Criminal Trials, *Journal of International Criminal Justice*, 5, 2007, str. 394-402.

- JÍLEK, D. Odpovědnost mezinárodní organizace, přičitatelnost a efektivní kontrola, *in*: Od kodifikace mezinárodního práva k jeho fragmentaci, Česká společnost pro mezinárodní právo, Praha, 2009.
- JORDA, C., de HEMPTINNE, J., The Status and Role of The Victim. *in* : CASSESE, A., GAETA, P., JONES, J.E.W.D. (ed.). *The Rome Statute of The International Criminal Court, A Commentary*, Oxford university Press, 2002, str. 1387-1419.
- JORDA, C., SARACCO, M., The *raison d'être* of the Pre-trial Chamber of the International Criminal Court, *in*: Decaux, E., Kama, L., Dieng, A., (ed.) *From Human Rights to International Criminal Law: studies in honour of an African jurist, the late judge Laïty Kama*, Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
- KEEN, P. C., Tempered Adversariality: The Judicial Role and the Trial Theory in International Criminal Tribunals, *Leiden Journal of International Law*, 17 (2004), str. 767–814.
- KELLER, L. M., Seeking Justice at the International Criminal Court: Victims' Reparations, *Thomas Jefferson Law Review*, Spring, 2007, str. 189 -216.
- KIRSCH, Ph., The Role of International Criminal Court in Enforcing International Criminal Law, *American University International Law Review*, vol. 22, 2007, str. 539 -547.
- KLIP, A., The Decrease of Protection under Human Rights Treaties in International Criminal Law, *International Review of Penal Law*, vol. 68, 1997, str. 291-310.
- KUHNER, T. K., The Status of victims in the enforcement of international criminal law, *Oregon review of international law*, spring 2004, str. 95 - 152.
- KWON, O-G., The Challenge of an International Criminal Trial as Seen from the Bench, *Journal of International Criminal Justice*, 5, 2007, str. 360-376.
- KREß, C., The Procedure Texts of the International Criminal Court, *Journal of International Criminal Justice*, 5, 2007, str. 537-544.
- LABORDE, J.-P., L'émergence de règles uniformes de procès équitable dans les procédures internationales et nationales : *In: International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- LAHTI, R., Towards Harmonization of the General Principles of International Criminal Law. *In: International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- MAISON, R., La place de la victime, *In: ASCENSIO, H., DECAUX, E., PELLET, A., (eds.) Droit international pénal*, A.Pédone, 2000

- MAISON, R., Le droit international des droits de l'homme et les juridictions internationales pénales. *In: Cohen-Jonathen, G., Flauss, J.-F., (ed.) Droit international, droits de l'homme et juridictions internationales : actes de la table ronde du 10 juillet 2003 organisée par l'Institut international des droits de l'homme , Nemesis, 2004.*
- MAY, R., The collection and Admissibility of Evidence and the Rights of Accused, *In: Lattimer, M., Sands, Ph., (ed.), Justice for Crimes Against Humanity, Hart Publishing, 2003.*
- MEISENBERG, S. M., The Right to Legal assistance at the International Criminal Tribunal for Rwanda: A Review of its Jurisprudence, *In: Decaux, E., Kama, L., Dieng, A., (ed.) From Human Rights to International Criminal Law: studies in honour of an African jurist, the late judge Laïty Kama, Martinus Nijhoff Publishers, 2007.*
- MEKJIAN, G.J., VARUGHESE, M.C., Hearing the victim's voice: Analysis of Victim's Advocate Participation in the Trial Proceeding of the International Criminal Court, *Pace international law review*, vol. 17 - 1, Spring, 2005, str. 1 – 47.
- METTRAUX, G., Using human rights law for the purpose of defining international criminal offences – the practice of the international criminal tribunal for the former Yugoslavia, *In: Henzelin, M., Roth, R., (ed.), Le droit pénal à l'épreuve de l'internationalisation, LGDJ, Bruylant, Georg, 2002.*
- MIRAGLIA, M., Admissibility of Evidence, Standard of Proof, and Nature of the Decision in the ICC Confirmation of Charges in Lubanga, *Journal of International Criminal Justice*, 6, 2006, str. 489-503.
- MUNDIS, D.A., GAYNOR, F., Current Developments at the Ad Hoc International Criminal Tribunals, *Journal of International Criminal Justice*, 4, 2004, str. 1163-1187.
- MUTTUKUMARU, CH. P. J., Reparations for Victims, *in: Lattanzi, F., Schabas, W.A., (ed.), Essays on the Rome Statute of the ICC, vol. I, , Sirente 1999.*
- NANDA, V. P., Victims' Rights: Emergins Trends, *International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa, Erès, 2004.*
- ORAKHLASHVILI, A., The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence? *European Journal of International Law*, No.1, Vol. 19/2008, str161-182.
- OTTENHOF, R., Les Droits des Victimes en Droit Pénal International, *International Criminal Law: quo vadis? : Proceedings of the International Conference held in Siracusa, Erès, 2004.*

- PAPA, M., Harmonization of General Principles of Criminal Law: A Critical Report on the Debate. *In: International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- PIRAGOF, D. K., CLARKE, P., The Emergence of Commons Standard of „Due Process“ in International and National Criminal Proceedings. *In: International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- ROBINSON, P., Ensuring Fair and Expeditious Trial at the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, *European Journal of International Law*, No.3, Vol. 11/2000, str. 569-589.
- SCHABAS, W. A., The Place of Victims in International Criminal Law, *in: International Criminal Law: quo vadis? : Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- SCHABAS, W. A., The Right to a Fair Trial, *in: Lattanzi, F., Schabas, W.A., Santori, V. (eds.), Essays on the Rome Statute of the ICC*, vol. II, Sirente 1999, str. 242 -282.
- SCHABAS, W. A., Article 23 – Nulla poena sine lege, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 463-466.
- SCHABAS, W. A., Article 66 – Presumption of innocence, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 833-843.
- SCHABAS, W. A., Article 67 – Rights of the Accused, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 845-867.
- SCHOMBURG, W., The Protection of Human Rights of the Accused before the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) and Rwanda (ICTR), *Internationale Strafgerichtsbarkeit Ungarisch-Österreichischs Seminar*, Bard, K., Soyer, R., (ed.) BWV, 2005.
- SCHOMBURG, W., NEMITZ, J.CH., The Protection of Human Rights of the Accused before the International Criminal Tribunal for Rwanda, *in: Decaux, E., Kama, L., Dieng, A., (ed.) From Human Rights to International Criminal Law: studies in honour of an African jurist, the late judge Laïty Kama*, Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
- SLUITER, G., Due Process and Criminal Procedure in the Cambodian Extraordinary Chambers, *Journal of International Criminal Justice*, 4, 2006, str. 314-326.
- SOMMERS, S., Rule 11 bis of the International Criminal Tribunal for the Former

- Yugoslavia: Referral of Indictments to National Courts, *Boston College International and Comparative Law Review*, Vol. 30, Winter, 2007, str. 175 -183.
- STAHN, C., OLASLO, H., GIBSO, K., Participation of Victims in Pre-trial Proceedings of ICC, *Journal of International Criminal Justice*, May, 2006, str. 219 – 350.
- STUART, H. V., The ICC in Trouble, *Journal of International Criminal Justice*, 6, 2008, str. 409-417.
- SUNGA, L.S., Full respect for the rights of suspect, accused and convict: from Nuremberg an Tokyo to the ICC, *in: Le droit pénal à l'épreuve de l'internationalisation*, L.G.D.J., 2002.
- SWEENEY, D.M., International Standards of Fairness, Criminal Procedure and the International Criminal Court, *International Review of Penal Law*, vol. 68, 1997, str. 233-289.
- ŠTURMA, P., Nové trendy vývoje mezinárodních trestních tribunálů, *In: Slovenské-české mezinárodnoprávné sympóziu*, Slovenská spoločnosť pre mezinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2008, str. 133-152.
- TALLGREN, I. Article 22 – Ne bis in idem, *in: Triffterer, O. (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observers' Notes, Article by Article*, Nomos Verlagsgesellschaft, 1999, str. 833-843.
- TIMM, B., The Legal Position of Victims in the Rules of Procedure and Evidence, *in: FISCHER, H. (ed.), International and National Prosecution of Crimes Under International Law*, Berlin: Berlin Verlag Arno Spitz, 2001
- WIERDA, M., Procedural Developments in International Criminal Courts, *The Law and Practice of International Courts and Tribunals*, 1, 2002, str. 627-650.
- WILLIAMS, J., Slobodan Milosevic and the Guarantee of Self-representation, *Brooklyn Journal of International Law*, vol. 32, 2007, str. 553 -602.
- WEIGEND, T., The Harmonization of General Principles of Criminal Law: The Statutes and Jurisprudence of the ICTY, ICTR and the ICC: An Overview, *in: International Criminal Law: quo vadis?: Proceedings of the International Conference held in Siracusa*, Erès, 2004.
- WEIGEND, T., Intent, Mistake of Law and Co-perpetration in Lubanga Decision on Confirmation of Charges, *Journal of International Criminal Justice*, 6, 2006, str. 471-487.

ZAPPALA, S., Rights of Persons during an Investigation, *in*: Cassese, A., (ed.), The Rome Statute of the International Criminal Court: a commentary, Oxford University Press, 2000.

Internetové zdroje:

www.icc-cpi.int – Mezinárodní trestní soud

www.ictr.org – Mezinárodní tribunál pro bývalou Jugoslávii

www.unictr.org – Mezinárodní tribunál pro Rwandu

www.echr.coe.int – Evropský soud pro lidská práva

Rozhodnutí soudních orgánů:

Mezinárodní trestní soud (ICC)

Situace Demokratické republiky Kongo ICC – 01/04 –101, z 17. ledna 2006

Situace Demokratické republiky Kongo ICC – 01/04 –556, z 19. prosince 2008

Situace v Dárfúru ICC – 02/05 –177, z 2. února 2009

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 772, z 14. prosince 2006

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 824, z 13. února 2007

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 926, z 13. července 2007

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1019, z 9. listopadu 2007

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1119, z 18. ledna 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1140, z 28. ledna 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1311, z 8. května 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1335, z 16. května 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1401, z 13. června 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1433, z 28. ledna 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 1486, z 21. října 2008

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 2340, z 11. března 2010

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 2471, z 16. června 2010

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 2624, z 12. listopadu 2010

Prosecutor v. Lubanga ICC – 01/04 – 01/06 – 2288, z 16. července 2010

Prosecutor v. Katanga ICC – 01/04 – 01/07 – 475, z 13. května 2008
Prosecutor v. Katanga ICC – 01/04 – 01/07 – 522, z 25. května 2008
Prosecutor v. Katanga ICC – 01/04 – 01/07 – 572, z 9. června 2008
Prosecutor v. Katanga et Ngudjolo Chui ICC – 01/04 – 01/07 – 257, z 10. března 2008
Prosecutor v. Katanga et Ngudjolo Chui ICC – 01/04 – 01/07 – 573, z 9. června 2008
Prosecutor v. Katanga ICC – 01/04 – 01/07 – 1788, z 22. ledna 2010
Prosecutor v. Bemba Gombo ICC – 01/05 – 01/08 – 75, z 25. srpna 2008
Prosecutor v. Abu Garda ICC – 02/05 – 02/09 – 35, z 15. července 2009
Prosecutor v. Banda et Jerbo ICC – 02/05 – 03/09 – 80, z 19. října 2010
Prosecutor v. Banda et Jerbo ICC – 02/05 – 03/09 – 93, z 5. listopadu 2010
Prosecutor v. Banda et Jerbo ICC – 02/05 – 03/09 – 96, z 12. listopadu 2010
Prosecutor v. Kony, Otti, Odhiambo, Ongwen ICC – 02/04 – 01/05 – 371, z 23. února 2009
Prosecutor v. Kony, Otti, Odhiambo, Ongwen ICC – 02/04 – 01/05 – 377, z 10. března 2009

Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY)

Prosecutor v. Blaškić (IT-95-14), z 22. dubna 1999
Prosecutor v. Blaškić (IT-95-14-A), z 29. června 2004
Prosecutor v. Brdanin et Talić (IT-99-36-T), z 23. května 2002
Prosecutor v. Delalić et al. (IT-96-21-T) z 25. září 1996
Prosecutor v. Delalić et al. (IT-96-21), z 26. září 1996
Prosecutor v. Delalić et al. (IT-96-21-PT), z 15. listopadu 1996
Prosecutor v. Delalić et al. (IT-96-21-T), z 16. listopadu 1998
Prosecutor v. Delalić et al. (IT-96-21-A), z 20. února 2001
Prosecutor v. Dokmanović (IT-95-13a-PT), z 22. října 1997
Prosecutor v. Đukić (IT-96-20-PT) z 2. června 1996
Prosecutor v. Erdemović (IT-96-22-T) z 28. května 1996
Prosecutor v. Furundžija (IT-95-17/1 -PT), z 29. května 1998
Prosecutor v. Furundžija (IT-95-17/1-T), z 10. prosince 1998
Prosecutor v. Sefer Halilović (IT-01-48-A), z 16. října 2007
Prosecutor v. Kordić (IT-95-14/2), z 3. listopadu 1999
Prosecutor v. Krstić (IT-98-33-A), z 19. dubna 2004
Prosecutor v. Kunarac et al. (IT-96-23 & 23/1), z 22. února 2001
Prosecutor v. Kupreškić et al. (IT-95-16-T), z 14. ledna 2000

Prosecutor v. Kupreškić et al. (IT-95-16-A), z 23. října 2001
Prosecutor v. Kvočka et al. (IT-98-30/1), z 14. května 2000
Prosecutor v. Naletilić et Martinović (IT-98-34), z 18. října 2001
Prosecutor v. Nikolić (IT-95-2-PT), z 2. října 2002
Prosecutor v. Orić (IT-03-68-T), z 13. prosince 2005
Prosecutor v. Tadić (IT 94-1-T), z 10. srpna 1995
Prosecutor v. Tadić (IT-94-1), z 2. října 1995
Prosecutor v. Tadić (IT-94-1-PT), z 14. listopadu 1995
Prosecutor v. Tadić (IT-94-1), z 7. května 1997
Prosecutor v. Tadić (IT-94-1-A), z 15. července 1999
Prosecutor v. Tadić (IT-94-1-A), z 27. února 2001
Prosecutor v. Todorović (IT-95-9/1), z 17. září 2001

Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (ICTR)

Prosecutor v. Akeyesu (ICTR-96-4), z 2. září 1998
Prosecutor v. Bagosora et al. (ICTR-98-41-AR), z 25. září 2006
Prosecutor v. Joseph Kanyabashi (ICTR-96-15-T), z 18. června 1997
Prosecutor v. Nzabirinda Joseph (ICTR-2001-77-T), z 23. 2. 2007

Evropský soud pro lidská práva

Al- Adsani v. Spojené Království, 21. listopadu 2001
Artico v. Itálie, 13. května 1980
Barberà, Messegué a Jabardo v. Španělsko, 6. prosince 1988
Borgers v. Belgie, 30. října 1991
Brennan v. Spojené království, 16. října 2001
Colozza v. Itálie, 12. února 1985
C.R. v. Spojené království, 22. listopadu 1995
Edwards v. Spojenému království, 16. prosince 1992
Engel et al. v. Nizozemí, 8. června 1976
Ernst et al. v. Belgie, 15. července 2003
Heaney a McGuinness v. Irsko, 21. prosince 2000
Hermi v. Itálie, 18. října 2006

Jasper v. Spojenému království, 16. února 2000
Kokkinakis v. Řecko, 25. května 1993
Kostovski v. Nizozemí, 20. listopadu 1989
Lüdi v. Švýcarsko, 15. června 1992
Minelli v. Švýcarsko, 25. března 1983
John Murray v. Spojené království, 8. února 1996
Rachdad v. Francie, 13. listopadu 2003
Rowe a Davis v. Spojenému království, 16. února 2000
Selmouni v. Francie, z 28. července 1999
Soering v. Spojené království, z 7. července 1989
Somogyi v. Itálie, 18. května 2004
S v. Švýcarsko, 28. listopadu 1991
S.W.v. Spojenému království, z 22. listopadu 1995
V. v. Finsko, 24. dubna 2007